medya okuryazarlığı
-araştırmaları dergisi-

Cilt / Volume: 5 • Sayı / Issue: 1 • Haziran 2026 • e-E-ISSN: 2822-6747

DİJİTAL ÇOCUKLUK

medyaokuryazari.org
@MedyaOkurYazar_
@MedyaOkurYazari

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi / Journal of Media Literacy Studies

Cilt / Volume: 5 • Sayı / Issue: 1 • Haziran 2026 • e-ISSN: 2822-6747

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları, altı ayda bir yayımlanan hakemli akademik bir dergidir.
Journal of Media Literacy Studies is a peer reviewed biannual academic journal.

Yayıncı • Publisher
Hediyetullah Aydeniz

Kurucu Editör • Founding Editor
Hediyetullah Aydeniz

Baş Editör • Editor-in-Chief
Alaattin Aslan, Marmara Üniversitesi

Editör Yardımcısı • Assistant Editors
Emine Umaç, Marmara Üniversitesi
Gülsüm Ekinci, Marmara Üniversitesi

Görsel Yayın Yönetmeni • Art Director
Oğuz Gülleb, Marmara Üniversitesi

Sayı Editörü • Issue Editor
Gülden Demir, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Gülsün Bozkurt, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

Editörler Kurulu • Editors
Ali Hasan Hamut, Marmara Üniversitesi
Ali Özcan, Gümüşhane Üniversitesi
Fatih Baritci, Aksaray Üniversitesi
Firuze Selen Çağlar, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Gülden Demir, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Mehmet Büyükafşar, Niğde Halis Demir Üniversitesi
Mehmet Emin Babacan, Marmara Üniversitesi
Muhammet Akif Albayrak, Marmara Üniversitesi
Oğuz Gülleb, Marmara Üniversitesi
Serkan Bayrakcı, Marmara Üniversitesi
Tahsin Eren Sayar, Yalova Üniversitesi
Yunus Ergen, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Zeynep Zelal Kızılkaya, Muş Alparslan Üniversitesi

Dil Editörü • Language Editor - Proof Reader
Banu Sayar (Türkçe), Yalova Üniversitesi
Gürol Yokuş (İngilizce/English), Sinop Üniversitesi
Kâmil Büyüker (Türkçe), Yozgat Bozok Üniversitesi
Serkan Bayrakcı (İngilizce/English), Marmara Üniversitesi

Yayın Kurulu • Editorial Board
Abdullah Özkan, İstanbul Üniversitesi
Alev Erkilet, İbn Haldun Üniversitesi
Ali Murat Vural, İstanbul Üniversitesi (E.)
Ali Sonay, Bern Üniversitesi
Alpaslan Durmuş, Kızılay
Ayşen Zişan Furat, İstanbul Üniversitesi
Banu Sayar, Yalova Üniversitesi
Betül Önay Doğan, İstanbul Üniversitesi
Bilal Yorulmaz, Marmara Üniversitesi
Birsen Banu Okutan, İstanbul Üniversitesi
Fatma Bilge Şenyüz, Marmara Üniversitesi
Hacer Dolanbay, Muş Alparslan Üniversitesi
Hikmet Kırık, İstanbul Üniversitesi
Himmet Hülür, Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Muhammet Bilal Arık, Akdeniz Üniversitesi
Murat Şentürk, İstanbul Üniversitesi
Mustafa Ruhi Şirin, Çocuk Vakfı
Mutlu Binark, Hacettepe Üniversitesi
Nurullah Ardıç, İstanbul Teknik Üniversitesi
Ömer Özer, Anadolu Üniversitesi
Peyami Çelikcan, İstinye Üniversitesi
Rıdvan Şentürk, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Sertaç Timur Demir, Marmara Üniversitesi
Sümeyye Parıldar, İstanbul Üniversitesi
Yusuf Adıgüzel, Anadolu Üniversitesi
Yusuf Alpaydın, Marmara Üniversitesi
Yusuf Ziya Gökçek, Marmara Üniversitesi

8. Sayının Hakemleri • Referees of 8th Issue
Baki Gökgöz, Gümüşhane Üniversitesi
Belkıs Ulusoy, İstanbul Üniversitesi
Buket Akdemir Dilek, Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Burak Özçetin, Bilkent Üniversitesi
Burcu Kaya Erdem, İstanbul Üniversitesi
Cüneyt Bozkurt, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Efe Numan Can, Aksaray Üniversitesi
Esra Ercan Bilgiç, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Hacer Dolanbay, Muş Alparslan Üniversitesi
Özkan Bingöl, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Selin Kiraz Demir, Amasya Üniversitesi
Serdar Kuzey Yıldız, İstanbul Aydın Üniversitesi
Süleyman Duyar, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Şenol Çarık, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

*Editör, Yayın ve Hakem kurallarındaki isimler, alfabetik olarak sıralanmıştır.
Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, uluslararası alan indeksi ERIHPLUS'ta taranmaktadır.

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) lisansını kullanmaktadır.

İletişim Bilgileri
Marmara Üniversitesi Göztepe Yerleşkesi | E-posta: dergi@medyaokuryazari.org
medyaokuryazari.org
@MedyaOkurYazar_ @MedyaOkurYazari

medya okuryazarlığı
-araştırmaları dergisi-

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi *Journal of Media Literacy Studies*

Editörden / *Editorial*

Dijital Çocukluk

Gülden DEMİR

Doç. Dr., İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, Yeni Medya ve İletişim, gulden.demir@nisantasi.edu.tr;
0000-0002-6028-5496

Gülsün BOZKURT

Doç. Dr., İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, Yeni Medya ve İletişim, gulsun.bozkurt@nisantasi.edu.tr;
0000-0001-9558-7577

Şüphesiz, insan yaşamında tüm gelişimsel evrelerin ayrı bir önemi vardır. Fakat çocukluk, insanın sonraki bütün yaşamını kuşatan ve ona yön veren özel bir yere sahiptir. Teknik olarak ne zaman başladığı ve ne zaman sona erdiği tanımlanabilir olsa da çocukluk yalnızca biyolojik ya da kronolojik bir dönem değildir. Çocukluk; kimisi için bir sığınak, kimisi için bir kaçış, kimi için huzurla hatırlanan bir ev, kimi içinse geride bırakılmak istenen bir misafirliktir. Çoğu zaman yaşamın belli bir dönemine indirgenen bu deneyim, bireyin tüm yolculuğu boyunca dünyayla ve kendisiyle kurduğu ilişkinin izlerini barındırır. Bu nedenle her bireyin iyi bir çocukluk deneyimine sahip olması, belki de insanlığın en evrensel arzularından biridir.

Usta fotoğrafçı Ara Güler'in "Memleket, ne doğduğun ne doyduğun yer. Memleket; çocukluğunun geçtiği yer." sözü de çocukluğun bu kurucu gücüne işaret eder. Çünkü çocukluk yalnızca geçmişte yaşanmış bir dönem değil insanın hayatı boyunca içinde taşıdığı bir aidiyet, bir hafıza ve bir anlam dünyasıdır. İyi bir toplum, iyi bir çevre ve iyi bir gelecek inşa etmenin yolu da büyük ölçüde çocukluğun nasıl şekillendiğiyle ilişkilidir.

Bugün ise çocukluğu şekillendiren en güçlü toplumsal dinamiklerden biri dijital teknolojilerdir. Önceki kuşakların çocukluk deneyimlerini belirleyen sokaklar, mahalleler, oyun alanları ve yüz yüze ilişkiler tamamen yok olmasa da çocukların gündelik yaşamları artık ekranlar, platformlar, algoritmalar ve veri akışlarıyla iç içe geçmiş durumdadır. Dijital ortamlar bugün çocuklar tarafından öğrenme, eğlenme, sosyalleşme ve iletişim amacıyla yoğun biçimde kullanılmaktadır. Böylece çocukluk deneyimi de dijital ekosistemlerin sunduğu fırsatlar ve ürettiği riskler arasında yeniden biçimlenmektedir. Mevcut literatürün de ortaya koyduğu üzere bu deneyimler; ev, okul ve erken çocukluk kurumları gibi farklı gündelik bağlamlarda şekillenmekte ve tekil kullanım pratiklerine indirgenememektedir. Bu doğrultuda, katı kronolojik sınırlandırmaların ötesine geçerek çocukları kendi gelişimsel kapasiteleri ve hakları olan birer "hak sahibi aktör" olarak tanımak, dijital dünyadaki korunma ve katılım dengesini kurmanın en nitelikli yoludur. Bu dönüşüm, çocukluğu yalnızca teknolojik bir mesele olarak değil; eğitimden hukuka, psikolojiden iletişim çalışmalarına, sosyolojiden medya okuryazarlığına kadar uzanan çok disiplinli bir araştırma alanı olarak ele almayı gerekli kılar. Çünkü dijital çocukluk; bir yandan öğrenme, yaratıcılık, katılım ve ifade olanaklarını genişletirken diğer yandan mahremiyet ihlalleri, dijital gözetim, algoritmik yönlendirme, ticari sömürü, yanlış bilgilendirme ve dijital eşitsizlikler gibi yeni sorun alanlarını da beraberinde getirmektedir.

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi'nin bu sayısında "Dijital Çocukluk" temasını dosya konusu olarak belirlerken temel amacımız, çocukların dijital dünyadaki deneyimlerini yalnızca riskler veya fırsatlar ekseninde değil; bütüncül, eleştirel ve çocuk odaklı bir perspektifle değerlendirebilmektir. Çünkü çocukların güvenle büyüyebilecekleri bir dijital yaşam alanı inşa etmek, yalnızca ebeveynlerin ya da eğitimcilerin değil; araştırmacıların, politika yapıcıların, teknoloji geliştiricilerinin ve toplumun tüm kesimlerinin ortak sorumluluğudur.

Teorik ve pratik boyutlarıyla güncel gelişmeleri ve yeni okuryazarlık arayışlarını ihmal etmeden araştırma ve eğitimi birlikte ele almayı hedefleyen bir akademik süreli yayın olarak *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi'nin "***Dijital Çocukluk"** temalı sekizinci sayısında 6 araştırma makalesi ve iki de değerlendirme yazısı yer almaktadır.

Çocukların Gözünden Dijital Alan Deneyimleri başlığı ile **Emre Erdoğan ve Pınar Uyan-Semerci** tarafından kaleme alınan sayının ilk makalesi, Covid-19 pandemisi sonrasında Türkiye'deki çocukların dijital alan deneyimlerini ve bu sürecin onların çok boyutlu "iyi olma halleri" üzerindeki etkilerini bütüncül bir yaklaşımla İstanbul ve Şanlıurfa'da yürüttükleri araştırma ile ele almakta, çocukların dijital dayanıklılığının toplumsal cinsiyet, mekân ve makroekonomik eşitsizliklerle nasıl kesiştiğini çocukların kendi anlatıları üzerinden sunmaktadır.

Ayşe Yakupoğulları ve **Duygu Yalman Polatlar** tarafından kaleme alınan *Erken Çocuklukta Medya Kullanımı ile Dikkat Eksikliği Arasındaki İlişki: 2010–2025 Yılları Arasında Yayımlanan Çalışmaların İncelenmesi* başlığı ile bu sayıda yer alan ikinci makale, yöntemsel çeşitliliği ve olası araştırma boşluklarını bütüncül bir bakış açısıyla literatürdeki genel eğilimleri araştırmak amacıyla erken çocukluk döneminde medya kullanımının dikkat gelişimi üzerindeki etkilerini, 2010–2025 yılları arasında yayımlanan ampirik araştırmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda analiz etmektedir.

Dijital çocukluğun hak temelli ve ekosistemik boyutunu derinleştiren A. Elif Posos Devrani, *Dijital Ebeveynlikten Dijital Habitata:Platformlaşmış ve Yapay Zekâ Destekli Medya Ortamlarında Çocukların Korunmasını Yeniden Düşünmek* başlıklı çalışması ile platformlaşmış ve yapay zekâ destekli dijital ortamlarda risk odaklı ebeveyn yaklaşımlarının sınırlarını tartışmakta; Türkiye'deki güncel yasal düzenlemeler ışığında platform sorumluluğunu, algoritmik hesap verebilirliği ve çok aktörlü dinamikleri merkeze alan bütüncül bir "ekosistemik dijital habitat" modeli önermektedir.

Sayının özgün çalışmalarından birini kaleme alan **Oğuz Ömer Eser**, *Sosyal Medyada Metrik Baskısı Altında Çift Yönlü Mimesis Döngüsü: LLM-Temelli Yapay Zekâ Ajanlarının Üslup Yakınsaması ve Standartlaşma* başlıklı makalesinde LLM temelli yapay zekâ ajanlarının sosyal medyadaki varlığını ele alarak; metrik baskısı altında insan ve algoritma üretimlerinin nasıl taklit temelli bir üslup yakınsamasına ve benlik standartlaşmasına yol açtığını "Çift Yönlü Mimesis Döngüsü" çerçevesiyle kuramsallaştırmaktadır.

Dijital Vesayetin İllüzyonu: Türkiye'de Ebeveyn Yetkinliği ve Algoritmik Çocukluk Çıkmazı başlıklı ortak çalışmaları ile **Ahmet Eskicumalı** ve **Ayhan Adnan Dalarslan** ise Türkiye'de politika metinleri ve platform tasarımları üzerinden ebeveynlere yüklenen "dijital vasilik" rolünü eleştirel bir süzgeçten geçirerek, bireysel aile becerilerine indirgenen bu denetim modelinin algoritmik otorite karşısında ürettiği yapısal illüzyonu tartışmaktadır.

Sayının son araştırma makalesi olan *Examining the Digital Technology Competencies of Preschool Teachers in Science Activities* başlıklı makalesi ile alanın eğitim boyutuna odaklanan **Yücehan Yücesoy** ve **Burak Demir**, karma yöntem mimarisiyle yürüttüğü araştırmasında okul öncesi öğretmenlerinin fen etkinliklerinde dijital teknoloji kullanım yeterliliklerini pedagojik, etik ve bağlamsal boyutlarıyla çok boyutlu olarak analiz etmektedir.

Dergimizin bu sayısında makalelerin yanı sıra, alandaki güncel bilimsel hareketliliği ve literatürü takip eden önemli konferans değerlendirmeleri de yer almaktadır. **Hüseyin Serbes**'in kaleme aldığı Popüler Müzik, Yapay Zekâ ve Gençlik Kültürleri Üzerinden Medya Okuryazarlığını Yeniden Düşünmek (*Media Literacy through Popular Music, AI, and Youth Cultures: A Review of* We Want More: Music / Sociology!) başlıklı değerlendirme yazısı, popüler müzik, yapay zekâ ve gençlik kültürleri kesişiminde medya okuryazarlığını ele alan *"We Want More: Music / Sociology!"* temalı bilimsel etkinliğin izlenimlerini ve tartışmalarını eleştirel bir bakışla sunmaktadır. Son olarak **Gülden Demir**, Londra'da gerçekleştirilen *"Child and Teen Consumption Conference 2026"* izlenimlerini aktardığı yazısında, dönüşen çocukluk sınırlarını ve küresel akademik tartışmaların ulaştığı son noktayı kişisel ve kuramsal bir konferans deneyimi üzerinden okuyucuyla paylaşmaktadır.

Bu vesileyle, "Dijital Çocukluk" temalı sekizinci sayımızın mutfağında yer alan, titiz çalışmalarıyla dergimize katkı sunan tüm yazarlarımıza; kör hakemlik süreciyle metinlerin akademik niteliğini yükselten değerli hakemlerimize ve yayına hazırlık aşamasında arka planda büyük bir özveriyle çalışan yayın ekibimize en içten teşekkürlerimizi sunarız. Bu kıymetli metinlerin, çocukluğun dijital çağdaki dönüşümünü anlamaya yönelik tartışmalara katkı sunmasını, yeni araştırma sorularına ilham vermesini ve daha adil, güvenli ve kapsayıcı bir dijital gelecek arayışına mütevazı da olsa bir katkı sağlamasını diliyoruz.

medya okuryazarlığı
-araştırmaları dergisi-
Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi *Journal of Media Literacy Studies*

İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Çocukların Gözünden Dijital Alan Deneyimleri 6
Experiences of Digital Domain Through the Eyes of Children
Emre ERDOĞAN, Pınar UYAN SEMERCİ

Erken Çocuklukta Medya Kullanımı ile Dikkat Eksikliği Arasındaki İlişki: 2010–2025 Yılları Arasında Yayımlanan Çalışmaların İncelenmesi 25
Early Childhood Media Use and Its Relationship with Attention Deficit: A Review of Studies Published Between 2010 and 2025
Ayşe YAKUPOĞULLARI, Duygu YALMAN POLATLAR

Dijital Ebeveynlikten Dijital Habitata: Platformlaşmış ve Yapay Zekâ Destekli Medya Ortamlarında Çocukların Korunmasını Yeniden Düşünmek 36
From Digital Parenting to Digital Habitat: Rethinking the Protection of Children in Platformized and AI-Driven Media Environments
A. Elif POSOS DEVRANİ

Sosyal Medyada Metrik Baskısı Altında Çift Yönlü Mimesis Döngüsü: LLM-Temelli Yapay Zekâ Ajanlarının Üslup Yakınsaması ve Standartlaşma 52
The Bidirectional Mimesis Loop Under Metric Pressure On Social Media: Stylistic Convergence And Standardization Of Llm-Based Ai Agents
Oğuz Ömer ESER

Dijital Vesayetin İllüzyonu: Türkiye'de Ebeveyn Yetkinliği ve Algoritmik Çocukluk Çıkmazı 71
The Illusion of Digital Guardianship: Parental Competence and the Dilemma of Algorithmic Childhood in Türkiye
Ahmet ESKİCUMALI, Ayhan Adnan DALARSLAN

Examining the Digital Technology Competencies of Preschool Teachers in Science Activities 87
Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Etkinliklerinde Dijital Teknolojiyi Kullanma Yeterliliklerinin İncelenmesi
Yücehan YÜCESOY, Burak DEMİR

Değerlendirme / *Review*

Media Literacy through Popular Music, AI, and Youth Cultures: A Review of *We Want More: Music / Sociology!* 106
Popüler Müzik, Yapay Zekâ ve Gençlik Kültürleri Üzerinden Medya Okuryazarlığını Yeniden Düşünmek: We Want More: Music / Sociology! Konferansı Üzerine Bir Değerlendirme
Hüseyin SERBES

Dönüşen Çocukluk Sınırlarında Bir Konferans Deneyimi: Child and Teen Consumption Conference 2026 İzlenimleri 111
Gülden DEMİR

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi
Journal of Media Literacy Studies
Araştırma Makalesi / *Research Article*

Çocukların Gözünden Dijital Alan Deneyimleri

Experiences of Digital Domain Through the Eyes of Children

Emre ERDOĞAN

Prof. Dr. İstanbul Bilgi Üniversitesi, emre.erdogan@bilgi.edu.tr 0000-0001-8352-4990

Pınar UYAN SEMERCİ

Prof. Dr. İstanbul Bilgi Üniversitesi, pinar.uyan@bilgi.edu.tr 0000-0001-9679-9029

Anahtar Kelimeler

Çocuğun İyi Olma Hali, Dijital Alan, Fırsat-Risk Modeli, Dijital Dayanıklılık, Kesişimsellik

Öz

Bu çalışma, Covid-19 pandemisi sonrasında Türkiye'deki çocukların dijital alan deneyimlerini ve bu sürecin onların çok boyutlu "iyi olma halleri" üzerindeki etkilerini bütüncül bir yaklaşımla incelemektedir. "Çocuğun iyi olma hali" teorik çerçevesini merkeze alan araştırma, çocukları kendi yaşamlarının ve hikayelerinin aktif özneleri olarak konumlandırmaktadır. Nitel araştırma bulgularının yansıtıldığı bu çalışmada, krizlerin katmanlı etkilerini gözlemlemek amacıyla İstanbul ve Şanlıurfa illerinde, farklı sosyoekonomik statü, yaş ve cinsiyet gruplarından 53 çocukla derinlemesine bireysel görüşmeler ve 68 çocukla odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bulgular, çocukların dijital alanı öğrenme, üretim, dil geliştirme ve sosyalleşme bağlamında önemli bir fırsat alanı olarak değerlendirdiklerini göstermiştir. Ancak eş zamanlı olarak, artan katılımla birlikte siber zorbalık, veri ihlalleri ve çocuklara uygun olmayan içerikler çocukların karşılaştıkları risklerdir. Çocukların bu risklere karşı sadece mağdur olmadıkları, aksine teknolojik ve bilişsel düzeyde kendi dayanıklılık stratejilerini ürettikleri gözlemlenmiştir. Öte yandan, çocukların anlatılarında kent yaşamının yarattığı güvensizlikler ve pandemi döneminde sokağa çıkma kısıtları dijital alanın sosyalleşme açısından da önemini ortaya çıkarmıştır. Bilhassa ev dışına çıkmaları sınırlanan kız çocukları için bir "zorunlu dijitalleşme"den söz etmek mümkündür. Bir başka vurgulanması gereken nokta ise makroekonomik eşitsizliklerin çocukların dijital alana erişimlerini ve deneyimlerini etkilediğidir. Sonuç olarak, çocukların dijital dayanıklılığının salt çevrimiçi faktörler ve bireysel kapasiteyle değil cinsiyet, mekân, ebeveynlik ve yapısal-ekonomik koşullarla şekillendiği tespit edilmiştir.

Keywords

Child Well-Being, Digital Space, Opportunity–Risk Model, Digital Resilience, Intersectionality

Abstract

This study examines the digital experiences of children in Türkiye following the Covid-19 pandemic and the effects of this process on their "well-being." Centering on the theoretical framework of "child well-being," the research positions children as active subjects of their own lives and stories. Focusing on the qualitative findings, this study involved in-depth individual interviews with 53 children from different socioeconomic status, age, and gender groups; and focus group interviews with 68 children in Istanbul and Şanlıurfa provinces to observe the layered effects of the crisis. The findings show that children perceive the digital space as a significant opportunity for learning, production, language development, and socialization. However, simultaneously, with increasing participation, they also face risks such as cyberbullying, data breaches, and inappropriate content for children. It has been observed that children are not only victims of these risks and threats, but also develop their own resilience strategies at the technological and cognitive levels. On the other hand, the narratives of children highlight the insecurities created by urban life and the curfews during the pandemic, revealing the importance of the digital space for socialization. It is possible to speak of a "forced digitalization," especially for girls whose movements outside the home were restricted. Another point that needs to be emphasized is that macroeconomic inequalities affect children's access to and experiences in the digital space. It has been determined that this has a profound intersectional impact, creating a situation of "forced digitalization," particularly for girls. In conclusion, it has been found that children's digital resilience is shaped not solely by online factors and individual capacity, but also by gender, location, parenting, and structural-economic conditions.

CC BY NC

Makale Geçmişi / Article History
Geliş / Received: 12.05.2026
Kabul / Accepted: 09.06.2026

Yayın Bilgileri / Publication Info
Cilt / Volume: 5, Sayı / Issue: 1, Haziran 2026
DOI: 10.5281/zenodo.20960928

APA Erdoğan, E. & Uyan Semerci, P. (2026). Çocukların Gözünden Dijital Alan Deneyimleri. *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, 5(1) 6-24.* DOI: 10.5281/zenodo.20960928

Giriş

Günümüzde, hem küresel hem de yerel ölçekte dijitalleşmenin çok boyutlu etkisi çocukların günlük yaşamının her yönünü etkilemekte ve çocukluğun nasıl deneyimlendiğini şekillendirmektedir. Covid-19 pandemisi sonrası dijitalleşme, çocuklar için sadece boş zamanı değerlendirdikleri bir mecra olmaktan çıkmış; eğitim, sosyalleşme, eğlenme, üretim ve haklara erişimin sağlandığı yaşamlarının doğal bir parçası haline gelmiştir. 2008'den bu yana çocuğun iyi olma hali alanında hem TÜBİTAK destekli nitel ve nicel bulguları içeren saha çalışmalarını yürütürken (Uyan-Semerci vd., 2012; 2025) hem de uluslararası karşılaştırmalı çalışmalar için Türkiye verisini topladığımız kapsamlı araştırmalar çerçevesinde (Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2022) de bu durumu yakından gözleme fırsatımız oldu. 2008'deki ilk araştırmamızda sınırlı bir şekilde maddi imkânlar başlığı altında bilgisayar, telefon ve tablet sahipliği olarak sorduğumuz, boş zaman etkinliklerinde de özellikle bilgisayar oyunu olarak yansıyan dijital alan, tamamladığımız son çalışmada maddi durum, sağlık, ilişkiler kadar geniş, birçok göstergeyi kapsayan yeni bir "iyi olma hali" *(well-being)* alanı olarak yer aldı. Sosyal medyayı içermekle birlikte, yalnızca onunla sınırlı olmayan dijital alan diğer iyi olma hali alanlarıyla da kesişmektedir. Bebeğin doğduğu anda çekilen fotoğraf ve videolardan e-Devlet'e, en yakınlarımızla kurduğumuz ilişkiden yaşamın tüm alanlarındaki işleyişe ve iletişime, çocuklar, dijitalleşmenin şekillendirdiği bir dünyada yaşamaktalar. Dijital alan, çocuklar için doğdukları dünyanın olağan bir parçası olduğundan; çocuklar yaşamı dijital olan ve olmayan diye ayırmamaktadırlar. Bu makalede de bu sebeple, yaygın bir ifade olan dijital "dünya" yerine dijital "alan" kavramını kullanmayı, iyi olma hali kavramsal çerçevesiyle de uyumlu bir biçimde tercih ettik.

Çocukların dijital alandaki varlığı, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) temelinde şekillenmektedir. 2021 yılında kabul edilen 25 sayılı Genel Yorum, çocuk hakları tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bu belge, fiziksel dünyada geçerli olan tüm hakların (yaşama, gelişme, korunma ve katılım) dijital ortamda da aynı kararlılıkla korunmasını esas alır. Dijital alanda haklar; sağlanma/hizmet (bilgiye erişim, eğitim ve oyun hakları-*Provision*), korunma (istismar, siber zorbalık ve zararlı içeriklerden korunma- *Protection*)ve en önemlisi katılım (görüşlerini ifade etme ve dijital topluluklara dâhil olma-*Participation*) olmak üzere üç temel direk *(3P- Provision, Protection, Participation)* üzerinden ele alınmaktadır. Ancak tıpkı fiziksel alanda olduğu gibi çocukların dijital alanda da haklarına erişimi risk altındadır. Bu durum dijital alanı çocukların iyi olma hâlinin ayrılmaz ve kritik bir boyutu haline getirmiştir.

Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı, çocuğu araştırmanın nesnesi değil, kendi yaşam öyküsünü aktaran aktif bir öznesi olarak kabul eder (Axford, 2008; Ben-Arieh, 2008; Fattore vd., 2016). Buna göre, çocuklar kendi hikâyelerinin en yetkili anlatıcılarıdır ve deneyimlerini en doğru şekilde kendileri aktarabilirler. Çocuklar, kendi deneyimlerinin uzmanlarıdır. Bu bağlamda da içine doğdukları dünya dijitalleşmeyi de içermekte, onların hayatında olağan bir alan olarak yer almaktadır (Prensky, 2001; Joudaki, 2024). Çocukların dijital alana yükledikleri anlamlar yaş gruplarına, deneyimlerine ve kullanım amaçlarına göre farklılıklar gösterse de yaşamlarının bir parçasıdır (Smahel vd., 2020). Aynı zamanda dijital alanda çocuklukların deneyimleri de sosyoekonomik statü, toplumsal cinsiyet ve coğrafi konum gibi faktörlerle derinden farklılaşmaktadır. Bu makale çocukları bugünün aktif özneleri olarak kabul eden bir yaklaşımla; dijital alanın çocukların iyi olma halini nasıl şekillendirdiği, "Krizler Çağında Çocuk Olmak: Türkiye'de Pandemi Sonrasında Çocukların İyi Olma Halini Yeniden Düşünmek" başlıklı (TÜBİTAK 1001 Programı, Proje No: 122K860) proje bulguları ile ele alacaktır. İstanbul ve Şanlıurfa'da gerçekleştirilmiş olan mülakat ve odak grup görüşmeleri bulgularıyla çocukların gözünden kendi deneyimleri aktarılacaktır.

1. Çocuğun İyi Olma Hali Yaklaşımı

Çocukluk çalışmaları ve sosyal politika literatüründe son yıllarda yaşanan en temel paradigma değişimlerinden biri, geleneksel çocuk refahı *(child welfare)* anlayışından çocuğun iyi olma hali *(child well-being)* yaklaşımına geçiştir (Ben-Arieh, 2010; Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2022). Bu dönüşüm, çocuğu sadece gelecekteki bir yetişkin adayı *(becoming)* ve korunmaya muhtaç pasif bir nesne olarak gören bakış açısını terk ederek, çocuğu bugünün bir yurttaşı (*being)*, hak sahibi bir birey ve "kendi yaşamının uzmanı" olan aktif bir özne olarak kabul etmektedir (Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2016; Erdoğan vd., 2025). Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı; maddi durum, sağlık, eğitim, risk ve güvenlik, ev ve çevre, katılım ve ilişkiler gibi temel alanlarda çocuğun durumunu bütüncül bir perspektifle analiz eden hem teorik hem de analitik bir araçtır. Bu yaklaşım, sadece hane geliri veya barınma gibi nesnel (objektif) göstergelere değil, aynı zamanda çocukların bu koşullara dair kendi algılarını ve memnuniyetlerini yansıtan öznel (subjektif) göstergelere de odaklanmaktadır (Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2022). Çocuklar, yaşamlarına etki eden toplumsal koşullar, kaynaklar ve ilişkisel ağlar içinde aktif bireyler, kendi iyi olma hallerinin öznesi olan sosyal aktörlerdir (Akkan vd., 2019). Çocuğun bugünkü yaşamı içerisinde toplumsal katılımını ve yapabilirliklerini gerçekleştirmesini sağlayacak öznel ve nesnel kriterlerin saptanabilmesi ana hedeftir. Ancak özellikle çocuklar özelinde bugün olan durumları gelecekteki yapabilirliklerin şekillendireceği için şimdi ve gelecek birlikte düşünülmelidir.

Çocuğun iyi olma hali yaklaşımının en özgün metodolojik katkısı, çocuğu araştırmanın nesnesi değil, etkin bir öznesi olarak konumlandırmasıdır (Erdoğan vd., 2025). Çocuklar, kendi içinde bulundukları yaşamlarında çocukluk deneyimi hakkında yetişkinlerden daha fazla bilgi sahibidirler. Bu nedenle, son dönemdeki bilimsel çalışmalarda çocuklar sadece veri kaynağı olarak değil; araştırma sorularının belirlenmesinden raporlama aşamasına kadar sürece katkı verenler olarak da yer almaktadır. Bu katılımcı yaklaşım, çocukların perspektiflerini yansıtarak araştırmaların niteliğini ve kapsayıcılığını artırmaktadır (Durmuş ve Uyan-Semerci, 2026).

Hem ulusal hem de uluslararası yazın, çocuğun iyi olma halinin sadece fiziksel ihtiyaçların karşılanmasıyla değil, çocukların aktif katılımını sağlayan ve haklarını yapabilirliklere dönüştüren bütüncül sosyal politikalarla mümkün olduğunu vurgulamaktadır. İyi olma hali, yalnızca risklerden korunma değil, aynı zamanda çocuk haklarının hayata geçirilmesi olarak görülür. Bu çerçevede OECD Çocuk İyi Olma Hali Ölçümleri, iyi olma halini; fiziksel sağlık, bilişsel/eğitsel gelişim, materyal koşullar ve sosyal/duygusal gelişim olmak üzere dört ana boyutta, dijital çevrenin bu alanlardaki etkilerini gözeterek inceler (OECD, 2021). RITEC (Responsible Innovation in Technology for Children) Projesi ise bu bağlamda tasarım seçeneklerinin çocukların iyi olma hali üzerinde nasıl olumlu sonuçlar yaratabileceğine odaklanan, çocuk odaklı bir tasarım çerçevesi sunmaktadır (UNICEF Innocenti, 2024). Çalışmalarımızda çocuğun iyi olma hali yaklaşımının yanı sıra, çocuğun gelişimini, aile ve okul gibi en yakın çevresinden (mikrosistem) toplumsal politikalara (makrosistem) ve zaman içindeki değişimlere (kronosistem) kadar iç içe geçmiş halkalar üzerinden açıklayan Bronfenbrenner'ın biyoekolojik modeli de durum tespiti için kıymetli bir çerçeve sağlamıştır. Tam da bu açıdan çocukların yaşamının mikrosistemden kronosisteme dijitalin etkisiyle nasıl şekillendiği, deneyimlerinin nasıl farklılaştığını anlamak hayatidir. Dijital teknolojilerin çocuğun mikro ve makro sistemlerindeki gelişimsel etkileri, teknoloji ile fiziksel dünyanın iç içe geçtiği bir melez gerçeklik içinde ele alınır (Bronfenbrenner ve Morris, 1998; Granic vd., 2020). Çocuğun iyi olma halinin bütüncül anlayışı çerçevesinde diğer tüm alanlarda da olduğu gibi, dijital alana dair durumun farklı göstergelerle tespiti gerekmektedir.

2. Dijital Alanda Çocukların Deneyimlerine Odaklanan Çalışmalar

Çocuk refahından çocuğun iyi olma haline geçiş (Ben-Arieh, 2010); çocuk haklarında da görülen katılım vurgusu ile uyumlu olarak çocukların yalnızca "korunması"na odaklanan bir bakıştan çocuk

"güvenliğine" ve çocukların sesini duymaya doğru evrilen bir süreçtir. Ancak kriz dönemleri bu sürecin sekteye uğramasına ve acil müdahalelerin ön plana alınmasına neden olmaktadır. Dijital alanda çocukların iyi olma hali, teknolojinin çocukların hayatındaki derin etkisini anlamak amacıyla çok çeşitli disiplinler ve kuramsal çerçeveler aracılığıyla incelenmiştir. Literatürde bu kavram, genellikle fiziksel, zihinsel ve sosyal-duygusal sağlığın teknoloji kullanımıyla ilişkili dengeli durumu olarak tanımlanmaktadır (Burr vd., 2020; OECD, 2025). Bu bölümde çocukların dijital alanla kurdukları ilişkiyi kendi bakış açılarından ve deneyimleri temelinde ele alan çalışmalar üç tematik eksen üzerinden değerlendirilerek bir genel çerçeve çizilmektedir: (1) Dijital uçurum ve kesişimsellik, (2) fırsat-risk modeli, (3) dijital dayanıklılık ve dijital okuryazarlık.

2.1. Dijital Uçurum ve Kesişimsellik

Dijital çocukluk araştırmalarında giderek güçlenen bir bakış açısı, alanın çocuk kategorisini aşırı genelleştirdiğini ve bu genelleştirmenin sınıf, cinsiyet, etnisite, engellilik durumu, yaşanılan yer ve ebeveynlik biçimi gibi yapısal farklılıkları görünmez kıldığını ileri sürmektedir (Alper vd., 2016). Van Dijk (2020) tarafından kavramsallaştırılan "dijital uçurum", literatürde yalnızca cihazlara erişimle sınırlı kalmayıp teknolojiyi etkin kullanma becerilerini de kapsamaktadır. Mascheroni ve Ólafsson'ın (2016) Avrupalı çocuklar özelinde gösterdiği gibi, cihaza erişimdeki eşitsizlikler çevrimiçi fırsatlardan yararlanma kapasitesini doğrudan kısıtlamaktadır. Dijital alan, bu haliyle yaşamdaki yapısal eşitsizliklerin yansıdığı ve derinleştiği bir mecra olarak değerlendirilmelidir.

Kesişimsellik perspektifi bu tartışmayı daha da ileriye taşımaktadır. Literatür, çoklu marjinalleşmiş kimliğe sahip çocukların dijital alanda yalnızca daha fazla riske değil, niteliksel olarak farklı ve daha derin bir kırılganlığa maruz kaldığını ortaya koymaktadır. (Amadori vd., 2025). 444 bini aşkın öğrenciden oluşan büyük ölçekli örneklemlerinde cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, etnik köken ve sosyoekonomik statü gibi birden fazla marjinalleşmiş kimliğe sahip gençlerin siber mağduriyet oranının, tekil bir marjinalleşmiş kimliğe sahip akranlarına kıyasla iki ila üç kat daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, ayrımcılık biçimleri bir araya geldiğinde ortaya çıkan riskin, bu etkenlerin basit bir toplamı değil, birbirini katlayan daha derin bir kırılganlık biçimi olduğunu göstermektedir.

Engellilik durumu, bu kesişimsel kırılganlığın özellikle az çalışılan ama kritik bir boyutunu oluşturmaktadır. Maher ve arkadaşları (2023) engelli çocukların internet kullanımında mevcut kavramsal çerçevelerin yetersiz kaldığını; bu çocukların hem çevrimiçi fırsatlara erişimde hem de koruma mekanizmalarına ulaşmada kendine özgü güçlüklerle karşılaştığını ortaya koymaktadır. Engelli çocuklar, dijital alandaki ihlalleri bildirmekte daha fazla engelle karşılaşmakta; aynı zamanda yeterli destek altyapısı sağlandığında, dijital araçlar bu çocuklar için dışlayıcı fiziksel ortamları aşmanın kritik bir yolu haline gelebilmektedir. Bu paradoks, dijital alanın dezavantajlı gruplar için hem riski hem de fırsatı eşzamanlı olarak yoğunlaştırabileceğini göstermektedir.

Ebeveynlerin bu süreçteki rolü de yapısal bir boyut olarak bu tablodan bağımsız değerlendirilemez. Lafton ve arkadaşları (2024) ile Banić ve Orehovački (2024), ebeveyn rolünün etkinliğini belirlemenin salt ailesel tutum ya da bilinç meselesine indirgenemeyeceğini; ekonomik koşulların, çalışma saatlerinin ve ebeveynlerin kendi dijital okuryazarlık düzeylerinin belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Helsper ve arkadaşları, (2024) ise ebeveynin sahip olduğu risk algısının, kendi dijital deneyimleri ve beceri düzeyinin bu konudaki rolünü doğrudan şekillendirdiğini göstermekte; bu bulgu, ebeveyn rolünü bireysel tercih değil yapısal bir kapasite meselesi olarak yeniden çerçevelemektedir. Dolayısıyla dijital eşitsizliklere yönelik müdahalelerin yalnızca çocuğu değil, aileyi çevreleyen sosyoekonomik bağlamı da hedef alması zorunludur.

2.2. Fırsat-Risk Modeli

Çocukların internet deneyimini kavramlaştırmaya yönelik en etkili ve yaygın kullanılan çerçevelerden biri, Livingstone ve Helsper'ın (2010) EU Kids Online araştırma ağıyla birlikte sistematik biçimde geliştirdiği fırsat-risk modelidir. Bu model, çevrimiçi deneyimi salt bir risk alanı olarak değil eğitim, sosyalleşme, katılım ve yaratıcılık gibi somut fırsatları da kapsayan çift yönlü bir yapı olarak ele almaktadır (Livingstone vd., 2015; Smahel vd., 2020; Livingstone vd., 2012). Modelin en çarpıcı bulgularından biri, bu iki boyut arasında basit bir denge değil, yapısal bir karmaşıklık bulunduğudur: daha fazla çevrimiçi fırsata sahip olan çocuklar aynı zamanda daha fazla riske maruz kalmaktadır. Bu paradoks, internet kullanımını kısıtlamaya yönelik korumacı politikaların çocukları tehlikelerden değil, tehlikelerin yanı sıra fırsatlardan da yoksun bırakma riskini taşıdığını göstermektedir (Livingstone ve Helsper, 2010; Livingstone ve Bulger, 2014; Livingstone ve Smith, 2014).

Bu temel gerilim, farklı coğrafi ve sosyal bağlamlarda tutarlı biçimde yeniden üretilmektedir. Cabello-Hutt ve arkadaşları, (2018), Brezilya'da 12-17 yaş grubundaki çocuklarla yürüttükleri büyük ölçekli çalışmalarında dijital beceri, yaş, cinsiyet ve ebeveyn rolünün fırsat-risk dengesini nasıl farklılaştırdığını göstermektedir. Avrupa merkezli EU Kids Online bulgularının küresel ölçekte sınanması açısından değerli olan bu çalışma, dijital becerilerin fırsatları genişletirken risk maruziyetini de artırdığını; ancak ebeveyn rolünün bu ilişkiyi belirleyici ölçüde düzenlediğini ortaya koymaktadır. Riskler arasında özellikle siber zorbalık, hem kapsamı hem de farklı biçimleri bakımından önemli bulgular sunmaktadır (Anna-Laczi ve Póser, 2024; Amadori vd., 2025). 4C Risk Tipolojisi ise çocukların karşılaştığı riskleri İçerik (*Content*), Davranış (*Conduct*), Temas (*Contact*) ve Tüketim (*Consumer*) olarak sınıflandırarak bunların iyi olma hali üzerindeki etkisini sistematik biçimde inceler (Livingstone ve Stoilova, 2021).

Ne var ki, fırsat-risk modelinin kavramsal güçlülüğüne karşın çocuğun aktif özne olarak katkısını merkeze almaması önemli bir kısıttır. Livingstone ve Third (2017), bu eleştiriyi ileriye taşıyarak dijital ortama ilişkin hak çerçevelerinin ve politikaların örtük olarak yetişkin, ayrıcalıklı ve kırılganlıktan azade bir özneyi varsaydığını; çocuğun ise bu öznenin karşısında yalnızca korunmaya muhtaç bir istisna olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Oysa çocuklar dijital platformlarda yalnızca risklerin hedefi ya da fırsatların pasif alıcısı değildir; kimlik, mahremiyet ve akran ilişkilerini kendi pratikleriyle aktif olarak müzakere eden, dijital normaları zorlayan ve yeniden biçimlendiren aktörlerdir (Boyd, 2014; Setty, 2023). Setty'nin (2023) gençlerle yürüttüğü nitel çalışma bu bağlamda özellikle aydınlatıcıdır: gençler dijital aracılı etkileşimleri ne salt tehlikeli ne de salt fırsatçı olarak deneyimlememekte; bu deneyimlere bağlamdan bağlama değişen, çok katmanlı anlamlar yüklemektedir. Bu bulgu, fırsat ve riski birbirinden kopuk iki uç olarak konumlandıran ikili çerçevenin çocukların gerçek deneyimlerini kavramakta yetersiz kaldığını düşündürmektedir.

Bu kısıtın ötesine geçen bir perspektif olarak dijital aktivizm ve gençlerin failliği de göz ardı edilmemelidir. Dijital alan, sosyalizasyon süreçlerini etkilemektedir. Kimlik inşası ve özellikle akran ilişkileri açısından dijital alanın önemli bir rolü vardır. Çocuklar için çevrimiçi iletişim, özellikle arkadaşlık kurma ve sürdürme konusunda yüz yüze iletişimden daha sık kullanılabilmekte ve sosyal destek kaynağı olarak görülmektedir (Gomez-Baya vd., 2019; Holmarsdottir vd., 2025). Stornaiuolo ve Thomas (2017), farklı toplumsal kesimlerden gençlerin katılımcı medyayı siyasi ve kültürel eylem için nasıl araçsallaştırdığını; dijital alanı eşitsizliklere karşı direniş ve ses yükseltme platformuna nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu bulgu, çocuğun iyi olma hali yaklaşımının katılım boyutuyla doğrudan örtüşmekte ve dijital alanı yalnızca tehdit ve fırsatların değil, çocuk failliğinin de inşa edildiği bir mecra olarak yeniden çerçevelemektedir.

2.3. Dijital Dayanıklılık ve Dijital Okuryazarlık

Çevrimiçi riskler karşısında çocukların geliştirdiği stratejilerin, bu stratejilerin ortaya çıktığı bağlamların ve bu bağlamları biçimlendiren yapısal faktörlerin birlikte görünür kılınması gerekmektedir. "Dijital dayanıklılık" kavramı tam da bu ihtiyaca yanıt vermek üzere literatürde geliştirilmiştir (Manning, 2021). Bu kavram, çocukların yalnızca risklerden korunmasını değil; riskleri tanımasını, yönetmesini ve olumsuz deneyimlerden ders çıkararak iyileşme kapasitesini ifade eder (Pan vd., 2024). Hammond vd. (2024), 8-12 yaş grubundaki çocukların dijital dayanıklılığını sosyoekolojik bir çerçevede inceleyen nitel araştırmalarında, dayanıklılığın bireysel bir nitelik olmadığını; bireysel, aile, topluluk ve toplumsal düzeylerin birbirine iç içe geçtiği dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

İyi olma halini ölçülü ekran süresi kullanımıyla ilişkilendiren yaklaşımlar, orta düzeyde dijital kullanımın en yüksek yaşam memnuniyetiyle ilişkili olduğunu öne sürmektedir (Przybylski ve Weinstein, 2017). Bu çerçevede çocukların kendi davranışlarını yönetebilmesi de dayanıklılığa doğrudan katkı sunar; yeni nesil araçlar ebeveynlerin çocukları sürekli kısıtlaması yerine çocuklara hedef belirleme, zaman yönetimi ve önceliklendirme gibi öz-yönetim becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır (Ziker vd., 2025). Vissenberg ve arkadaşları (2022) ise dijital okuryazarlık ile çevrimiçi dayanıklılık arasındaki ilişkiyi ele alan sistematik derlemelerinde bu iki kavramın araştırma literatüründe büyük ölçüde ayrı kollar halinde ilerlediğini; oysa her ikisinin çocukların iyi olma hallerini ve olumsuz dijital deneyimlerle başa çıkma kapasitelerini birlikte şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Negatif deneyimin aynı zamanda dayanıklılığı geliştiren bir kaynak olabileceğine dair paradoksal tespit ise çocuğun üstün yararı açısından değerlendirilmeyi beklemektedir.

Ancak mevcut dijital dayanıklılık literatürü önemli bir eleştiriyle yüzleşmektedir. Qamaria ve arkadaşlarının (2025) kapsamlı sistematik derlemesinin saptadığı gibi, alan, dayanıklılığı büyük ölçüde bireysel psikolojik bir kapasite olarak ele almakta; bu ise yapısal eşitsizliklerin dayanıklılık üzerindeki belirleyici etkisini görünmez kılmaktadır. Dijital dayanıklılığı yalnızca bireysel bir yetenek olarak çerçevelemek, sorumluluğu yapısal koşullardan çocuğa ve aileye kaydırma riskini beraberinde getirmektedir.

Dijital okuryazarlık ise çocukların çevrimiçi fırsatlardan yararlanırken riskleri en aza indirme yeteneklerini etkileyen kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ancak literatür, dijital okuryazarlığı yalnızca teknik bir yeterlilik olarak değil; eleştirel düşünme, içerik üretimi, çevrimiçi katılım ve ruh sağlığını koruma kapasitesini kapsayan çok katmanlı bir yetenek olarak tanımlamaktadır (Livingstone vd., 2021). Bu çerçevede Hollis (2022), dijital alanın gençlerin ruh sağlığı üzerindeki etkisini inceleyen kapsamlı çalışmasında dijital okuryazarlığın yalnızca bilgi erişimini değil, çevrimiçi içerikleri eleştirel değerlendirme ve olumsuz etkileşimlerle başa çıkma becerisini de kapsadığını; bu boyutların geliştirilmesinin ruh sağlığı riskleri açısından belirleyici bir koruyucu işlev gördüğünü vurgulamaktadır.

Dijital okuryazarlık ile risk maruziyeti arasındaki ilişki ise basit bir ters orantıdan ibaret değildir. Endonezyalı gençler arasında yapılan çalışmalar, daha yüksek dijital okuryazarlık düzeylerinin çevrimiçi fırsatlara ilişkin farkındalığın artmasıyla pozitif bir korelasyon gösterdiğini, ancak çevrimiçi risklere maruz kalmayı mutlaka azaltmadığını ortaya koymaktadır (Luthfia vd., 2021). Bu paradoks, fırsat-risk modelinin bulgularıyla da örtüşmektedir: dijital becerileri artan çocuklar daha geniş bir çevrimiçi alana dahil olduklarından risk maruziyetleri de artmakta, ancak bu maruziyetin zarara dönüşüp dönüşmediğini belirleyen şey teknik yeterliliğin ötesindeki destekleyici bağlam olmaktadır (Cabello-Hutt vd., 2018; Livingstone ve Smith, 2014). Benzer biçimde, Nijeryalı ergenler üzerine yapılan araştırmalar, tehdit algısını ve başa çıkma stratejilerini geliştiren kültürel ve bağlamsal olarak uyarlanmış eğitim programlarına duyulan ihtiyacı pekiştirmektedir; ergenler destek için genellikle ebeveynlerine güvenmekte, ancak bu rolün etkinliği büyük ölçüde değişmektedir (Oguine vd., 2025). Bu nedenle ebeveynleri, eğitimcileri, devlet kurumlarını ve teknoloji tasarımcılarını içeren çok paydaşlı yaklaşımlar, gençler arasında çevrimiçi güvenliği ve dayanıklılığı güçlendirmek açısından kritik önem taşımaktadır.

Arkan ve Bal'ın (2025) sistematik literatür taraması, okul çağındaki çocuklarda genel okuryazarlık becerileri ile dijital iyi olma hali arasında anlamlı bir ilişki bulunduğuna işaret etmekte; dijital ve geleneksel okuryazarlıkların birbirini besleyen ve karşılıklı olarak güçlendiren süreçler olduğunu öne sürmektedir. Vissenberg ve arkadaşları (2022) ise dijital okuryazarlık ile çevrimiçi dayanıklılık arasındaki ilişkiyi ele alan sistematik derlemelerinde bu iki kavramın araştırma literatüründe büyük ölçüde ayrı kollar halinde ilerlediğini, oysa her ikisinin çocukların iyi olma hallerini ve olumsuz dijital deneyimlerle başa çıkma kapasitelerini birlikte şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Bu tespit, dijital okuryazarlık müdahalelerinin dayanıklılık geliştirme programlarıyla bütünleşik tasarlanması gerektiğine işaret etmektedir. Negatif deneyimin aynı zamanda dayanıklılığı geliştiren bir kaynak olabileceğine dair paradoksal bulgu ise hem okuryazarlık hem dayanıklılık literatürünü birbirine bağlayan ve çocuğun üstün yararı açısından daha fazla araştırılması gereken bir alan olarak öne çıkmaktadır.

3. Yöntem

Makale, "Krizler Çağında Çocuk Olmak: Türkiye'de Pandemi Sonrasında Çocukların İyi Olma Halini Yeniden Düşünmek" başlıklı TÜBİTAK 1001 Projesi'nde (No: 122K860) çocuklarla yürütülmüş olan araştırmanın nitel kısmının bulgularına dayanmaktadır. Girişte de vurgulandığı üzere araştırmanın metodolojik çerçevesini çocuğun iyi olma hali yaklaşımı oluşturmaktadır; bu yaklaşım çocuğu araştırmanın nesnesi değil öznesi olarak kabul eder ve iyi olma halini çocukların kendi anlatımları üzerinden kavramayı esas alır (Axford, 2008; Ben-Arieh, 2008; Fattore vd., 2016). Buna göre, çocuklar kendi hikâyelerinin en yetkili anlatıcılarıdır ve deneyimlerini en doğru şekilde kendileri aktarabilirler.

Araştırmada derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri bir arada kullanılmıştır. Derinlemesine görüşmeler, çocuğun iyi olma hali gibi çok boyutlu bir kavramın farklı değişkenleri arasındaki dinamik ilişkileri ortaya koymak için başvurulan bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (Ben-Arieh vd., 2001). Görüşmelerde açık uçlu soruların ağırlıkta olduğu yarı yapılandırılmış soru formları ve anlatımları derinleştirmeye yönelik takip soruları kullanılmıştır (Uyan-Semerci vd., 2012). Odak grup görüşmeleri ise aynı anda birden fazla çocuğun yorumlarını değerlendirme olanağı sunmasının ötesinde, çocukların söz konusu temalar etrafında birbirleriyle fikir alışverişi içinde değerlendirme yapmalarına ve grup dinamiklerinin gözlemlenmesine imkân tanımaktadır (Darbyshire vd., 2005; Gibson, 2007). Araştırma büyük kentsel eşitsizlikler, farklı sosyoekonomik yapılar, kültürel farklılıklar ve kriz deneyimlerini en şiddetli deneyimleyen İstanbul ve Şanlıurfa illerinde yürütülmüştür. Şanlıurfa'da, araştırma sürecinde öngörülmemiş olan 6 Şubat 2023 depremi ve ardından yaşanan sel felaketi, krizlerin çocuklar üzerindeki katmanlı etkisini anlamayı daha da kritik kılmıştır.

Nitel araştırma kapsamında iki ilde toplam 53 çocukla derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir: Şanlıurfa'da 11-18 yaş aralığında, düşük, orta ve yüksek sosyoekonomik statüden (SES) 26 çocuk; İstanbul'da ise farklı ilçelerden ve farklı SES gruplarından 27 çocukla görüşülmüştür. Araştırma kapsamında 6'sı Şanlıurfa'da 10 adet çocuk odak grup görüşmeleri yapılmış ve bu odak gruplara toplam 68 çocuk katılmıştır. Bu odak grup görüşmeleri, çocukların içinde bulundukları krizler döneminde çocuk olma deneyimlerini, risk ve güvenlik algılarını kendi kelimeleriyle anlamlandırmak amacıyla vinyetler ve senaryolar eşliğinde yürütülmüştür. Katılımcı seçiminde yaş (11-14 ve 15-18), cinsiyet ve SES değişkenlerine göre çeşitlilik sağlanmış; mümkün olduğunca farklı çocukluk hikâyelerine ulaşmak hedeflenmiştir.*

İstanbul Bilgi Üniversitesi Etik Kurul onayı (21.02.2023 tarihli 2023-40605-031 sayılı) alınarak yürütülmüş olan TÜBİTAK 1001 araştırma projesinde nitel ve nicel saha çalışmalarında çocuklarla görüşülmeden önce ebeveyn onayı alınmıştır. Katılımcı çocuklara araştırmanın amacı detaylıca anlatılmış,

* Çocukların sosyoekonomik statülerilerinin belirlenmesinde ebeveynlerin eğitimleri göz önünde tutulmuştur.

ses kaydı için onayları alınmış ve tüm süreç gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Ayrıca çalışmalarda İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi'nin (ÇOÇA) Çocuk Güvenliği Politika Belgesi esas alınmıştır. Çocukların her an katılımı geri çekme hakları saklı tutulmuştur. Tüm görüşmelerde katılımcılara araştırmanın amacı ve kişisel verilerin kullanımı ayrıntılı biçimde açıklanmış; çocuklardan ebeveyn onay formu alınmıştır. Gönüllülük esasına dayalı katılım esas alınmış, ses kayıtları için ayrıca onay istenmiştir. Transkriptler Temmuz-Eylül 2024 tarihleri arasında hazırlanmış, ses kayıtları yeniden dinlenerek metinler titizlikle gözden geçirilmiştir. Katılımcıların kimlik bilgileri etik kurallar çerçevesinde anonimleştirilmiş ve kodlanmıştır; bu makaledeki tüm alıntılarda yalnızca anonim kodlar kullanılmaktadır. Bu kodlamada sırasıyla il, cinsiyet ve yaş bilgileri yer almıştır.

Bu verilerin analizi, tümdengelimsel yaklaşımla araştırmanın temaları temel olarak projenin teorik zeminini oluşturan "çocuğun iyi olma hali" boyutları (maddi durum, sağlık, eğitim, risk ve güvenlik, katılım, ilişkiler ve dijital dünya) üzerinden belirlenmiştir. Çocukların hikâyelerini rahat aktarabilmeleri için sorular ve dolayısıyla da temel analiz kategorileri; ev, okul, mahalle ve dijital alan olmak üzere dört kritik mekân üzerinden kurgulanmıştır. Her ne kadar temalar kuramsal çerçeve ile belirlense de analiz sürecinde çocukların kendi kelimelerine ve öznel anlatımlarına odaklanılmıştır. Çocukların kendi yaşamlarının uzmanları olduğu varsayılarak, onların krizleri nasıl anlamlandırdıkları ve hangi stratejileri (örneğin dijital dünyada kendi geliştirdikleri savunma mekanizmaları) benimsedikleri tümevarımsal bir hassasiyetle raporlanmıştır.

Transkriptlerin kontrolü ve analiz süreci proje yürütücüsü, araştırmacılar ve bursiyerlerden oluşan geniş bir ekip tarafından ortaklaşa yürütülmüştür. Çocuklarla yürütülen nitel verilerin analiz sürecinde de araştırma ekibinden iki araştırmacı verilerin ilgili alan başlıkları altında kodlanmasında yer almıştır. Proje koordinatörü ise bu kodlama ve alıntıların tutarlılığını gözden geçirmiştir. Projenin en özgün yanlarından biri, analiz aşamasına Çocuk Danışma Ekibi'nin dahil edilmesidir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde, hangi bulguların daha önemli ve öncelikli olduğuna dair Çocuk Danışma Ekibi ile birlikte değerlendirmeler yapılmıştır.

4. Bulgular

Çalışmanın en önemli bulgularından biri çocukların dijital alana dair deneyimlerinin ve bu deneyimlerin aktarımlarının içerdiği çeşitliliktir. Çocukların dijital araçlara erişimdeki kısıtlar ve olanaklar, ebeveynin hesabını kullanmaktan birden fazla farklı hesap yönetmeye kadar çok farklı deneyimlerin mevcut olduğunu göstermiştir. Bu çeşitlilik konunun değerlendirilmesinde mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

> *"Yoo zaten bizim orada hesabımız olmadığı için kullanmadığımız için, sadece abimizin ya da annemizin hesabı olduğu için oradan bakabiliyoruz. İşte yaptığımız için kuzenlerime WhatsApp'tan gönderiyoruz. Mesajlaşıyoruz falan." (Şanlıurfa, K, 12)***

> *"…bir tane ana hesabım varken bir tane de şey yedek hesap kullanıyorum ki mesela ana hesabımda olan kişiler mesela yaptıklarımı görmesin diye yedek hesabımı kullanıyorum." (Şanlıurfa, K, 15)*

Bu farklı erişim ve kullanım biçimlerinin yanı sıra deneyimler hem olumlu hem de olumsuz noktaları içermektedir. Araştırma çalışmasından seçici sergileyeceğimiz bulgular, sırasıyla dijital alanın çocuklar tarafından aktarılan fırsatlar ve riskler; çocukların geliştirdiği dayanıklılık stratejileri ve bu deneyimleri farklılaştıran yapısal kesişimler olarak ele alınacaktır.

** Katılımcı çocukların kimliklerini gizli tutulabilmesi için her katılımcıya bir kod atanmıştır: Görüşülen şehir, cinsiyet (kız/erkek) ve yaş olmak üzere örnekteki katılımcı Şanlıurfa ilinden 12 yaşında bir kız çocuğudur.

4.1. Dijital Alanda Fırsatlar ve Riskler

Öğrenme, Üretim ve Sosyalleşme Olanakları

Çocuklar ve gençler için dijitalleşmenin salt bir eğlence aracı olmaktan çok öte işlevleri bulunmaktadır. Görüşülen çocuklar dijital alanı formal eğitimin sınırlarını aşan bir öğrenme, üretim ve sosyalleşme ortamı olarak tanımlamaktadır.

Eğitim ve öğrenme bağlamında internet, çocukların eksik kaldıkları konularda anında kaynak bulabildikleri bir kütüphane işlevi görmektedir: "İnternet var elimin altında, araştırabileceğim bir sürü kaynak oluyor bir şeyi merak ettiğimde. Gidip oradan bakıyorum" (Şanlıurfa, K, 16). Mesajlaşma uygulamaları, özellikle WhatsApp, okul rutininin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir; ekran süresi kısıtlı olan çocuklar için dahi telefona bakmanın temel meşru gerekçesi ödev takibi olmaktadır: "Telefon da ödev dışında aslında çok bakmıyorum" (Şanlıurfa, K, 12). Son dönemde yaygınlaşan yapay zekâ uygulamaları da bu sürece eklemlenmiştir. Çocuklar yapay zekâyı pratik bir öğrenme rehberi olarak kullanırken aynı zamanda sınırlarını eleştirel bir gözle değerlendirmektedir: "Animasyon programı çok işe yaramıyor mesela, ben şunu nasıl yaparım diyorum, o bambaşka bir şey söylüyor" (Şanlıurfa, E, 15).

Yabancı dil öğrenimi, dijital alanın sağladığı en çarpıcı öğrenme çıktılarından biri olarak öne çıkmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren dijital oyun ve video içerikleriyle büyüyen çocuklar, İngilizce yetkinliklerinin akranlarının çok üzerinde olduğunu belirtmektedir; bir görüşmeci bu sayede C1 düzeyine ulaştığını ifade etmektedir. Benzer biçimde, bilgisayarda animasyon tasarlayan bir çocuk bu üretim sürecinin yabancı dil gelişimine doğrudan katkı sağladığını vurgulamaktadır. Dahası, dijital ortam bazı çocuklar için kurumsal eğitimin yerini almaktadır: "Arkadaşlarım kursla öğreniyor ama ben tamamen internet üzerinden öğreniyorum." (Şanlıurfa, E, 15) Bu ifade dijital alanın maliyet ve erişim eşitsizliklerini aşma potansiyeline işaret etmektedir.

Beceri edinimi ve üreticilik boyutunda bulgular özellikle dikkat çekicidir. Çocuklar dijital alanda yalnızca tüketici değil, aktif üretici konumuna geçmektedir. Görüşülen çocuklardan biri herkesin "yapamazsın" demesine rağmen kendi kendine robot kodlamayı öğrendiğini, bir diğeri PlayStore ve AppStore'a oyun yüklediğini, bir başkası ise YouTube'da geniş takipçi kitlesine ulaşan animasyonlar ürettiğini anlatmaktadır. Sanatsal beceriler de dijital ortamdan beslenmektedir; gitar çalmayı internetten öğrenen bir çocuk, dijital alanın yalnızca teknik değil, sanatsal gelişimi de desteklediğini göstermektedir.

Sosyalleşme boyutunda dijital platformlar, coğrafi sınırları aşan arkadaşlık ağlarının kurulmasını sağlamaktadır. Çocuklar WhatsApp'ı birincil mesajlaşma aracı olarak, Instagram'ı ise akranlarının gündelik hayatını takip etme amacıyla işlevsel biçimde kullanmaktadır. Discord ve çevrimiçi oyunlar aracılığıyla farklı şehirlerden ve ülkelerden kişilerle kurulan bağlar zaman zaman yüz yüze ilişkilere dönüşmektedir. Fiziksel çevresine uyum sağlayamayan ya da mahallesindeki ilişkilerden uzak durmak isteyen çocuklar için ise sanal dünya güçlü bir alternatif sunmaktadır: "Sosyalleşme ve aidiyet ihtiyacımı tamamen internet üzerinden kurduğum animasyon grupları ve sanal arkadaşlıklar aracılığıyla karşılıyorum" (Şanlıurfa, E, 15).

Bu noktada çocuklar, kendi yaşamlarındaki imkânların kısıtlılığını ve alternatiflerin yokluğunu dijital alana yönelme nedenleri arasında saymaktadır:

> *"Etrafımda ilgimi çekecek şeyleri yapabilsem hani onlara ya mesela telefonda yüklediğiniz bir uygulamaya vakit ayırmanız çok kolay ama hani bir spor dalıyla ona vakit ayırmak bütçe ayırmak çok zor. Hani o yüzden diğeri kolay oluyor ve hani senin yapmak istediğin şeyleri yapan insanlarla o telefonun içinde olduğun için hani o bir süreliğine de olsa insanda tatmin duygusu yaratıyor bence. Biraz da o yüzden aslında bağımlıyız." (İstanbul, K, 15)*

Eleştirel düşünme ve farkındalık bağlamında çocuklar, siyasi ve ekonomik gelişmeleri büyük ölçüde sosyal medya üzerinden takip etmektedir. Algoritmaların kendiliğinden karşılarına çıkardığı içerikler aracılığıyla gündemden haberdar olan çocuklar, dolaşımdaki haberlerin güvenilirliğini sor-

gulamaktadır: "Google'a giriyorum, bir haber var, haberin kaynağı çok saçma yerlerden geliyor, ona hiç inanmıyorum" (İstanbul, E, 12). Bu eleştirel okuma pratiği, dijital aktivizmle de bütünleşmektedir; Filistin dayanışması kapsamında boykot listelerinin takip edilmesi örneğinde olduğu gibi, dijital alanı toplumsal katılımın bir mecrası olarak da kullanmaktadır.

Güvenlik Riskleri ve Psikolojik Baskı

Çocukların aktarımları, dijital alan fırsatlar kadar riskleri de barındırdığını göstermektedir. Bu riskler, yaşa uygun olmayan içeriklere maruz kalmanın yanı sıra farklı güvenlik risklerinde ve psikolojik baskı biçimlerinde tezahür etmektedir.

Kişisel veri ihlalleri ve dolandırıcılık alanında "panel atma" yöntemi çocuklar arasında yaygın biçimde bilinen ve derin korku yaratan bir tehdit olarak öne çıkmaktadır. Discord gibi platformlarda hedef alınan bir çocuğun gerçek adından TC kimlik numarasına, adresinden aile üyelerinin banka kartı bilgilerine kadar kişisel verileri ele geçirilebilmektedir. Oyun platformlarına entegre kayıt formları üzerinden gerçekleştirilen dolandırıcılık ise ailelere ciddi maddi zararlar verebilmektedir: "Bir kayıt formu açılıyor, adımızı soyadımızı yazıyoruz, bakıyoruz ki bizim üstümüze bir şeyler geliyor. Geçen babamın hesabından bayağı para çekildi" (İstanbul, E, 12). Bu deneyimler çocuklarda suçluluk ve korku yaratmakta, dijital alana olan güveni derinden sarsmaktadır.

Yaşa uygun olmayan içeriklere maruz kalma konusunda platform denetim eksiklikleri ve algoritma filtrelerinin yetersizliği ön plana çıkmaktadır. X (Twitter) bu bağlamda çocuklar tarafından en sık şikayet edilen platform olmaktadır: "Twitter'da her şey sansürsüz bir şekilde açık açık paylaşıldığı için çok rahatsız ediyor beni... cinsel içerikler mesela haberler oluyor, bazen bunlar beni rahatsız ediyor" (İstanbul, K, 16). Çocukların "güvenli oyun" olarak bilinen Roblox gibi platformlarda dahi +18 içeriklerin yaygın olduğuna dikkat çekmesi, yaş kısıtlamalarının pratikte işlevini yitirdiğini göstermektedir.

Siber zorbalık ve itibar suikastı boyutunda mesajlaşma uygulamaları ve sosyal medya platformları, akran zorbalığının görsel materyaller üzerinden uygulandığı mekânlara dönüşmüştür. Gizlice çekilen fotoğrafların grup üzerinden dolaşıma sokulması, çocuklarda sürekli bir "tetikte olma hali" ve hedef alınma korkusu yaratmaktadır. Hesap çalınması ise genellikle daha ağır süreçlerin başlangıcı olmaktadır: "Ben bir tane fotoğraf paylaşmıştım, onun hakkında kötü şeyler dedi. Zorbaladı. Sen kimsin böyle falan. Tehdit falan" (İstanbul, K, 15).

Oltalama ve hesap ele geçirme tehdidiyle çocuklar özellikle oyun platformlarında ve sosyal medyada sahte bağlantılarla tuzağa düşürülmektedir. Ele geçirilen hesaplar, çocuğun çevresini dolandırmak için araçsallaştırılmaktadır. Sahte yardım kuruluşu maskesiyle akrabalardan para toplanması bunun en çarpıcı örneğidir. Taciz ve sahte kimlikler de belirgin tehditler arasındadır; yabancı yetişkinlerin platformlardaki ısrarlı yaklaşımları çocukları bu ağlardan uzaklaştırmaktadır: "Facebook'u çok yaşlı dayılar kullanıyor. Ya beni takip ediyorlar, bilmiyorum kim bunlar, sonra sildim" (İstanbul, E, 12).

Siber zorbalığın yanı sıra sosyal medyada sergilenen idealize edilmiş bedenler ve mükemmel hayatlar ise özgüveni derinden zedelemektedir: "Sosyal medya bana gerçekten çok zarar veriyormuş gibi hissediyorum... Şimdi biri kendisini story atıyor, böyle aşırı güzel bir şekilde... Sonra bir kendimize bakıyorsun, bir kendinize bir şeyleri değiştirmek istediğinizin farkına varıyorsun" (İstanbul, K, 16). Aşağıda yer verdiğimiz İstanbul'daki odak grup katılımcısı bir çocuğun uzun alıntısı da çocukların hissettiklerini oldukça güzel bir biçimde özetlemektedir:

> *"Ç1- Benim ve arkadaşlarım, çevremin diyeyim en çok takıldığı sosyal medya platformu Instagram. Yani açıkçası olumlu mu olumsuz mu bilmiyorum çünkü olumlu yanları olarak yaratıcılığımızı bence*

hikâye paylaşmak olsun işte, hani gönderi paylaşım, paylaşmak olsun, fotoğraf çekmek olsun o şekilde olumlu yönde etkiliyor…Ama olumsuz olarak her zaman hani hep böyle bir mutlu insan profili var önümüzde ve aslında arka planlarını belki de biliyoruz ama bilmek istemiyorum diyeyim…Çünkü sonuçta herkesin bir kötü hissettiği zamanları vardır ama insanlar hem mutlu gördüğünüz zaman ya insan oturup şey diyor. Allah Allah hani diyor, insanlar hep mutluysa neden acaba ben üzgünüm gibi bir şey oluşuyor, algı oluşuyor. Hani olumlu yanları da var, olumsuz da var ama ben ya en çok burada takılıyorum ve hoşuma gidiyor." (İstanbul, K, 14).

Bulgulara dair önemli bir nokta ise fırsat ve risklerin birbirinden bağımsız değil, iç içe geçmiş deneyimler olarak tezahür etmesidir. Çocuklar aynı platformları, Discord, Instagram, YouTube, hem güçlendirici hem tehdit edici bulmaktadır. Daha geniş bir çevrimiçi ağa dahil olan çocuklar daha fazla fırsata, ama aynı zamanda daha fazla riske maruz kalmaktadır. Gündemi takip etmek için X'i kullanan çocuklar, platformun sansürsüz yapısından hem bilgilenme açısından memnun olurken hem de rahatsızlık duymaktadır. Animasyon gruplarında uluslararası işbirliği yapan bir çocuk, aynı platformda oltalama tehdidiyle yüz yüze gelmektedir. Bu çift yönlülük, internet kullanımını kısıtlamaya yönelik korumacı yaklaşımların çocukları yalnızca tehlikelerden değil, fırsatlardan da yoksun bırakma riskini somut biçimde örneklemektedir.

4.2. Dijital Dayanıklılık: Çocukların Aktif Stratejileri

Bulgular, çocukların dijital tehditlere karşı yalnızca pasif özneler olmadığını da ortaya koymaktadır. Çoğu zaman yetişkin rehberliğinden yoksun kaldıkları bu alanda çocuklar, kendi deneyimleri ve akran öğrenimi aracılığıyla çeşitli dayanıklılık stratejileri geliştirmektedir.

Bireysel ve Teknolojik Savunma Refleksleri

Engelleme ve izolasyon, çocukların dijital sınır ihlallerine karşı başvurduğu en hızlı ve yaygın yanıt biçimidir. Rahatsız edici bir içerik ya da kişiyle karşılaşan çocuklar yalnızca o hesabı değil, kişinin gelecekte açabileceği yedek hesapları da önceden engelleyen seçenekleri aktif olarak kullanmaktadır. Çevrimiçi oyunlarda toksik davranışlarla karşılaşıldığında ise sessize alma (mute) işlevi tercih edilmektedir.

Teknolojik savunma araçları açısından dijital okuryazarlığı yüksek çocuklar, hesap güvenliği için çift doğrulama sistemlerini aktif biçimde kullanmakta ve oltalama bağlantılarına karşı yüksek bir farkındalık sergilemektedir: "Ben biraz bilgili olduğum için internette gördüğüm hiçbir linke tıklamıyorum" (Şanlıurfa, E, 15). Sosyal medyada bazen güvenlik bireysel değil, kolektif bir stratejiyle sağlanmaktadır. Çocukların arkadaş ağları üzerinden teyitleşmesi bu duruma örnektir. Kimlik yönetimi de kritik bir strateji olarak öne çıkmaktadır: asıl hesapları gizli tutup yalnızca fiziksel tanıdıklarını ekleyen çocuklar, görüşlerini özgürce ifade etmek için anonim isimlerle yedek hesaplar açmaktadır.

Bilişsel savunma mekanizmaları, bulguların en özgün boyutlarından birini oluşturmaktadır. Özellikle siber şantaj durumlarında bazı çocuklar saldırganın yarattığı panik havasına kapılmak yerine tehdidi rasyonalize etmektedir. Kişisel bilgilerini yaymakla tehdit eden bir şantajcıya karşı geliştirilen yanıt bu stratejinin çarpıcı örneğidir: "Bu bilgileri kim ne yapacak ki, benim TC'mi sen ne yapacaksın ki?" (İstanbul, K, 14). Tehdidin gücünü boşa çıkaran bu rasyonalizasyon, çocuğun güven duyduğu bir aile ortamı tarafından desteklendiğinde çok daha güçlü bir savunma hattı oluşturmaktadır.

Tehdidin süreklilik kazanması ve diğer savunma mekanizmalarının yetersiz kalması durumunda çocuklar riski yönetmeyi bırakıp ilgili platformu tamamen terk etmektedir. Snapchat üzerinden rahatsız edici içerik alan bir çocuğun uygulamayı cihazından silmesi bu stratejinin en somut örneğidir. Bu radikal çekilme, çocukların güvenlikleri için kendi sosyalleşme alanlarından vazgeçebildiklerini; ancak bu tercihin aynı zamanda fırsatlardan mahrum kalmak anlamına geldiğini ortaya koymaktadır.

Çocuklardan bazıları kendilerine ekran süresi koyduklarını da belirtmişlerdir.

"-Ben kendime sınırlama getirmeye çalışıyorum yani çok kullansam bile. Bazı uygulamalar var mesela, alarm veriyorlar bir saati geçtiğinizde. Ya da işte belli bir süre boyunca telefonu açmanızı engelliyorlar. Ben onları indirdim. Onlar var benim telefonumda ben onları kullanıyorum. Mesela günlük iki buçuktan sonra benim alarmım çalıyor…Ders çalışırken de telefonu kilitliyorum. Yani açmak istesem de uygulama izin vermiyor açmama. Süre dolana kadar." (Şanlıurfa, K, 16)

Sosyal Sermaye ve Çevre Desteğinin Önemi

Kriz anlarında çocuklar teknolojik savunmalar yetersiz kaldığında güvendikleri yetişkinlere başvurmaktadır. Odak grup görüşmelerinde gençler, ciddi bir siber güvenlik sorunu yaşadıklarında önce ebeveynlerini bilgilendireceklerini, gerekirse polise gideceklerini ifade etmektedir. Ancak ebeveynlerde dijital okuryazarlık eksikliğinin olduğu durumlarda maddi ve manevi somut mağduriyetlere yol açmaktadır. Bu denetim boşluğunun doğrudan sonuçları aile bütçesini dahi etkileyebilmektedir: "Geçen babamın hesabından bayağı para çekildi" (İstanbul, E, 12).

Dezavantajlı ama geleneksel bağların güçlü olduğu mahallelerde yaşayan çocuklar için sosyal sermaye farklı bir savunma mekanizması işlevi görmektedir. Kendilerine yönelik bir tehdit, siberzorbalık oluştuğunda mahalledeki geniş arkadaş ağını harekete geçiren bu çocuklar, fiziksel ve dijital dayanışmayı iç içe aktarmaktadır: "Bana yapmaya cüret edemezler" (Şanlıurfa, E, 12); "Benim arkadaş çevrem biraz olduğu için bana karışmıyorlar" (Şanlıurfa, E, 13).

4.3. Kesişimsellik: Yapısal Eşitsizlikler Dijital Deneyimi Nasıl Farklılaştırır?

Bulgular, hem maruz kalınan risklerin hem de geliştirilen savunma stratejilerinin, özetle dijital alan deneyiminin tek tip olmadığını açıkça göstermektedir. Toplumsal cinsiyet, sınıf, mekân ve ebeveynlik koşulları birbirleriyle kesişerek her çocuğun dijital alandaki konumunu özgün biçimde şekillendirmektedir.

Toplumsal Cinsiyet ve Mekân:

Fiziksel mekânların güvensizleşmesi, kız ve erkek çocuklarının dijital alanla kurdukları ilişkiyi toplumsal cinsiyet rolleri ekseninde keskin biçimde farklılaştırmaktadır. Geleneksel aile yapıları ve sokak güvenliğine ilişkin kaygılar kız çocuklarını ev içine hapsetmekte; tablet, telefon ve internet bu çocuklar için dış dünyayla bağ kurabildikleri tek alan haline gelmektedir. Bu durum bir eğlence tercihinden çıkıp zorunlu bir dijitalleşmeye dönüşmektedir: "Burası site olmadığı için aşağı da inemiyoruz. Bir 4-5 senedir burada aşağı inemiyoruz zaten. Şimdi benim böyle resimden sonra da tek eğlenme odağım böyle tablet, telefon, internet" (Şanlıurfa, K, 12).

Öte yandan toplumsal cinsiyet normlarının dışarıda vakit geçirmeye daha fazla müsamaha gösterdiği erkek çocukları için dijital sosyalleşme, ev içindeki cihazlarla sınırlı kalmamakta; sokak ve internet kafelerdeki akran ortamlarıyla bütünleşmektedir: "Ara sıra Valorant falan atıyoruz internet kafede... Ya ben biraz sokak hayatını seviyorum. Ben ev ortamında çok sevmem" (İstanbul, E, 17). Dolayısıyla kız çocukları için dijital alan bir hapis alanı, erkek çocukları için ise bir alternatif seçenektir. Bu asimetri, dijital deneyimin cinsiyetlendirilmiş yapısını somutlaştırmaktadır.

Sınıfsal Eşitsizlik

Ekonomik eşitsizlik, dijital alandaki varoluşu doğrudan belirlemektedir. Alt sosyoekonomik gruptaki çocuklar akranlarının kolaylıkla oynadığı oyunlara donanım yetersizliği nedeniyle katılamamakta, dijital sosyalleşme ağlarının dışında kalmaktadır: "Benim telefonumda filan olmadığı için... tablette oyun oynayamıyorum eski olduğu için. Ben sadece sosyal medyada takılıyorum" (Şanlıurfa, E, 13). Dijital yoksunluğun en uç biçimi ise şu diyalogda somutlaşmaktadır:

"Bilgisayarın yok mu?

— Yok.

— Cep telefonun?

— Yok" (Şanlıurfa, E, 12).

Makroekonomik krizler bu eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Dolar kuruna geçen oyun platformları nedeniyle ortak dijital etkinlikler lüks haline gelmiştir: "Bir oyun alacağız arkadaşlarımızla birlikte oynayacağımız, geçen ay 30 TL olan şey şu an 300 TL olmuş" (İstanbul, E, 13). Sosyal medya ise ekonomik eşitsizliklerin en görünür olduğu vitrin işlevi görmektedir. Ulaşılamaz hayatları izlemek zorunda kalan çocuklar göreli yoksunluğu gündelik olarak deneyimlemektedir: "O benim çok yakın arkadaşım... O Şampiyonlar Ligi finaline gitti. Ondan sürekli video istedim çünkü öyle bir imkânım yok yani" (İstanbul, E, 15).

Savunma Kapasitesinin Kesişimselliği

Çocukların dijital tehditlere verdikleri yanıtlar da tek tip değildir. Kız çocuklarının savunma mekanizmaları çoğunlukla bireysel önlemlerden ziyade aile gözetimi ve ortak hesap stratejilerine dayanmakta; bu durum onları proaktif savunma becerileri geliştirmek yerine edilgen bir korunma konumuna yerleştirmektedir. Örneğin bir kız çocuğu Instagram'ı annesiyle ortak kullandığını ve paylaşımlarının annesinin denetiminden geçtiğini belirtmektedir, bu strateji koruma sağlarken dijital özerkliği kısıtlamaktadır (İstanbul, K, 12).

Aşırı baskıcı aile ortamlarında büyüyen çocuklar ise şantaja karşı özellikle savunmasız kalmaktadır; ailesinden göreceği tepkiden korkan çocuk için şantajcının elindeki en güçlü silah aile baskısının kendisidir (İstanbul, K, 17). Buna karşın iletişime açık ailelerin çocukları tehdidi rasyonalize edip tersine çevirebilmektedir (İstanbul, K, 14).

Dijital okuryazarlığı yüksek çocuklar tehditleri önceden savuşturabilirken, pasif tüketici konumundaki çocuklar reaktif ve geç kalınmış çözümlere mahkûm kalmaktadır (İstanbul, K, 12). Güçlü sosyal bağlara sahip mahallelerde büyüyen çocuklar ise siber tehditlere karşı kolektif savunma mekanizmaları işletebilmektedir (İstanbul, K, 14). Sonuç olarak, bir çocuğun dijital alanda ne kadar iyi korunduğu yalnızca bireysel becerileriyle değil cinsiyetiyle, aile yapısıyla, ekonomik konumuyla ve içinde büyüdüğü mahalle dokusunun sağladığı sosyal sermayeyle doğrudan ilişkilidir.

Sonuç

Bu çalışma, İstanbul ve Şanlıurfa'dan çocukların kendi sesleriyle aktardıkları dijital alan deneyimlerini, çocuğun iyi olma hali yaklaşımının teorik çerçevesi içinden okumaktadır. Bulgular, literatürde de yaygın bir biçimde vurgulanan fırsat-risk, dijital dayanıklılık ve kesişimsellik kavramları üzerinden ele alınmıştır.

Livingstone ve Helsper'ın (2010) fırsat-risk modeli, çevrimiçi deneyimin yalnızca bir tehdit alanı olarak kalmadığını, eğitim, sosyalleşme, katılım ve yaratıcılık gibi fırsatları da kapsayan çift yönlü bir yapı olarak ele alınması gerektiğini savunur. Bulgularımız bu modelle oldukça örtüşmektedir. Animasyon üretip YouTube'a yükleyen, PlayStore'da oyun yayımlayan, internet üzerinden dil ve kodlama öğrenen çocuklar; daha geniş bir çevrimiçi ağa dahil oldukları için panel atma, hesap çalınması ve oltalama tehditleriyle de daha fazla yüz yüze gelmektedir. Gündemi X (Twitter) üzerinden takip eden çocuklar platformun sansürsüz bilgi akışından hem yararlanmakta hem de rahatsızlık duymaktadır. Aynı Discord sunucusu hem uluslararası animasyon işbirliğinin hem de siber şantajın mekânı olabilmektedir.

Öte yandan bulgularımız EU Kids Online'ın çerçevesinin ötesine geçen bir boyutu da görünür kılmaktadır: Türkiye'de ekonomik kriz, kentsel güvensizlik ve göç dinamikleri fırsat-risk paradoksunu niteliksel olarak dönüştürmektedir. Yazında bu paradoks ağırlıklı olarak dijital ekosistem içi bir gerilim olarak ele alınırken (Cabello-Hutt vd., 2018), bulgularımız fırsat ve riskin çocukların ve ailelerinin yaşamda karşılaştığı imkânsızlıklarla da ilişkilendirildiğini göstermektedir. Sokağın güvensiz hale gelmesi, parkların ve oyun alanlarının yokluğu, sosyalleşme alanlarının çoğu zaman tüketimle ilişkili olması, çocuklar için dijital alanı tek alternatif haline getirmektedir. Bu "zorunlu dijitalleşme" hem fırsatı hem riski aynı anda derinleştirmektedir. Başka bir deyişle, bulgularımız fırsat-risk dengesinin yalnızca çevrimiçi içerik ve platformlarla değil,

çocukların fiziksel ve sosyal çevresinin yapısal koşullarıyla da şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu Livingstone ve Third'in (2017) önemli eleştirisiyle örtüşmektedir: dijital ortama ilişkin hak çerçeveleri ve politikalar örtük olarak ayrıcalıklı ve kırılganlıktan azade bir özneyi varsaymaktadır. Çocuğun dijital alanla kurduğu ilişkiyi anlamak için önce onun fiziksel dünyasının koşullarını anlamak gerekmektedir. Bulgularımız bu perspektifin Türkiye bağlamında güçlü biçimde karşılık bulduğunu göstermektedir.

Öte yandan bulgularımızın fırsat-risk modeline katkısı yalnızca paradoksu doğrulamakla sınırlı değildir. Mevcut literatürde fırsatlar çoğunlukla eğitim, bilgiye erişim ve sosyal iletişim ekseninde ele alınırken (Stoilova vd., 2021), görüştüğümüz çocuklar dijital alanı aynı zamanda bir üretim ve faillik alanı olarak deneyimlemektedir. Oyun geliştiren, animasyon sergileyen, dijital aktivizme katılan çocuklar Stornaiuolo ve Thomas'ın (2017) tanımladığı "katılımcı medya aracılığıyla eylemlilik" kavramını somutlaştırmaktadır. Bu üretici boyut, Setty'nin (2023) vurguladığı gibi çocukların dijital deneyimlere çok katmanlı ve bağlamsal anlamlar yüklediğini doğrulamakta; fırsat ve riski birbirinden kopuk iki kutup olarak konumlandıran ikili çerçevenin yetersizliğini bir kez daha gündeme taşımaktadır.

Manning (2021) dijital dayanıklılığı çocukların çevrimiçi riskleri tanıma, yönetme ve olumsuz deneyimlerden ders çıkararak iyileşme kapasitesi olarak tanımlamaktadır. Araştırmamızda da bazı çocuklar, zamanı yönetmeye dair kendi stratejilerini aktarmışlardır. Hammond ve arkadaşları (2024) ise dayanıklılığın bireysel bir nitelik değil, bireysel, aile, topluluk ve toplumsal düzeylerin iç içe geçtiği dinamik bir süreç olduğunu savunmaktadır. Pan vd. (2024) da dijital okuryazarlık, ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesi ve okul düzeyi müfredatın bu süreçteki belirleyici rolünü ampirik olarak göstermektedir. Bulgularımız bu çerçeveleri hem doğrulamakta hem de önemli bir gerilimi açığa çıkarmaktadır. Doğrulama boyutunda görüştüğümüz çocuklar, dijital tehditlere karşı çok katmanlı savunma stratejileri geliştirmektedir: anlık engelleme refleksinden iki faktörlü kimlik doğrulamaya, sosyal sermayenin seferber edilmesinden siber şantajı rasyonalize etmeye kadar uzanan birçok farklı yöntemden faydalanmaktadırlar. Bu stratejiler Hammond ve arkadaşlarının (2024) sosyoekolojik modeliyle güçlü biçimde örtüşmektedir. Dayanıklılık ne salt bireysel bir beceri ne de salt çevresel bir koşul, ikisinin dinamik etkileşiminin ürünüdür. Ancak bulgularımız bir adım öteye gitmektedir. Vissenberg ve arkadaşlarının (2022) saptadığı gibi, dijital okuryazarlık ve çevrimiçi dayanıklılık literatürde büyük ölçüde ayrı kollar halinde ilerlemiştir. Bulgularımız bu iki boyutun pratikte bölünmez olduğunu somut biçimde ortaya koymaktadır: çift doğrulama kullanan teknoloji meraklısı çocukla uygulamayı silerek tepki veren çocuk arasındaki fark yalnızca teknik bilginin değil, bu bilginin gelişmesini sağlayan sosyal ortamın da farkıdır. Güven duyduğu bir aile yapısı içinde büyüyen çocuk şantajı "TC'mi ne yapacaksın ki?" diyerek boşa çıkarırken, otoriter bir ortamda büyüyen çocuk için ailesinin tepkisi şantajcının en güçlü kozu haline gelmektedir. Bu bulgu Qamaria ve arkadaşlarının (2025) kapsamlı sistematik derlemesinin temel eleştirisiyle örtüşmektedir: mevcut dijital dayanıklılık literatürü büyük ölçüde dayanıklılığı bireysel psikolojik bir kapasite olarak ele almakta, bu ise yapısal eşitsizliklerin dayanıklılık üzerindeki belirleyici etkisini görünmez kılmaktadır. Bulgularımız bu eleştiriyi güçlü biçimde desteklemektedir: çocukların dijital dayanıklılığını belirleyen en kritik faktörler teknik becerilerinden çok cinsiyetleri, aile yapıları, mahalle sosyal sermayesi ve ekonomik konumlarıdır.

Ayrıca dijital kaçınmanın, platformları tamamen terk etmenin, son çare olarak seçilmesi, mevcut literatürde yeterince ele alınmayan bir stratejiyi görünür kılmaktadır. Bu seçim bir yandan dayanıklılığın ifadesidir. Çocuk aktif olarak kendi sınırlarını çizmektedir. Öte yandan, Przybylski ve Weinstein'ın (2017) tanımladığı "dengeli kullanım" idealinin yapısal kısıtlar karşısında nasıl çöktüğünü göstermektedir. Güvenli bir dijital katılım ortamı yaratmak yerine platformdan çekilmeyi seçen çocuk, mahrumiyet pahasına güvenliği seçmektedir.

Bu gerilim, Hollis'in (2022) dijital dayanıklılığı ruh sağlığıyla ilişkilendiren perspektifiyle de diyalog kurmaktadır. Sosyal medyada idealize bedenlere maruz kalan, linç kültüründen korkan, paylaşımlarını aşırı kısıtlayan ya da platformları tamamen terk eden çocukların deneyimleri, dijital dayanıklılığın yalnızca teknik değil psikolojik bir boyutunun olduğunu açıkça göstermektedir. Dayanıklılığı yalnızca bireysel güçlülük olarak çerçevelemek, bu yapısal yükü çocuğun omuzlarına yıkma riskini beraberinde getirmektedir.

Amadori ve arkadaşları (2025) ile Alper ve arkadaşlarının (2016) çalışmaları, dijital deneyimin cinsiyet, etnisite ve sosyoekonomik statüye göre kesişimsel biçimde farklılaştığını ve bu farklılıkların toplamlı değil çarpımsal bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Maher ve arkadaşlarının (2023) engellilik ve dijital alan kesişimine, Lafton ve arkadaşları (2024) ile Helsper ve arkadaşlarının (2024) ebeveynlerin rolüne ilişkin bulguları da bu çerçeveyi pekiştirmektedir.

Bulgularımız bu alana üç önemli katkı sunmaktadır. İlki mekânsal yoksunluğun yol açtığı zorunlu "dijitalleşme" olarak özetlenebilir. Ele aldığımız yazında çocukların dijital alanla ilişkisi büyük ölçüde tercih ekseninde ele alınmaktadır. Bulgularımız ise özellikle kız çocukları için bu ilişkinin çoğu zaman bir tercih değil, yapısal bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Sokağa çıkmanın güvensiz, korunaklı oyun alanlarının yetersiz olduğu, mahallenin belirsiz olduğu koşullarda dijital alan, kız çocuklarının tek erişebildiği "dış dünya" haline gelmektedir. Van Dijk'ın (2020) "dijital uçurum" kavramı yalnızca erişim farklılıklarını değil; bu erişimin hangi koşullar altında, hangi bedellerle ve hangi alternatifler yoksunluğunda gerçekleştiğini de kapsamalıdır. Bulgularımız bu genişletilmiş tanımın ne denli gerekli olduğunu somutlaştırmaktadır.

İkinci nokta ise ekonomik krizin kesişimsel etkisi olarak özetlenebilir. Dijital uçurum literatürü ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerin iç eşitsizliklerine odaklanmaktadır. Bulgularımız ise hızlı enflasyon ve döviz kuru artışlarının oyun platformlarını lüks haline getirmesinin, yalnızca donanım erişimini değil akran sosyalleşmesini, aidiyet duygusunu ve göreli yoksunluk deneyimini nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Sosyal medyada görülen ulaşılamaz hayatlar, sınıfsal farkın dijital vitrine yansımasıdır. Sahada tespit ettiğimiz Mascheroni ve Ólafsson'ın (2016) cihaz eşitsizliklerinin çevrimiçi fırsatları kısıtladığı tezinin yanı sıra, makroekonomik koşullar çocukların yoksunluk hissini sanal dünyada da tecrübe ettiğini göstermektedir.

Bu makalede ebeveynlerle yaptığımız odak görüşmelerine yer veremesek de, Lafton ve arkadaşları (2024) ile Helsper ve arkadaşlarının (2024) çalışmaları, ebeveyn rolünün ekonomik koşullar ve dijital okuryazarlıkla ilişkili olduğunu göstermekte; bu bulgu çalışmamızla da örtüşmektedir. Bulgularımız bu çıkarımı bir adım öteye taşımaktadır: uzun çalışma saatleri, ebeveyn yorgunluğu ve dijital okuryazarlık eksikliğinin üstüne, ebeveynlerin kendi bağımlı teknoloji kullanımı da eklendiğinde aile içi gözetim tamamen çökmektedir. Bu tablo Türkiye'de ebeveyn rolünün bilinç ya da irade meselesi olmaktan çıkarıp yapısal bir kriz olarak tanımlamayı zorunlu kılmaktadır.

Kesişimsellik yalnızca risklere maruz kalmayı etkilememekte, savunma kapasitesini de farklılaştırmaktadır. Bulgularımız, şantaja karşı geliştirilen bilişsel savunmanın aile ortamına, dijital okuryazarlığın sosyal sınıfa, sosyal sermayenin mahalle yapısına ve platform terkinin cinsiyet dinamiklerine bağlı olduğunu göstermektedir. Bir çocuğun dijital dayanıklılığı dolayısıyla salt bireysel değil yapısal bir mesele olarak değerlendirilmelidir. Bu saptama, Qamaria ve arkadaşlarının (2025) dayanıklılık literatürünün bireysel psikolojik kapasiteye indirgenmesine yönelik eleştirisiyle kesişmekte ve kesişimselliği dayanıklılık araştırmalarının analitik çerçevesine dahil etmenin zorunluluğunu güçlü biçimde vurgulamaktadır.

Bulguların tamamı, çocukları araştırmanın nesnesi değil öznesi olarak konumlandıran çocuğun iyi olma hali yaklaşımının metodolojik tutarlılığını doğrulamaktadır. Livingstone ve Third'in (2017) "normatif özne" eleştirisi bu çalışma açısından özellikle anlamlıdır: dijital politika tartışmaları çoğu zaman örtük biçimde yetişkin, ayrıcalıklı ve kırılganlıktan azade bir özneyi referans almaktadır. Oysa bulgularımız, çocukların kendi algoritma tercihlerini yönettiklerini, anonim hesaplar kurduklarını, şantajı rasyonalize edebildiklerini ve platformları eleştirel biçimde değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır.

Bu faillik, bütünsel bir okuma gerektirmektedir. TC kimlik numarasını yaymakla tehdit eden şantajcıya "ne yapacaksın ki?" diyen çocuk, teorik çerçevelerin öngördüğü "savunmasız çocuk" imgesini zorlamaktadır. Kural tanımayan sokakta arkadaşlık kurmak yerine uluslararası animasyon gruplarına katılan genç, dijital alanı bir mahrumiyet değil, bir özgürlük alanı olarak deneyimlemektedir. Bu örnekler, Stornaiuolo ve Thomas'ın (2017) dijital aktivizm bağlamında tanımladığı gençlik failliğiyle örtüşmektedir: çocuklar dijital alanı kendi pratikleriyle yorumlamakta, dönüştürmekte ve direniş alanına çevirmektedir. Bununla birlikte bulgularımız çocuk failliğini romantize etmemektedir. Yapısal kısıtların, cinsiyetin, sınıfın, mekânın, ebeveynlik koşullarının, hangi çocuğun ne kadar dayanıklı olabileceğini ve kimin dijital alanda hangi

fırsatlara ve risklere maruz kalacağını belirlediğini açıkça göstermektedir. Çocuk aktörlüğünü tanımak bu kısıtları görmezden gelmek değil, onların içinde nasıl müzakere edildiğini anlamaktır.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye'nin iki özgün ilinden çocukların dijital alan deneyimlerini kendi sesleriyle aktararak literatüre üç temel katkı sunmaktadır. Birincisi, fırsat-risk paradoksunun yalnızca dijital ekosistem içi bir gerilim değil fiziksel mekânın güvensizleşmesi ve ekonomik kriz gibi yapısal dönüşümlerin işlevi olduğunu göstermektedir. İkincisi, dijital dayanıklılığın bireysel kapasiteden çok yapısal süreçlerin ürünü olduğunu, cinsiyetin, aile ortamının ve sosyal sermayenin hangi çocuğun ne kadar korunduğunu belirleyen asıl değişkenler olduğunu ortaya koymaktadır. Üçüncüsü, kesişimsellik analizini Türkiye'nin özgün makroekonomik ve kentsel koşulları içine yerleştirerek "zorunlu dijitalleşme", "dijital vitrinde sınıfsal görünme ve yapısal ebeveyn yoksunluğu" kavramlarını literatüre taşımaktadır.

Bulgular, politika yapıcılar ve uygulayıcılar için belirgin bir çerçeve sunmaktadır: çocukların dijital güvenliğini yalnızca platform düzenlemeleri ya da ebeveyn eğitimiyle sağlamaya çalışmak yetersizdir. Dijital alanı şekillendiren fiziksel mekânların güvenliği, ekonomik eşitsizliklerin azaltılması ve ebeveynlerin yapısal yükünün hafifletilmesi, çocuk merkezli dijital politikaların ayrılmaz bileşenleri olmak zorundadır. Çocukların kendi sesleriyle aktardıkları bu bulgular, onları politika yapımının nesnesi değil öznesi olarak konumlandırmanın hem etik hem de epistemolojik bir zorunluluk olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır.

Yazar Beyanları

Makalenin Başlığı: Çocukların Gözünden Dijital Alan Deneyimleri

Yazar/Yazarları: Prof. Dr. Emre Erdoğan, İstanbul Bilgi Üniversitesi; Prof. Dr. Pınar Uyan Semerci, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Hakem Değerlendirmesi Beyanı: Alan editörünün anonim ön incelemesinin ardından, makale çift kör dış hakem değerlendirme sürecinden geçirilmiştir.

İntihal Kontrolü: Makale Turnitin programları ile taranmış ve derginin intihal politikası ile uyumlu bulunmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Finansman ve Proje Desteği: Bu çalışma 22K860 No'lu "Krizler Çağında Çocuk Olmak: Türkiye'de Pandemi Sonrasında Çocukların İyi Olma Halini Yeniden Düşünmek" Projesi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışmanın etik kurul onayı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Etik Kurulu'nun 21.02/2023 tarihli 2023-40605-031 sayılı kararı ile alınmıştır.

Yapay Zekâ Araçlarının Kullanımı: Özet hazırlama, anahtar kelime önerileri ve literatür oluşturma desteği için Claude 4.6 ve Gemini Yapay Zekâ araçları kullanılmıştır. Yazarlar tarafından son kontrolü yapılmıştır.

Yazar Katkısı Beyanı: Kavramsallaştırma: EE ve PUS Yöntem: EE ve PUS Doğrulama ve biçimsel analiz:: EE ve PUS Araştırma:: EE ve PUS Kaynak temini:: EE ve PUS Veri yönetimi:: EE ve PUS.; Yazım – İlk taslak:. : EE ve PUS .; Yazım – Gözden geçirme ve düzenleme:. : EE ve PUS.; Görselleştirme:…. : EE ve PUS

Veri Paylaşım Beyanı: Bu çalışmanın bulgularını destekleyen veriler yazarlar tarafından üretilmiştir. Ancak bilgilendirilmiş onam formunda yer alan "elde edilen veri, proje dışında başkaları tarafından yeniden kullanılmayacaktır" ifadesi nedeniyle verilerin paylaşılması onam formuna aykırılık teşkil etmektedir.

Teşekkür: Yazarlar, veri toplama ve araştırma sürecinde yer alan TÜBİTAK bursiyerleri Özlem

As Koçbaş, Fatmanur Parlak, Seval Özkazanç, Ahmet Usanmaz ve Yaren Kazaklı ve araştırmacılar Başak Akkan, Tuğçe Erçetin-Sabuncu ve Gözde Durmuş'a; görüşlerini içtenlikle paylaşan çocuk, veli ve öğrencilere teşekkür eder.

Kaynakça

Akkan, B., Müderrisoğlu, S., Uyan-Semerci, P., & Erdoğan, E. (2019). How do children contextualize their well-being? Methodological insights from a neighborhood based qualitative study in Istanbul. Child Indicators Research, 12(2), 443–460. https://doi.org/10.1007/s12187-018-9532-9

Alper, M., Katz, V., & Clark, L. (2016). Researching children, intersectionality, and diversity in the digital age. Journal of Children and Media, 10, 107–114. https://doi.org/10.1080/17482798.2015.1121886

Amadori, A., Real, A. G., Brighi, A., & Russell, S. T. (2025). An intersectional perspective on cyberbullying: Victimization experiences among marginalized youth. Journal of Adolescence, 97(4), 931–940. https://doi.org/10.1002/jad.12466

Arkan, Z., & Bal, M. (2025). The relationship between school-age students' literacy skills and digital well-being: A systematic review. BMC Psychology, 13. https://doi.org/10.1186/s40359-025-03573-4

Axford, N. (2008). Exploring concepts of child well-being: Implications for children's services. Policy Press.

Banić, L., & Orehovački, T. (2024). A comparison of parenting strategies in a digital environment: A systematic literature review. Multimodal Technologies and Interaction, 8, 32. https://doi.org/10.3390/mti8040032

Ben-Arieh, A., Kaufman, N. H., Andrews, A. B., George, R., Lee, B. J., & Aber, J. L. (2001). Measuring and monitoring children's well-being. Kluwer Academic Press.

Ben-Arieh, A. (2008). The child indicators movement: Past, present, and future. Child Indicators Research, 1(1), 3–16. https://doi.org/10.1007/s12187-007-9003-1

Ben-Arieh, A. (2010). From child welfare to children well-being: The child indicators perspective. In S. B. Kamerman, S. Phipps, & A. Ben-Arieh (Eds.), From child welfare to child well-being (pp. 9–22). Springer.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2009). General Comment No. 12: The right of the child to be heard. BM Yayınları.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2021). General Comment No. 25 on children's rights in relation to the digital environment. BM Yayınları.

Boyd, D. (2014). It's complicated: The social lives of networked teens. Yale University Press.

Bradshaw, J., Hoelscher, P., & Richardson, D. (2006). Comparing child well-being in OECD countries: Concepts and methods. Innocenti Working Paper No. 2006–03. UNICEF Innocenti Research Centre. [Yayımlanan versiyon: Social Indicators Research, 80(1), 133–177, 2007. https://doi.org/10.1007/s11205-006-9024-z]

Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (1998). The bioecological model of human development. In G. H. Elder, R. M. Lerner, & W. Damon (Eds.), Handbook of child psychology: Vol. 1 (pp. 793–828). Wiley.

Burr, C., & Floridi, L. (2020). The ethics of digital well-being: A multidisciplinary perspective. In C. Burr & L. Floridi (Eds.), Ethics of Digital Well-Being. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-50585-1

Cabello-Hutt, T., Cabello, P., & Claro, M. (2018). Online opportunities and risks for children and adolescents: The role of digital skills, age, gender and parental mediation in Brazil. New Media & Society, 20, 2411–2431. https://doi.org/10.1177/1461444817724168

Darbyshire, P., MacDougall, C., & Schiller, W. (2005). Multiple methods in qualitative research with children: More insight or just more? Qualitative Research, 5(4), 417–436. https://doi.org/10.1177/1468794105056921

Durmuş, G., & Uyan-Semerci, P. (2026). Çocukların katılım hakkı: Engeller, deneyimler ve ihtiyaçlar. In D. Özbek, P. Çağlı, C. Demir Gökyayla, & H. N. Şarbak (Eds.), Prof. Dr. Turgut Tarhanlı'ya armağan: Politika, ekonomi ve toplum kesişiminde hukuk ve insan (pp. 439–458). On İki Levha Yayıncılık.

Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., & Akkan, B. (2025). Narrating oneself: How do children negotiate the telling of their lives to adult researchers and how can we provide an adequate research frame? In L. Mogensen, S. Fegter, L. Fischer, J. Mason, & T. Fattore (Eds.), Qualitative fieldwork with children: Context and participation in child well-being research across nations (pp. 148–163). Bristol University Press. https://doi.org/10.51952/9781529228083.ch008

Fattore, T., Mason, J., & Watson, E. (2016). Children and well-being: Towards a child standpoint. Springer VS. https://doi.org/10.1007/978-94-017-7534-8

Gibson, F. (2007). Conducting focus groups with children and young people: Strategies for success. Journal of Research in Nursing, 12(5), 473–483. https://doi.org/10.1177/1744987107079791

Gomez-Baya, D., Rubio-Gonzalez, A., & Gaspar de Matos, M. (2019). Online communication, peer relationships and school victimisation: A one-year longitudinal study during middle adolescence. International Journal of

Adolescence and Youth, 24(2), 199–211. https://doi.org/10.1080/02673843.2018.1509793

Granic, I., Morita, H., & Scholten, H. (2020). Beyond screen time: Identity development in the digital age. Psychological Inquiry, 31(3), 195–223. https://doi.org/10.1080/1047840X.2020.1820214

Hammond, S., Polizzi, G., Duddy, C., Bennett-Grant, Y., & Bartholomew, K. (2024). Children's, parents' and educators' understandings and experiences of digital resilience: A systematic review and meta-ethnography. New Media & Society, 26, 3018–3042. https://doi.org/10.1177/14614448241232065

Helsper, E., Veltri, G., & Livingstone, S. (2024). Parental mediation of children's online risks: The role of parental risk perception, digital skills and risk experiences. New Media & Society, 27, 5986–6005. https://doi.org/10.1177/14614448241261945

Hollis, C. (2022). Youth mental health: Risks and opportunities in the digital world. World Psychiatry, 21. https://doi.org/10.1002/wps.20929

Holmarsdottir, H. B., Seland, I., Zinoveva, L., Barbovschi, M., Bărbuță, A., Parsanoglou, D., & Symeonaki, M. (2025). An integrative review on children's perceived and experienced subjective digital well-being. Frontiers in Digital Health, 7, 1410609. https://doi.org/10.3389/fdgth.2025.1410609

Joudaki, S. (2024). Exploring children's experiences in the digital environment: A narrative inquiry based on an interdisciplinary approach to child rights [Master's thesis, University of New Brunswick]. UNB Scholar. https://unbscholar.lib.unb.ca/handle/1882/38068

Laczi, S.A., & Póser, V. (2024). Navigating Children's Cybersecurity Landscape: Understanding the impact of cyberbullying, online harrasment and identity theft on children. 2024 IEEE 18th International Symposium on Applied Computational Intelligence and Informatics (SACI), 1-6. https://doi.org/10.1109/saci60582.2024.10619762

Lafton, T., Wilhelmsen, J., & Holmarsdottir, H. (2024). Parental mediation and children's digital well-being in family life in Norway. Journal of Children and Media, 18, 198–215. https://doi.org/10.1080/17482798.2023.2299956

Livingstone, S., & Bulger, M. (2014). A global research agenda for children's rights in the digital age. Journal of Children and Media, 8, 317–335. https://doi.org/10.1080/17482798.2014.961496

Livingstone, S., & Helsper, E. (2010). Balancing opportunities and risks in teenagers' use of the internet: The role of online skills and internet self-efficacy. New Media & Society, 12(2), 309–329. https://doi.org/10.1177/1461444809342697

Livingstone, S., Haddon, L., & Görzig, A. (Eds.). (2012). Children, Risk and Safety on the Internet. Bristol, UK: Policy Press. Retrieved Jun 15, 2026, from https://doi.org/10.51952/9781847428844Livingstone, S., Mascheroni, G., & Staksrud, E. (2015). Developing a framework for researching children's online risks and opportunities in Europe. EU Kids Online, London School of Economics and Political Science. https://eprints.lse.ac.uk/64470/

Livingstone, S., Mascheroni, G., & Stoilova, M. (2021). The outcomes of gaining digital skills for young people's lives and wellbeing: A systematic evidence review. New Media & Society, 25, 1176–1202. https://doi.org/10.1177/14614448211043189

Livingstone, S., Ólafsson, K., Helsper, E., Lupiáñez-Villanueva, F., Veltri, G., & Folkvord, F. (2017). Maximizing opportunities and minimizing risks for children online: The role of digital skills in emerging strategies of parental mediation. Journal of Communication, 67, 82–105. https://doi.org/10.1111/jcom.12277

Livingstone, S., & Smith, P. (2014). Annual research review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies: The nature, prevalence and management of sexual and aggressive risks in the digital age. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55(6), 635–654. https://doi.org/10.1111/jcpp.12197

Livingstone, S., & Stoilova, M. (2021). The 4Cs: Classifying online risk to children. CO:RE Short Report Series on Key Topics. https://doi.org/10.21241/ssoar.71817

Livingstone, S., & Third, A. (2017). Children and young people's rights in the digital age: An emerging agenda. New Media & Society, 19(5), 657–670. https://doi.org/10.1177/1461444816686318

Luthfia, A., Widyakusumastuti, M., Wibowo, D., & Angeline, M. (2021). The role of digital literacy on online opportunity and online risk in Indonesian youth. Asian Journal for Public Opinion Research, 9(2), 142–160. https://doi.org/10.15206/ajpor.2021.9.2.142

Maher, R., Flynn, S., & Byrne, J. (2023). Child protection and welfare risks and opportunities related to disability and internet use: Broadening current conceptualisations through critical literature review. Children and Youth Services Review. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2023.107410

Manning, C. (2021, January 20). A framework for digital resilience: Supporting children through an enabling environment. Parenting for a Digital Future. https://blogs.lse.ac.uk/parenting4digitalfuture/2021/01/20/digital-resilience/

Mascheroni, G., & Ólafsson, K. (2016). The mobile internet: Access, use, opportunities and divides among European children. New Media & Society, 18, 1657–1679. https://doi.org/10.1177/1461444814567986

OECD. (2021). Measuring what matters for child well-being and policies. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/e82fded1-en

OECD. (2025). How's life for children in the digital age? OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/0854b900-en

Oguine, M. B., Oguine, O. C., Badillo-Urquiola, K., & Okunade, O. A. (2025). 'Teens need to be educated on the dangers': Digital access, online risks, and safety practices among Nigerian adolescents. In Proceedings of the Fifth Biennial African Human-Computer Interaction Conference (pp. 151–164). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3757232.3757244

Pan, Q., Lan, M., Tan, C. Y., Tao, S., Liang, Q., & Law, N. (2024). Protective factors contributing to adolescents' multifaceted digital resilience for their wellbeing: A socio-ecological perspective. Computers in Human Behavior, 155, 108164. https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108164

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants, part 1. On the Horizon, 9(5), 1–6. https://doi.org/10.1108/10748120110424816

Przybylski, A. K., & Weinstein, N. (2017). A large-scale test of the Goldilocks hypothesis: Quantifying the relations between digital-screen use and the mental well-being of adolescents. Psychological Science, 28(2), 204–215. https://doi.org/10.1177/0956797616678438

Qamaria, R. S., Kuswandi, D., Setiyowati, N., & Bahodirovna, A. M. (2025). Digital resilience in adolescence: A systematic review of models, methods and theoretical perspectives. Multidisciplinary Reviews, 8(9), Article 2025287. https://doi.org/10.31893/multirev.2025287

Sen, A. (1999). Development as freedom. Oxford University Press.

Setty, E. (2023). Risks and opportunities of digitally mediated interactions: Young people's meanings and experiences. Journal of Youth Studies, 27, 1188–1206. https://doi.org/10.1080/13676261.2023.2211929

Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., & Hasebrink, U. (2020). EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries. EU Kids Online. https://doi.org/10.21953/lse.47fdeqj01ofo

Stoilova, M., Livingstone, S., & Khazbak, R. (2021). Investigating risks and opportunities for children in a digital world: A rapid review of the evidence on children's internet use and outcomes. UNICEF Office of Research–Innocenti. https://doi.org/10.18356/25211110-2020-03

Stoilova, M., Livingstone, S., & Mascheroni, G. (2020). Digital childhood? Global perspectives on children and mobile technologies. In The Oxford handbook of mobile communication and society (pp. 129–143). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190864385.013.9

Stornaiuolo, A., & Thomas, E. E. (2017). Disrupting educational inequalities through youth digital activism. Review of Research in Education, 41(1), 337–357. https://doi.org/10.3102/0091732X16687973

Uyan-Semerci, P., Erdoğan, E., & Akkan, B. (2024). Krizler çağında çocuk olmak: Türkiye'de pandemi sonrasında çocukların iyi olma halini yeniden düşünmek araştırması sonuç raporu. İstanbul Bilgi Üniversitesi. https://cocuguniyiolmahali.bilgi.org.tr/wp-content/uploads/2025/03/Krizler-Caginda-Cocuk-Olmak-Arastirma-Sonuc-Raporu.pdf

Uyan-Semerci, P., & Erdoğan, E. (2022). From research to policy implementation: An overview of child well-being studies in Turkey. In H. H. Şen & H. Selin (Eds.), Childhood in Turkey: Educational, sociological, and psychological perspectives (pp. 17–30). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-08208-5_2

Uyan-Semerci, P., & Erdoğan, E. (2017). Child well-being indicators through the eyes of children in Turkey: A happy child would be one who…. Child Indicators Research, 10(1), 267–295. https://doi.org/10.1007/s12187-016-9377-z

Uyan-Semerci, P., Müderrisoğlu, S., Karatay, A., Akkan, B. E., Kılıç, Z., Oy, B., & Uran, Ş. (2012). Eşitsiz bir toplumda çocukluk: Çocuğun "iyi olma hali"ni anlamak: İstanbul örneği. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

UNICEF Innocenti. (2024). Responsible innovation in technology for children: Digital technology, play and child well-being. UNICEF Innocenti. https://www.unicef.org/innocenti/reports/responsible-innovation-technology-children

van Dijk, J. (2020). The digital divide. Polity.

Vissenberg, J., d'Haenens, L., & Livingstone, S. (2022). Digital literacy and online resilience as facilitators of young people's well-being? A systematic review. European Psychologist, 27(2), 76–85. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000478

Ziker, J. P., Fails, J. A., House, K., Boyer, J., Wendell, M., Abele, H., Maukar, L., & Ramirez, K. (2025). Parent–child adaptive responses for digital resilience. Social Sciences, 14(4), 197. https://doi.org/10.3390/socsci1404019z

medya okuryazarlığı
-araştırmaları dergisi-

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi *Journal of Media Literacy Studies*

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Erken Çocuklukta Medya Kullanımı ile Dikkat Eksikliği Arasındaki İlişki: 2010–2025 Yılları Arasında Yayımlanan Çalışmaların İncelenmesi

Early Childhood Media Use and Its Relationship with Attention Deficit: A Review of Studies Published Between 2010 and 2025

Ayşe YAKUPOĞULLARI

Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi; ayse.yakupogullari@stu.fsm.edu.tr; 0000-0003-0976-3015

Duygu YALMAN POLATLAR

Doktor Öğretim Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, dyalman@fsm.edu.tr; 0000-0002-9030-5814.

Anahtar Kelimeler

Erken Çocukluk,
Dikkat Eksikliği,
Ekran Süresi,
Medya Kullanımı

Öz

Bu araştırmanın amacı, 2010–2025 yılları arasında yayımlanan özgün araştırmalar ışığında erken çocukluk döneminde medya kullanımının çocukların dikkat eksikliği ve dikkatle ilişkili yürütücü işlevleri üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırma, erken çocukluk döneminde medya kullanımının dikkat gelişimine etkisini tematik biçimde sentezleyen anlatısal sistematik derleme niteliğindedir. Araştırmada 2010–2025 yılları arasında yayımlanmış 12 özgün ampirik çalışma incelenmiştir. Bulgular genel olarak, uzun süreli ve yüksek tempolu medya maruziyetinin dikkat süresi, dikkat geçişi ve yürütücü işlevler üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca ebeveyn stres düzeyinin ve medyayı duygu düzenleme aracı olarak kullanmanın, çocuklarda dikkat eksikliği belirtilerini güçlendirdiği saptanmıştır. Buna karşın sınırlı süreli ve eğitsel içerikli medya kullanımı, dikkat ve bilişsel gelişimi destekleyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, erken çocukluk döneminde medya kullanımının çocukların dikkat süreçlerini çok boyutlu biçimde etkilediği; bu süreçte medya süresi, içerik özellikleri, ebeveyn tutumları ve gelişimsel dönemin belirleyici faktörler olduğu görülmektedir.

Keywords

Early Childhood,
Attention Deficit,
Screen Time,
Media Use

Abstract

This study examines the impact of media use during early childhood on attention deficit and attention-related executive functions, drawing on original research published between 2010 and 2025. This narrative systematic review provides a thematic synthesis of studies investigating the relationship between media use and attention development in early childhood. Twelve original empirical studies published during this period were reviewed. Overall, the findings indicate that prolonged exposure to fast-paced media negatively affects attention span, attentional shifting, and executive functions. Additionally, parental stress levels and the use of media as an emotional regulation tool were found to exacerbate attention deficit symptoms in children. However, limited use of educational media may support attention and cognitive development. In conclusion, media use in early childhood appears to have multidimensional effects on attentional processes, with duration, content, parental attitudes, and developmental stage emerging as key influencing factors.

CC BY NC

Makale Geçmişi / Article History
Geliş / Received: 17.03.2026
Kabul / Accepted: 01.06.2026

Yayın Bilgileri / Publication Info
Cilt / Volume: 5, Sayı / Issue: 1, Haziran 2026
DOI: 10.5281/zenodo.20962049

APA Yakupoğulları, A. & Yalman Polatlar, D. (2026). Erken Çocuklukta Medya Kullanımı ile Dikkat Eksikliği Arasındaki İlişki: 2010–2025 Yılları Arasında Yayımlanan Çalışmaların İncelenmesi. *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, 5(1) 25-35,* DOI:10.5281/zenodo.20962049

Giriş

Medya kullanımı ve çocuk gelişimi arasındaki ilişki uzun yıllardır araştırılmaktadır (Schwarzer vd., 2022). Çocuk gelişimi ve eğitimi için medya kullanımının gerekliliği kadar olası zararları da tartışılmaktadır (Twenge vd., 2020). Türkiye'de çocukların medya kullanımıyla ilgili olarak Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) yayımladığı *"Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2024"* sonuçlarına göre, 6–15 yaş grubundaki çocukların %91,3'ü internet kullanmaktadır. 6–10 yaş grubunda sosyal medya kullanım oranı %53,5 iken, 11–15 yaş grubunda bu oran %79'a yükselmektedir. Her ne kadar bu raporda 0-5 yaş dönemine ilişkin veriler yer almasa da teknolojinin yaygınlaşması ve erişilebilirliğinin artmasıyla birlikte medya kullanım yaşının giderek düştüğü görülmektedir (Rideout ve Robb, 2020). ABD'de düşük gelirli ve geleneksel olarak yeterince temsil edilmeyen bir örneklem üzerinde yürütülen araştırmada, yürümeye başlayan çocukların %90'ının iki yaşına kadar dokunmatik ekranla tanıştığı, beş yaş altındaki çocukların ise %83'ünün evinde tablet veya bilgisayar bulunduğu rapor edilmiştir (Kabali vd., 2015). Erken çocuklukta medya kullanımıyla ilgili yapılan bazı çalışmalarda ise 0–6 yaş aralığındaki çocukların %84,7'sinin akıllı telefonlarda vakit geçirdiğini (Yıldız ve Kanak, 2021), 16–36 aylık çocukların ise %88,9'unun ekranlarla tanışmış durumda olduğu bildirilmiştir (Kebir ve Özkaya, 2023).

Erken çocukluk dönemi, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimin hızla gerçekleştiği; özellikle dikkat, bellek ve yürütücü işlevlerin temellerinin atıldığı kritik bir gelişim dönemdir (Diamond, 2013). Bu dönemde çocuklar çevrelerindeki uyaranları seçme, sürdürme ve değiştirme becerilerini geliştirirler; bu beceriler daha sonra öğrenme, akademik başarı ve öz-düzenleme süreçlerinin temelini oluşturur (Ruff ve Rothbart, 1996). Ancak son yıllarda dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte çocukların çevreleriyle etkileşim biçimleri önemli ölçüde değişmiştir. Medya ve ekran teknolojileri erken çocukluk döneminde günlük yaşamın önemli bir parçası haline gelmiştir (Sheppard, 2025). Tabletler, akıllı telefonlar, televizyon ve çevrim içi içerikler, çocukların erken yaşlardan itibaren sıklıkla karşılaştığı araçlardır. Özellikle COVID-19 pandemisi sonrası dönemde, medya kullanımının erken yaşlarda belirgin biçimde arttığı bildirilmektedir (Kabali vd., 2015). Bu gelişmeler, medyanın çocukların bilişsel gelişimi üzerindeki etkilerinin yeniden değerlendirilmesini gerekli hale getirmiştir.

Araştırmalar, ekran süresi ve medya içeriğinin çocukların dikkat gelişimiyle yakından ilişkili olabileceğini göstermektedir. Christakis ve arkadaşları (2004) erken yaşta televizyon maruziyetinin, ilerleyen yıllarda dikkat eksikliği belirtileriyle ilişkili olduğunu bildirmiştir. Benzer biçimde Madigan ve arkadaşları (2019), ekran süresi artışının çocukların gelişimsel değerlendirme testlerindeki performansını düşürdüğünü göstermiştir. Çocukların yaşamın erken dönemlerinde maruz kaldıkları görsel ve işitsel deneyimlerin türü ve yoğunluğu beyin gelişimini derinden etkileyebilir (Turner ve Greenough, 1985; Wallace vd., 1992). Erken çocukluk döneminde gerçek yaşam deneyimlerinden farklı olarak medya, çocuklara hızla değişen görüntüler, sahneler ve olaylar sunmaktadır. (Christakis vd., 2004). Bu durum, bazı araştırmacıların medyanın çocukların dikkat sürelerini kısaltabileceği teorisini ortaya atmasına neden olmuştur (Singer, 1980; Healy, 1990). Ayrıca bazı araştırmacılar bu hızlı akışın DEHB'ye yol açabileceğini öne sürmüştür (Hartmann, 1996). Koolstra ve Van der Voort (1996), televizyon izlemenin ileriki yaşlarda okumayı ve konsantrasyon düzeylerini azalttığını bulmuştur. Chiritakis ve arkadaşları (2004), sinaptik gelişimin kritik dönemlerinde televizyona çok erken yaşta maruz kalmanın ilerleyen dönemlerde dikkat sorunlarıyla ilişkili olabileceğini öne sürmektedir. Dikkat, hafıza oluşumu için gereklidir ve bilginin kodlanmasını, hafızanın gelişimini destekleyerek şekillendirir (Hitch vd., 2020). Ayrıca dikkat süresi erken okur-yazarlık becerilerinin geliştirilmesi için kritik önem taşımaktadır (Mustafaoğlu vd., 2018). Teknolojik cihaz kullanımının yaygınlaşmasının ve çeşitliliğinin artmasının, çocukların dikkat sürelerinin kısalmasına, yoğunlaşmanın zayıflamasına ve dağılma düzeylerinin yükselmesine neden olduğu bildirilmiştir (Fan vd., 2005). Bununla birlikte, bazı araştırmalar medya kullanımının yalnızca olumsuz etkiler yaratmadığını; eğitsel, etkileşimli ve sınırlı süreli içeriklerin bilişsel

becerileri destekleyebileceğini öne sürmektedir (Linebarger ve Walker, 2005; McNeill vd., 2019). Bu farklı sonuçlar, medya kullanımının etkilerinin yalnızca süreden değil, aynı zamanda içerik türü, ebeveyn tutumları ve çocuğun gelişimi gibi etmenlerden de etkilendiğini göstermektedir (Gueron Sela ve Gordon Hacker, 2020). Özellikle dikkat süreçlerinin nörogelişimsel olarak hızla olgunlaştığı okul öncesi dönemde, yoğun ve düzensiz medya maruziyeti dikkatin sürdürülebilmesini, odaklanmayı ve uyarıcılara uygun yanıt verme kapasitesini zayıflatabilir (Christakis, 2018).

Erken çocuklukta medya kullanımına ilişkin mevcut literatür, genellikle genel bilişsel gelişim veya davranışsal sonuçlara odaklanmıştır. Ancak dikkat eksikliği ve yürütücü işlevlerin erken dönem medya kullanımı ile ilişkisini doğrudan inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bu bağlamda, 2010–2025 yılları arasında yürütülen özgün araştırmaların bulgularını sistematik biçimde inceleyen bu çalışma, medya kullanımının çocukların dikkat gelişimi üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece hem alan yazınındaki bulgular bir araya getirilmekte hem de erken çocukluk dönemine özgü koruyucu unsurlar ve risk faktörleri belirlenerek yeni araştırmalara ışık tutulmaktadır.

1. Amaç ve Araştırma Soruları

Bu araştırmanın amacı, 2010–2025 yılları arasında yayımlanmış özgün araştırmalar ışığında erken çocukluk döneminde medya kullanımının çocukların dikkat eksikliği ve dikkatle ilişkili yürütücü işlevleri üzerindeki etkilerini incelemektir. Literatürde son yıllarda artış gösteren medya maruziyetinin, özellikle erken çocukluk döneminde gelişimsel riskler ve fırsatlar açısından kritik bir değişken olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, araştırma; ekran süresi, içerik türleri, ebeveyn faktörleri ve boylamsal bulgular temelinde mevcut çalışmaların bulgularını sentezlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda bu sistematik derleme çalışmasının temel araştırma sorusu, 2010-2025 yılları arasında yayımlanan çalışmalarda medya kullanımının erken çocuklukta dikkat sorunlarıyla ilişkisini inceleyen araştırmalar nelerdir? şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın alt soruları ise şunlardır:

1. Ekran süresi, çocukların dikkat gelişimini nasıl etkilemektedir?
2. Medya içerik türleri ile dikkat sorunları arasındaki ilişki nasıldır?
3. Boylamsal çalışmalarda medya kullanımının dikkat üzerindeki etkileri nasıl ortaya konmuştur?
4. Ebeveynlerin ekran kullanımı, çocukların dikkat eksikliği riskini nasıl etkilemektedir?

2. Yöntem

Bu araştırma, erken çocukluk döneminde medya kullanımının dikkat gelişimi üzerindeki etkilerini, 2010–2025 yılları arasında yayımlanan özgün araştırmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda inceleyen anlatısal (narratif) sistematik derleme niteliğindedir. Anlatısal sistematik derleme yöntemi, belirli dahil edilme ölçütlerine göre seçilmiş ampirik çalışmaların sonuçlarını meta-analiz yerine nitel ve tematik biçimde sentezlemeyi amaçlar (Baumeister ve Leary, 1997; Ferrari, 2015). Bu yaklaşım, literatürdeki genel eğilimleri, yöntemsel çeşitliliği ve olası araştırma boşluklarını bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymayı sağlar.

2.1. Veri Toplama Süreci

Çalışmada literatür taraması 2010–2025 yılları arasını kapsayacak şekilde yapılmıştır. Türkçe çalışmalar için ULAKBİM TR Dizin ve DergiPark veri tabanları; yabancı yayınlar için ise PubMed, PsycINFO, ERIC, Scopus ve Google Scholar veri tabanları kullanılmıştır. Tarama sırasında şu anahtar kelimeler İngilizce ve Türkçe olarak kullanılmıştır: "dikkat, dikkat eksikliği, ekran süresi, medya kullanımı, erken çocukluk". Tüm aramalarda 2010–2025 yılı filtresi uygulanmış, tezler, derleme ve meta-analizler, erişilemeyen tam metinler ile dikkat dışında farklı gelişim alanlarını

inceleyen araştırmalar hariç tutulmuştur.

Literatür taraması ve çalışma seçim süreci PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) rehberi doğrultusunda yürütülmüştür. Tarama sonucunda elde edilen çalışmalar öncelikle tekrar eden kayıtlar açısından incelenmiş, ardından başlık ve özet düzeyinde değerlendirilmiştir. Bu aşamada araştırmanın kapsamına uygun olmayan çalışmalar (yaş grubunu karşılamayan, dikkat dışındaki gelişim alanlarına odaklanan, derleme, tez ve yayımlanmamış çalışmalar ile tam metnine ulaşılamayan çalışmalar) elenmiştir. Uygun bulunan çalışmalar tam metin düzeyinde incelenmiş ve dahil edilme ölçütlerini karşılayan 12 çalışma nihai incelemeye dahil edilmiştir.

Çalışmaların seçimi ve veri çıkarımı süreci iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak yürütülmüştür. Araştırmacılar arasında görüş ayrılığı oluşan durumlarda tartışma yoluyla uzlaşı sağlanmıştır. Bu süreç, incelemenin güvenirliğini artırmayı amaçlamıştır.

2.2. Kapsam

Araştırmanın kapsamını da belirleyen dahil etme ölçütleri olarak, araştırmaların odaklandığı konuların erken çocukluk dönemini ele almış olması, medya/ekran kullanımı değişkenini bağımsız değişken olarak ölçmesi, dikkat, dikkat eksikliği ya da yürütücü işlev bileşenlerinden dikkati doğrudan ölçmesi, deneysel, ilişkisel veya boylamsal tasarım kullanması olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışmaların tam metin olarak erişilebilir olması ve 2010–2025 yılları arasında yayımlanmış olmasına dikkat edilmiştir. Hariç tutma ölçütleri olarak ise meta-analiz, sistematik derleme, ölçek geliştirme veya uyarlama türü çalışmalar, dikkat dışındaki genel bilişsel, sosyal-duygusal veya dil gelişimine odaklı araştırmalar ve tam metnine ulaşılamayan veya sadece özetine erişilebilen makaleler araştırmaya dahil edilmemiştir. Bu kriterlere göre 12 özgün çalışma incelemeye alınmıştır.

2.3. Veri Analizi

Verilerin analizinde tematik sentez yaklaşımı kullanılmıştır. Analiz süreci üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada çalışmalardan elde edilen bulgular dikkat gelişimi ile ilişkili kavramlar doğrultusunda kodlanmıştır. İkinci aşamada benzer kodlar bir araya getirilerek ön temalar oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada ise bu temalar daha geniş kategoriler altında toplanarak dört ana tema belirlenmiştir. Elde edilen temalar araştırmanın amaçları doğrultusunda yorumlanmış ve bulgular bölümünde ayrıntılı olarak sunulmuştur.

3. Bulgular

Bu araştırmada, belirlenen dahil edilme ölçütlerine göre seçilen 12 özgün ampirik makale ayrıntılı olarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda veriler, içerik analizi yoluyla dört ana tema altında toplanmıştır. Bu temalar; ekran süresinin dikkat üzerindeki etkisi, medya içerik türü ve hızın rolü, ebeveyn faktörü ve aile ortamı, gelişimsel hassasiyet ve yaş faktörü olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, bu temalar çerçevesinde sunulmuş ve erken çocukluk döneminde medya kullanımının dikkat gelişimi üzerindeki etkileri çok boyutlu bir biçimde ele alınmıştır. Araştırmaya dahil edilen çalışmaların yazar, yıl, ülke, örneklem, yöntem, kullanılan ölçüm araçları ve temel bulgularına ilişkin genel özellikleri Tablo 1'de özetlenmiştir.

3.1. Ekran Süresinin Dikkat Üzerindeki Etkisi

Elde edilen bulgular, erken çocukluk döneminde ekran süresinin artmasının dikkat becerilerinde düşüşe neden olduğunu göstermektedir. Tamana ve arkadaşlarının (2019) Kanada'da yürüttüğü çalışma, günlük ekran süresi ile ebeveyn raporlu dikkat sorunları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Zhou ve arkadaşlarının (2023) Çin'de yürüttüğü geniş örneklemli araştırma, toplam ekran süresi ile dikkat eksikliği belirtileri arasında anlamlı bir ilişki bulmuş, ancak bu

ilişkinin cinsiyet ve obezite durumuna göre değiştiğini göstermiştir. Türkiye'de yapılan çalışmalarda da benzer bulgular elde edilmiştir. Mahdi (2025) tarafından yürütülen araştırmada, 3-6 yaş arası çocuklarda günlük 60 dakikanın üzerindeki ekran süresinin dikkat dağınıklığını anlamlı şekilde artırdığı tespit edilmiştir. McNeill ve arkadaşlarının (2019) çalışmasında yüksek düzeyde (≥ 30 dk/gün) elektronik uygulama kullanımı, yürütücü işlevlerin bir bileşeni olan dürtü kontrolü puanlarında düşüklükle ilişkili bulunmuştur. Bu durum, çocukların dikkatini sürdürme ve dürtü kontrolü becerilerinde zayıflamaya işaret etmektedir. Düşük düzeyde (1–29 dk/gün) uygulama kullanımı ise gelişim açısından olumsuz bulunmamıştır. Etkileşimli medya araçlarının sınırlı sürelerle kullanımı bilişsel gelişimi destekleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir; ancak aşırı ve uzun süreli maruziyet, dikkat süreçleri ve yürütücü işlev performansında bozulmalara yol açabilmektedir. Bağcı Çetin (2024) tarafından yürütülen çalışmada ise problemli teknoloji kullanımı arttıkça dikkat düzeylerinin düştüğü saptanmış ve ebeveynlik stresinin bu ilişkiyi güçlendirdiği belirlenmiştir. Bununla birlikte, Coşkun ve arkadaşlarının (2025) çalışmasında ekran süresi ile dikkat performansı arasında doğrudan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonuç, ölçüm yöntemleri arasındaki farkın (öz-bildirim vs. performans testi) sonuçları etkileyebileceğini göstermektedir. Konok ve arkadaşlarının (2021) çalışması, sadece ekran süresinin uzunluğu değil, mobil cihazların yoğun ve alışkanlık haline gelmiş kullanımının da dikkat odaklanma biçimini değiştirdiğini ortaya koymuştur. Sık mobil kullanıcıların "ayrıntılara odaklanma" eğiliminde olduğu, bunun ise dikkatin esnek geçiş özelliğini zayıflattığı belirlenmiştir. Bu bulgu, ekran maruziyetinin sadece dikkat süresini değil, dikkatin niteliğini de etkilediğini göstermekte ve uzun süreli mobil cihaz kullanımın dikkat dağınıklığı riskini artırabileceğini desteklemektedir.

3.2. Medya İçerik Türü ve Hızın Rolü

Araştırmalar, ekran süresinin yanı sıra izlenen içerik türünün ve içeriklerin geçiş hızının da dikkat gelişimi üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bağcı Çetin (2024) çalışmasında, süreden ziyade içeriğin problemli kullanım özellikleri (alışkanlık, kaçış, kontrolsüzlük) dikkat düzeylerini daha güçlü biçimde yordadığı saptanmıştır. Bu bulgular, medyanın yalnızca niceliksel (süre) değil, niteliksel (içerik ve bağlam) yönlerinin de dikkati etkilediğini ortaya koymaktadır. Medya içerik türü ve özellikle "hızlı tempolu" medya, dikkat üzerinde kısa süreli olumsuz etki yaratabilmektedir. Lillard ve Peterson (2011) deneysel çalışmasında, sadece dokuz dakikalık hızlı tempolu çizgi film izleyen 4 yaş çocuklarının yürütücü işlev (dikkat, planlama, dürtü kontrolü) puanlarının anlamlı şekilde düştüğünü ortaya koymuştur. Bu bulgu, erken yaşta yoğun görsel-işitsel uyarana maruz kalmanın bilişsel süreçleri geçici olarak baskılayabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde Konok ve arkadaşları (2021) çalışmasında, mobil cihaz uygulamalarının içerik yapısının çocukların dikkat odak tarzını şekillendirdiği gösterilmiştir. Çalışmada, yoğun görsel ve etkileşimli içeriklere maruz kalan çocukların görselin bütünü yerine ayrıntı odaklı bir dikkat önceliği geliştirdiği belirlenmiştir. Gueron-Sela ve Gordon-Hacker (2020), özellikle yüksek tempolu medya içeriği tüketiminin çocukların odaklanmış dikkat düzeylerini zayıflattığını raporlamıştır. Erken dönemde dokunmatik etkileşim yoğunluğu arttıkça, çocuğun uyaranlara otomatik yönelimi (dışsal dikkat) hızlanmakta; buna karşılık, içsel dikkat kontrolü ve dikkati sürdürme kapasitesinde azalma gözlenmektedir (Portugal vd., 2021). Bu durum, içerik/tempo etkilerinin yalnız uyaran hızına değil, etkileşim biçimine de bağlı olduğunu göstermektedir.

3.3. Ebeveyn Faktörü ve Aile Ortamı

Ebeveynlerin medya kullanımı ve aile içi stres düzeyleri, çocukların dikkat süreçlerini dolaylı olarak etkileyen önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bağcı Çetin (2024) çalışmasında ebeveynlik stresinin artmasının çocukların dikkat becerilerini azalttığı, problemli teknoloji kullanımıyla birlikte dikkati anlamlı biçimde etkilediği görülmüştür. Gueron Sela ve Gordon Hacker (2020) da annenin cihaz kullanımının ve medyayı sakinleştirme aracı olarak kullanmasının dikkat gelişimi üzerinde olumsuz etkiler yarattığını belirtmiştir. Coşkun ve arkadaşlarının (2025)

araştırması ise kardeş sayısının artmasının ekran süresi ve medya bağımlılığı puanlarını artırdığını, ancak dikkat testi sonuçlarıyla doğrudan bir ilişki bulunmadığını göstermiştir. Gueron Sela ve Gordon Hacker (2020) tarafından yürütülen boylamsal çalışmada, arka plan televizyon maruziyeti, ebeveynin çocukla vakit geçirirken mobil cihaz kullanımı ve medyanın duygu düzenleme aracı olarak kullanılması gibi faktörlerin, çocukların odaklanmış dikkat düzeylerinde düşüşe yol açtığı belirlenmiştir. Almeida ve arkadaşları (2023), 3–5 yaş arası çocuklarda ekran süresi ile dikkat eksikliği semptomları arasındaki ilişkinin ebeveyn stres düzeyi aracılığıyla ortaya çıktığını göstermiştir. Benzer biçimde Yıldız ve Kanak (2021) Türkiye örnekleminde ebeveynlerin dijital teknolojiye yaklaşım biçimleri ile çocukların ekran süresi arasında anlamlı bir ilişki saptamış; ebeveynlerin sınırlayıcı ve rehberlik eden yaklaşımlarının çocuklarda dikkat sorunlarını azalttığı görülmüştür. Bu bulgular, ebeveyn davranışları ve aile dinamiklerinin çocukların dikkat süreçlerinde dolaylı ama önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Konok ve arkadaşları (2021), medya kullanımının yalnızca çocuğun bireysel dikkat düzenleme süreçlerini etkilemediğini, aynı zamanda ebeveyn-çocuk etkileşim süresini azalttığını vurgulamaktadır. Çalışmada, mobil cihazların sık kullanımıyla çocukların çevrimdışı oyun, sosyal etkileşim ve sembolik oyunlara ayırdığı sürenin azaldığı; bunun da ebeveynle geçirilen kaliteli zamanın düşmesine yol açtığı belirtilmiştir.

3.4. Gelişimsel Hassasiyet ve Yaş Faktörü

Gelişimsel açıdan 18–26 ay dönemi, dikkat sisteminin hızla geliştiği ve çevresel uyaranlara karşı duyarlılığın arttığı kritik bir dönemdir. Gueron-Sela ve Gordon-Hacker (2020), bu dönemde medya maruziyetinin kısa vadede odaklanmış dikkat üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ve söz konusu etkilerin 26. aya kadar dolaylı biçimde devam edebildiğini bildirmiştir. McNeill ve arkadaşları (2019) çalışmalarında, erken çocukluk döneminde yürütücü işlevlerin (çalışma belleği, dikkat odağı, dürtü kontrolü) hızla geliştiğini ve bu dönemdeki medya maruziyetinin özellikle kontrolü ve dikkat regülasyonunda uzun vadeli olumsuzluklara yol açabileceğini göstermektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalar (Mahdi, 2025; Coşkun vd., 2025) ise 3–6 yaş aralığında ekran maruziyeti ile dikkat düzeyi arasındaki ilişkinin kullanılan ölçüm aracına bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Performans temelli testlerle yapılan ölçümlerde doğrudan bir ilişki saptanmazken, ebeveyn raporuna dayalı değerlendirmelerde anlamlı farklar gözlenmiştir. Erken gelişim döneminde dikkatin farklı bileşenleri (dışsal/otomatik yönelim ve içsel/istemli kontrol) aynı hızda olgunlaşmadığından, erken ve yoğun dokunmatik etkileşim bu bileşenler arasında dengesiz bir profil oluşturabilmektedir (Portugal vd., 2021). Konok ve arkadaşları (2021), çocukların mobil cihaz kullanım sıklığı arttıkça, başkalarının düşünce, duygu ve niyetlerini anlama becerisini ifade eden Zihin Teorisi becerilerinin anlamlı düzeyde azaldığı, buna karşın duygu tanıma becerilerinde anlamlı bir farklılık görülmediği saptanmıştır. Araştırmacılar, bunun nedenini mobil oyunların genellikle sosyal etkileşim içermemesi ve hızlı, detay odaklı bilişsel süreçleri tetiklemesiyle açıklamaktadır.

Tablo 1. Erken Çocuklukta Medya Kullanımı ve Dikkat İlişkisini İnceleyen Çalışmaların Özeti (2010–2025)

No	Yazar(lar)	Yıl	Ülke	Örneklem (Yaş)	Yöntem	Ölçüm Aracı	Temel Bulgular
1	Tamana vd.	2019	Kanada	2–5 yaş, n≈2400	Kohort / Kesitsel	Ebeveyn raporu	Ekran süresi arttıkça dikkat sorunları artıyor.
2	Zhou vd.	2023	Çin	3–6 yaş, n=2452	Kesitsel	Conners ADHD Ölçeği	Ekran süresi ve ADHD belirtileri arasında ilişki; obezite ve cinsiyet etkili.
3	Gueron-Sela ve Gordon-Hacker	2020	İsrail	18–26 ay, n=199	Boylamsal	ARCL Model, Odaklanmış Dikkat Ölçümleri	Kümülatif medya kullanımı arttıkça odaklanmış dikkat düşüyor.

No	Yazar(lar)	Yıl	Ülke	Örnek-lem (Yaş)	Yöntem	Ölçüm Aracı	Temel Bulgular
4	Bağcı Çetin	2024	Türkiye	4–6 yaş, n=260	İlişkisel	Problemli Teknoloji Kullanımı ve Ebeveynlik Stresi Ölçekleri	Problemli medya kullanımı ve ebeveyn stresi dikkati olumsuz etkiliyor.
5	Mahdi	2025	Türkiye	3–6 yaş, n=68	İlişkisel	CBCL Dikkat Alt Boyutu	Günlük ekran süresi 60 dakikadan fazla olan çocukların dikkat dağınıklığı puanlarının anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca dijital medya süresi ile dikkat dağınıklığı arasında pozitif ve güçlü bir korelasyon vardır.
6	Coşkun vd.	2025	Türkiye	5–6 yaş, n=186	Kesitsel	PMUS, FTF-K Dikkat Testi	Ekran süresi ve dikkat arasında doğrudan ilişki yok; kardeş sayısı ile medya kullanımı ilişkili.
7	McNeill vd.	2019	Avustu-ralya	3–5 yaş, n=185	Boylam-sal	Uygulama ve TV Kullanım Süreleri, Yürütücü İşlev Testleri	Düşük düzeyde etkileşimli medya kullanımı bilişsel süreçleri destekleyici olabilirken, uzun süreli ve yoğun kullanım dikkat ve yürütücü işlev gelişimini olumsuz etkilemektedir.
8	Lillard, A. Ve Peterson, J.	2011	ABD	4 yaş =64	Deneysel	Yürütücü işlev görevleri (planlama, dürtü kontrolü, dikkat sürdürme)	9 dakikalık hızlı tempolu çizgi film izleyen çocukların dikkat ve yürütücü işlev puanları anlamlı biçimde düşmüştür. Hızlı görsel geçişler kısa süreli dikkat bozulmasına yol açmıştır.
9	Portugal, A. M. vd.	2021	UK	6-36 aylık n=53	Deneysel	Dikkat Görevleri	Erken dokunmatik ekran kullanımı dışsal dikkati hızlandırmış, içsel dikkat kontrolünü zayıflatmıştır. Dikkat bileşenlerinde dengesizlik gözlenmiştir.
10	Almeida, vd.	Kana-da		3,5-4,5 yaş n=315	Boylam-sal	Çocuk Davranış Kontrol Listesi ve Okul Öncesi Davranış Anketi ebeveynlik sıkıntısı alt ölçeği	Çoklu doğrusal regresyon kullanılarak yapılan analizler, 3,5 yaşındaki çocukların ekran başında kalma süresi ile 4,5 yaşındaki çocukların dikkat eksikliği belirtileri arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ebeveyn stresi de çocuk dikkat eksikliği belirtileriyle pozitif ilişkili bulunmuştur.
11	Yıldız ve Kanak	2021	Türkiye	0-6 yaş n=203	Kesitsel	Okul Öncesi Dönem Çocukların Dijital Oyun Oynama ve Kullanma Alışkanlıklarına Yönelik Ebeveyn Yaklaşımları Ölçeği	Çocukların %84.7'sinin akıllı telefonda vakit geçirmeyi sevdiği ve %74,4'ünün dijital teknolojik cihazlarda video izlediği belirlenmiştir. Ebeveynlerin rehberlik eden ve sınırlayıcı yaklaşımları çocuklarda dikkat sorunlarını azaltmıştır. Aşırı serbest bırakıcı tutumlar dikkat problemleriyle ilişkilidir.
12	Konok, vd.	2021	Macaris-tan	3–6 yaş n =120)	Deneysel	Global–Local Attention Task, Ebeveyn Raporu ile Mobil Kullanım Ölçeği, Sosyo-Bilişsel Ölçek	Mobil cihaz kullanım süresi ve sıklığı arttıkça çocukların dikkat odaklanma biçimlerinde değişim gözlenmiştir. Yüksek düzeyde mobil cihaz kullanan çocuklar "ayrıntılara odaklanma" eğilimi göstermiş, dikkat geçişinde ve bütünsel işlemlemede zayıflık saptanmıştır.

4. Tartışma

Bu derleme, erken çocukluk döneminde medya kullanımının dikkat gelişimi üzerindeki etkilerini inceleyen 2010–2025 yılları arasındaki özgün araştırmaları kapsamaktadır. Bulgular bütüncül olarak değerlendirildiğinde, medya kullanımının süre, içerik, ebeveyn tutumları ve çocuğun gelişimsel dönemi gibi çok boyutlu değişkenlerle bir araya gelerek dikkat süreçlerini etkilediği görülmektedir. Çalışmaların büyük bölümü (Tamana vd., 2019; Zhou vd., 2023; Bağcı Çetin, 2024; Mahdi, 2025) uzun ekran süresinin dikkat sorunlarını artırdığını göstermektedir. Bu sonuç, erken çocuklukta ekran süresiyle dikkat eksikliği belirtileri arasındaki ilişkiyi vurgulayan önceki bulgularla (Christakis vd., 2004; Madigan vd., 2019) tutarlıdır. Özellikle günde bir saatten fazla ekran maruziyetinin, çocuklarda dikkati sürdürebilme ve öz-düzenleme becerilerinde azalma ile ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak Coşkun ve arkadaşları (2025) performans temelli ölçümlerde bu ilişkinin anlamlı olmadığını bildirmiştir; bu durum, ölçüm aracının türü (öz-bildirim veya performans testi) kadar, maruziyetin niteliğinin de önemli olduğunu göstermektedir. McNeill ve arkadaşlarının (2019) boylamsal araştırması, medya içerik türünün gelişimsel sonuçları belirlemede önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Çalışmada düşük düzeyde etkileşimli uygulama kullanımının bilişsel süreçler açısından destekleyici, ancak uzun süreli maruziyetin yürütücü işlevlerde (özellikle dürtü kontrolü ve dikkat regülasyonu) zayıflamaya yol açtığı belirlenmiştir. Bu bulgular, Linebarger ve Walker'ın (2005) erken yaşta hızlı tempolu medya içeriklerinin dikkat süreçlerini bozabileceğini belirten klasik çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Medya kullanımının etkileri yalnızca içerik özellikleriyle sınırlı kalmamakta, aile ortamı ve ebeveyn davranışları da önemli rol oynamaktadır. Gueron Sela ve Gordon Hacker (2020), medyayı duygu düzenleme aracı olarak kullanan ebeveynlerin çocuklarında odaklanmış dikkatin düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu, Duch ve arkadaşlarının (2013), pasif medya tüketiminin özellikle düşük gelirli ailelerde etkileşimli oyun ve sosyal etkileşim fırsatlarını azalttığı yönündeki bulgularıyla da örtüşmektedir. Bağcı Çetin (2024) ve Coşkun ve arkadaşları (2025) çalışmalarında, aile ortamının çocukların medya kullanım biçimini şekillendiren temel değişkenlerden biri olduğu görülmektedir. Yüksek ebeveyn stresi, düşük sosyoekonomik düzey ve çok çocuklu aile yapısının ekran süresini artırdığı; bu durumun da dikkat gelişimini olumsuz etkilediği rapor edilmiştir. Gueron-Sela ve Gordon-Hacker'ın (2020) tanımladığı "kümülatif medya kullanımı" yaklaşımı, yalnızca çocuğun değil; ebeveynin ve ev ortamının medya alışkanlıklarının da dikkat gelişiminde etkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu bulgu, Kostyrka-Allchorne ve arkadaşlarının (2017) "evsel medya yoğunluğu" kavramıyla da örtüşmektedir. Ekran maruziyetinin dikkate etkisinin yalnızca davranışsal değil, nörobiyolojik düzeyde de açıklanabileceği düşünülmektedir. McNeill ve arkadaşları (2019) ile Tamana ve arkadaşları (2019), erken yaşta yoğun medya kullanımının dikkat sistemlerinin nöroplastik gelişimini olumsuz etkileyebileceğini ve dopaminerjik ödül mekanizmalarında aşırı uyarılmaya neden olabileceğini belirtmiştir. Bu durum, çocuğun dışsal uyarıcılara bağımlı hale gelmesi ve sürekli dikkat sürdürmede zorlanması ile sonuçlanmaktadır. Benzer biçimde Christakis (2018), yüksek tempo ve hızlı sahne geçişlerinin çocuk beyninde dikkate dair filtreleme becerisinin azalmasına neden olabileceğini ifade etmiştir. Farklı kültürlerde yürütülen çalışmalar, ebeveyn tutumları ve medya kullanım alışkanlıklarının dikkat gelişiminde değişken etkiler yarattığını göstermektedir. Çin örnekleminde yürütülen Zhou ve arkadaşlarının (2023) çalışması, kültürel değerlerin ve aile içi disiplin anlayışının medya süresini belirlemede etkili olduğunu; Türkiye'de yapılan araştırmalar ise (Bağcı Çetin, 2024; Coşkun vd., 2025) ebeveyn bilincinin dikkat gelişimi açısından koruyucu bir rol üstlenebileceğini göstermektedir. Erken televizyon maruziyetinin dikkat gelişimi üzerindeki uzun vadeli etkilerini inceleyen Christakis ve arkadaşları (2004) yaptıkları boylamsal çalışmada yaşamın ilk üç yılı içinde televizyona maruz kalmanın yedi yaşta görülen dikkat sorunlarıyla anlamlı biçimde ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Bulgular, prenatal madde kullanımı, gebelik haftası, annelerin psikopatoloji düzeyi ve sosyoekonomik durum gibi ilişkiyi etkileyebilecek diğer değişkenler kontrol edilmesine rağmen bu ilişkinin sürdüğünü ortaya koymuştur. Çalışmada, 1 yaşındaki çocukların televizyon izleme süresindeki her bir standart sapmalık artışın, 7 yaşta dikkat problemi görülme olasılığını yaklaşık %28

oranında artırdığı belirlenmiştir. Bu etkinin benzer biçimde 3 yaşta televizyon izleme süresiyle de tutarlı şekilde gözlendiği bildirilmiştir. Bu bulgu, çok erken yaşlardaki ekran maruziyetinin, nörogelişimsel süreçler üzerindeki uzun süreli etkilerinin klinik olarak anlamlı olabileceğine işaret etmektedir. Amerikan Pediatri Akademisi (1999) beyin gelişiminin kritik dönemlerinde küçük çocukların televizyon maruziyetinin sınırlandırılmasının, ilerleyen dönemlerde dikkat sorunları riskini azaltabileceğini belirtmiştir. Yelizarova ve arkadaşlarının (2025), COVID-19 sonrası uzaktan öğrenme sürecinde yürüttüğü geniş ölçekli araştırmada, aşırı ekran maruziyetinin çocuklarda uyku kalitesini olumsuz etkilediği; hareketsiz davranışları artırdığı, sosyal etkileşim fırsatlarını azalttığı ve okul öncesi öğrenme hedeflerine ulaşma düzeyinde düşüş ile ilişkili olduğunu bildirilmiştir. Araştırma ayrıca, ekran kullanımını sınırlayan ebeveyn tutumlarının ve yapılandırılmış aile rutinlerinin, medya maruziyetinin olası risklerini azaltan koruyucu faktörler olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, medya kullanımının erken çocuklukta çok boyutlu bir gelişimsel etki alanı olduğunu ve dikkat süreçlerine ilişkin değerlendirmelerin diğer bilişsel ve davranışsal alanlarla birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Tüm bulgular bir arada değerlendirildiğinde, ekran ve medya, medyanın içine doğan çocukların hayatlarının bir parçası olmuş durumdadır. Hemen hemen her evde en az birkaç farklı medya aracı kullanılmaktadır. Çocuklar önce pasif, el göz koordinasyonlarını sağlamaya başladıktan sonra ise aktif birer kullanıcı haline gelmektedir. Çocukların yaşamında medya kullanımının giderek yaygınlaşması, bu konuda daha fazla araştırma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Kaldı ki araştırma sonucu ekran kullanımının özellikle çocukların dikkat gelişimi üzerinde yapılan çalışmaların yeterli olmadığını ve bu konuda daha fazla çalışma yapılması gerektiğini göstermektedir. Erken çocukluk döneminde ekran süresinin 30 dakikayı aşmasının dikkat gelişimini olumsuz etkilediği ancak ebeveyn gözetimi altında sınırlı süreli ve eğitsel içerikli medya kullanımının destekleyici olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle, okul öncesi dönemde medya okuryazarlığı, öz-düzenleme ve dikkat gelişimini destekleyen bütüncül eğitim programlarının yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Ayrıca erken çocukluk döneminde medya kullanımının gelişimsel etkilerine yönelik daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir. Ayrıca ebeveynlerin medya kullanımı ve dijital okur yazarlıkları ile ilgili destek programları arttırılmalıdır.

Yazar Beyanları

Makalenin Başlığı: Erken Çocuklukta Medya Kullanımı ile Dikkat Eksikliği Arasındaki İlişki: 2010–2025 Yılları Arasında Yayımlanan Çalışmaların İncelenmesi

Yazar/Yazarları: Doktora Öğrencisi Ayşe Yakupoğulları, FSMV Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Öğretim Üyesi Dr. Duygu Yalman Polatlar, FSMV Üniversitesi

Hakem Değerlendirmesi Beyanı: Alan editörünün anonim ön incelemesinin ardından, makale çift kör dış hakem değerlendirme sürecinden geçirilmiştir.

İntihal Kontrolü: Makale Turnitin programları ile taranmış ve derginin intihal politikası ile uyumlu bulunmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Finansman ve Proje Desteği: Bu çalışma için herhangi bir kurumsal/finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yapay Zekâ Araçlarının Kullanımı: Yazım ve dil bilgisi kontrolü, çeviri desteği için ChatGPT ve GPT 5.5 kullanılmıştır. Yazarlar tarafından son kontrolü yapılmıştır.

Yazar Katkısı Beyanı (Dr. Öğrencisi A.Y., Öğretim Üyesi Dr. D.Y.P): Kavramsallaştırma: A.Y ve D.Y.P ; Yöntem: A.Y ve D.Y.P.; Doğrulama ve biçimsel analiz: A.Y.; Araştırma: A.Y; Kaynak temini: A.Y .; Veri yönetimi: A.Y. ; Yazım – İlk taslak:.A.Y. ; Yazım – Gözden geçirme ve düzenleme: A.Y. ve D.Y.P.; Görselleştirme: A.Y.

Veri Paylaşım Beyanı: Bu çalışmanın bulgularını destekleyen veriler yazarlar tarafından üretilmiştir. Ancak bilgilendirilmiş onam formunda yer alan "elde edilen veri, proje dışında başkaları tarafından yeniden kullanılmayacaktır" ifadesi nedeniyle verilerin paylaşılması onam formuna aykırılık teşkil etmektedir.

Teşekkür: Yazarlar, ölçeğin düzenlenmesinde fikir veren ve ayrıca veri toplama sürecine katılan akademisyenlere teşekkür eder.

Kaynakça

Almeida, M. L., Garon-Carrier, G., Cinar, E., Frizzo, G. B., & Fitzpatrick, C. (2023). Prospective associations between child screen time and parenting stress and later inattention symptoms in preschoolers during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychology, 14*, 1053146. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1053146

American Academy of Pediatrics Committee on Public Education. (1999). Media education. *Pediatrics,* 104, 341–343.

Bağcı-Çetin, S. (2024). 4-6 yaş aralığındaki çocukların problemli teknoloji kullanımı ve annelerin ebeveynlik stres düzeylerinin Ççocukların dikkat düzeylerini yordayıcı rolü. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *22*(2), 1147-1171. https://doi.org/10.37217/tebd.1417347

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1997). Writing narrative literature reviews. *Review of General Psychology, 1*(3), 311–320. https://doi.org/10.1037/1089-2680.1.3.311

Christakis, D. A. (2018). Interactive vs. passive screen time and attention outcomes in preschool children. *The Journal of Pediatrics, 199*, 211–218. https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2018.03.027

Christakis, D. A., Zimmerman, F. J., DiGiuseppe, D. L., & McCarty, C. A. (2004). Early television exposure and subsequent attentional problems in children. *Pediatrics, 113*(4), 708–713. https://doi.org/10.1542/peds.113.4.708

Coşkun, O., Yılmaz, S., & Karataş, H. (2025). The impact of screen exposure on attention development in preschool children in Türkiye. *Journal of Academic Research in Medicine (JAREM), 15*(2), 82–87. https://doi.org/10.4274/jarem.galenos.2025.24865

Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology, 64*, 135–168. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143750

Duch, H., Fisher, E. M., Ensari, I., Font, M., Harrington, A., Taromino, C., Yip, J., & Rodriguez, C. (2013). Screen time use in low-income preschoolers: A prospective study of longitudinal associations. *Early Childhood Research Quarterly, 28*(4), 965–975. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2013.06.006

Fan, J., McCandliss, B. D., Fossella, J., Flombaum, J. I., & Posner, M. I. (2005). The activation of attentional networks. *Neuroimage, 26*(2), 471–479.

Ferrari, R. (2015). Writing narrative style literature reviews. *Medical Writing, 24*(4), 230–235. https://doi.org/10.1179/2047480615Z.000000000329

Gueron-Sela, N., & Gordon-Hacker, A. (2020). Longitudinal links between media use and attention in early childhood. *Frontiers in Psychology, 11*, 569222. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.569222

Hartmann, T. (1996). *Beyond ADD: Hunting for reasons in the past and present.* Grass Valley, CA: Underwood.

Healy, J. (1990). *Endangered minds: Why children don't think and what we can do about it.* New York, NY: Simon and Schuster.

Hitch, G. J., Allen, R. J., & Baddeley, A. D. (2020). Attention and binding in visual working memory: Two forms of attention and two kinds of buffer storage. *Attention, Perception, & Psychophysics*, *82*(1), 280-293.

Kabali, H. K., Irigoyen, M. M., Nunez-Davis, R., Budacki, J. G., Mohanty, S. H., Leister, K. P., & Bonner, R. L. (2015). Exposure and use of mobile media devices by young children. *Pediatrics, 136*(6), 1044–1050. https://doi.org/10.1542/peds.2015-2151

Kebir, F., & Özkaya, G. (2023). 16–36 ay arası çocuklarda ekran maruziyetinin dil gelişimi üzerine etkisi. *Turkish Journal of Family Practice (Turkj Fam Pract), 27*(2), 85–93. https://turkjfampract.org/article/download/751/750/661

Konok, V., Pogány, Á., Körmendi, C., Miklósi, Á., & Csibra, G. (2021). *Mobile use induces local attentional precedence and is associated with limited socio-cognitive skills in preschoolers. Computers in Human Behavior, 120*, 106758. https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106758

Kostyrka-Allchorne, K., Cooper, N. R., & Simpson, A. (2017). The relationship between television viewing and attention in preschool children: A review. *Developmental Review, 44*, 123–144. https://doi.org/10.1016/j.dr.2017.06.001

Lillard, A. S., & Peterson, J. (2011). The immediate impact of different types of television on young children's executive function. *Pediatrics, 128*(4), 644–649. https://doi.org/10.1542/peds.2010-1919

Linebarger, D. L., & Walker, D. (2005). Infants' and toddlers' television viewing and language outcomes. *American Behavioral Scientist, 48*(5), 624–645. https://doi.org/10.1177/0002764204271506

Madigan, S., Browne, D., Racine, N., Mori, C., & Tough, S. (2019). Association between screen time and children's performance on a developmental screening test. *JAMA Pediatrics, 173*(3), 244–250. https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2018.5056

Mahdi, E. (2025). *3–6 yaş arası çocuklarda dijital medya kullanımının dikkat dağınıklığına etkisi. TTSBD, 2*(2), 64-82.

McNeill, J., Howard, S. J., Vella, S. A., & Cliff, D. P. (2019). Longitudinal associations of electronic application use and media program viewing with cognitive and psychosocial development in preschoolers. *Academic Pediatrics, 19*(5), 520–528. https://doi.org/10.1016/j.acap.2019.04.009

Mustafaoğlu, R., Zirek, E., Yasacı, Z., & Özdinçler, A. R. (2018). Dijital teknoloji kullanımının çocukların gelişimi ve sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *ADDICTA: The Turkish Journal on Addictions, 5*(2), 227–247. http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.2.0051

Rideout, V., & Robb, M. B. (2020). *The Common Sense census: Media use by kids age zero to eight, 2020.* Common Sense Media. https://www.commonsensemedia.org/research/the-common-sense-census-media-use-by-kids-age-zero-to-eight-2020

Portugal, A. M., Bedford, R., Cheung, C. H. M., Mason, L., & Smith, T. J. (2021). *Longitudinal touchscreen use across early development is associated with faster exogenous and reduced endogenous attention control. Scientific Reports, 11*, Article 2205. https://doi.org/10.1038/s41598-021-81775-7

Ruff, H. A., & Rothbart, M. K. (1996). *Attention in early development: Themes and variations.* Oxford University Press.

Schwarzer, C., Grafe, N., Hiemisch, A., Kiess, W., & Poulain, T. (2022). Associations of media use and early childhood development: cross-sectional findings from the LIFE Child study. *Pediatric research*, *91*(1), 247-253.

Sheppard, N. (2025). Screen time and media consumption: The role of technology in childhood development. *Canadian Journal of Family and Youth/Le Journal Canadien de Famille et de la Jeunesse*, *17*(2), 141-147.

Singer, J. L. (1980). The power and limits of television: A cognitive-affective analysis. P. Tannenbaum (Ed.), *The entertainment function of television* içinde (ss. 312–360). Erlbaum.

Koolstra, C., & Van der Voort, T. (1996). Longitudinal effects of television on children's leisure time reading: A test of three explanatory models. *Human Communication Research, 23*, 4–35.

Tamana, S. K., Ezeugwu, V., Chikuma, J., Lefebvre, D. L., Azad, M. B., Moraes, T. J., ... & Mandhane, P. J. (2019). Screen-time is associated with inattention problems in preschoolers: Results from the CHILD birth cohort study. *PLoS ONE, 14*(4), e0213995. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0213995

Turner, A. M., & Greenough, W. T. (1985). Differential rearing effects on rat visual cortex synapses. I. Synaptic and neuronal density and synapses per neuron. *Brain Research, 329*, 195–203.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2024). *Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2024.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2024-53638

Twenge, J. M., Haidt, J., Joiner, T. E., & Campbell, W. K. (2020). Underestimating digital media harm. *Nature Human Behaviour*, *4*(4), 346-348.

Wallace, C. S., Kilman, V. L., Withers, G. S., & Greenough, W. T. (1992). Increases in dendritic length in occipital cortex after 4 days of differential housing in weanling rats. *Behavioral and Neural Biology, 58*, 64–68.

Yelizarova, O., Stankevych, T., Parats, A., Yelizarov, V., Puzanova, O., Lebedynets, N., & Hozak, S. (2025). *Literature review: Digital exposure in early childhood: Health risks and protective strategies during remote learning*. INQUIRY: The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing, 62, 1–11. https://doi.org/10.1177/00469580251390766

Yıldız, E., & Kanak, M. (2021). Çocukların dijital teknoloji kullanımı ve ebeveyn yaklaşımları: Kesitsel bir çalışma. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care (TJFMPC), 15*(3), 617–625. https://doi.org/10.21763/tjfmpc.797346

Zhou, Y., Wang, M., Zhang, Y., & Li, J. (2023). Screen time and ADHD symptoms in preschool children: The moderating role of obesity and gender. *BMC Pediatrics, 23*(361). https://doi.org/10.1186/s12887-023-04338-1

medya okuryazarlığı
-araştırmaları dergisi-

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi | *Journal of Media Literacy Studies*

Araştırma Makalesi / Research Article

Dijital Ebeveynlikten Dijital Habitata: Platformlaşmış ve Yapay Zekâ Destekli Medya Ortamlarında Çocukların Korunmasını Yeniden Düşünmek

From Digital Parenting to Digital Habitat: Rethinking the Protection of Children in Platformized and AI-Driven Media Environments

A. Elif POSOS DEVRANİ

Doç. Dr., Türk-Alman Üniversitesi, Kültür ve İletişim Bilimleri Bölümü, posos@tau.edu.tr; 0000-0002-9550-3879

Anahtar Kelimeler

Dijital Ortamda Çocukların Korunması, Dijital Ebeveynlik, Dijital Habitat, Dijital İyi Oluş

Öz

Platformlaşmış ve yapay zekâ destekli dijital ortamlar, çocukların iletişim, eğlence, eğitim ve sosyal etkileşim pratiklerini algoritmik ekosistemler içinde her geçen gün daha fazla şekillendirmektedir. Çocukların dijital deneyimleri artık platform mimarileri, algoritmik sistemler, veri temelli iş modelleri ve yapay zekâ aracılı etkileşimler tarafından doğrudan etkilenmektedir. Bu durum, ebeveyn merkezli koruma yaklaşımlarının sınırlarını daha görünür kılmıştır. Dijital ortamda çocukların korunması, çevrimiçi zararların önlenmesinin ötesinde; çocuklar için güvenli, destekleyici ve katılımcı dijital ortamların oluşturulması olarak yeniden düşünülmelidir. Çalışma; dijital ebeveynlik, platform yönetişimi, dijital iyi oluş ve çocuk hakları literatürünü disiplinlerarası bir perspektifle ele alarak risk odaklı yaklaşımlardan çok aktörlü sorumluluk modellerine doğru yaşanan dönüşümü tartışmaktadır. Makalede, dijital ortamda çocukların korunmasının ekosistemik ve hak temelli bir çerçeve gerektirdiği savunulmaktadır. Özellikle üretken yapay zekâ uygulamalarının ve öneri algoritmalarının yaygınlaşması, bu ekosistemik yaklaşımı daha da zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de 2026'da yürürlüğe giren düzenlemeler dijital çocuk korumada önemli bir adımı temsil etse de platform sorumluluğu ve algoritmik hesap verebilirlik açısından ekosistemik yaklaşımlara duyulan ihtiyaca işaret etmektedir. Makale, çocukların dijital deneyimlerini platformlar, aileler, okullar, politika yapıcılar, sivil toplum ve çocukların kendisi arasındaki dinamik ilişkiler çerçevesinde değerlendiren "ekosistemik bir dijital habitat" modeli önermektedir.

Keywords

Digital Child Protection, Digital Parenting, Digital Habitat, Digital Well-Being

Abstract

As digital environments become increasingly platformized and AI-driven, children's communication, entertainment, education, and social lives are being shaped within algorithmic ecosystems in ever deeper ways. Platform architectures, algorithmic systems, data-driven business models, and AI-mediated interactions now directly influence how children experience the digital world — revealing the limits of parent-centered protection approaches. Digital child protection must therefore be reconceptualized not simply as shielding children from online harms, but as building digital environments that are safe, supportive, and open to their participation. Drawing on interdisciplinary literature across digital parenting, platform governance, digital well-being, and children's rights, this article traces the shift from risk-centered approaches toward shared, multi-actor models of responsibility, arguing that protecting children in digital spaces demands an ecosystemic and rights-based framework. The rapid spread of generative AI and recommendation algorithms makes this all the more urgent. Recent regulatory developments in Türkiye in 2026, while a meaningful step forward, also highlight persistent gaps in platform accountability and algorithmic transparency. To address these challenges, the article proposes an "ecosystemic digital habitat" model that understands children's digital experiences as shaped by the dynamic interplay between platforms, families, schools, policymakers, civil society, and children themselves.

CC BY NC

Makale Geçmişi / Article History
Geliş / Received: 15.05.2026
Kabul / Accepted: 23.06.2026

Yayın Bilgileri / Publication Info
Cilt / Volume: 5, Sayı / Issue: 1, Haziran 2026
DOI:10.5281/zenodo.20962517

APA Posos Devrani, E., (2026). Dijital Ebeveynlikten Dijital Habitata: Platformlaşmış ve Yapay Zekâ Destekli Medya Ortamlarında Çocukların Korunmasını Yeniden Düşünmek. *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, 5(1) 36-51,* DOI:10.5281/zenodo.20962517

Giriş

Çocukların gündelik yaşamları giderek daha fazla platformlaşmakta ve veri temelli dijital ortamlar tarafından şekillendirilmektedir. İletişim, eğlence, eğitim ve sosyal etkileşim süreçleri artık birbirinden ayrışan alanlar olmaktan çıkmakta; algoritmik olarak düzenlenen dijital ekosistemler içerisinde iç içe geçmektedir. Günümüz çocukluğu, sadece fiziksel çevreler içinde kişilerarası iletişim çerçevesinde değil, aynı zamanda küresel teknoloji platformları, yapay zekâ sistemleri ve ticari veri altyapıları tarafından yönetilen dijital alanlarda deneyimlenmektedir. Sosyal medya akışlarından öneri sistemlerine, çevrimiçi oyun ortamlarından yapay zekâ aracılı etkileşimlere kadar çocuklar; davranışlarını, ilişkilerini, kimlik inşalarını ve iyi oluşlarını sürekli olarak etkileyen karmaşık dijital ekosistemler içinde hareket etmektedir. Dijital teknolojilerin çocukluğun gündelik rutinlerine giderek daha fazla yerleşmesiyle; çevrimiçi güvenlik, mahremiyet, zararlı içerikler, gözetim, manipülasyon ve dijital iyi oluş gibi konular akademik, politik ve kamusal tartışmaların odağında yer almaya başlamıştır (Livingstone ve Bulger, 2014; Livingstone ve Third, 2017; Stoilova vd., 2020).

Çocukların dijital ortamlarda karşılaşabileceği risklere yönelik tartışmalar uzun süre büyük ölçüde ebeveyn sorumluluğu ekseninde vuku bulmuştur. Ekran süresi yönetimi, ebeveyn kontrol araçları, dijital gözetim ve içerik kısıtlama gibi stratejiler dijital ebeveynlikte korumacı yaklaşımın temel enstrümanları olarak öne çıkarken, ebeveynler çocukların çevrimiçi güvenliğinden birincil derecede sorumlu aktörler olarak konumlandırılmıştır. Ancak güncel literatür, ebeveyn merkezli yaklaşımların tek başına yeterli olmadığını; platform mimarileri, algoritmik sistemler, veri ekonomisi ve dijital platformların ticari işleyişlerinin de çocukların dijital deneyimlerini doğrudan şekillendirdiğini ortaya koymaktadır (Stoilova vd., 2023; G. Wang vd., 2021; Lievens, 2021). Bu nedenle son yıllarda dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin literatürde ebeveyn merkezli yaklaşımlardan çok aktörlü yönetişim modellerine doğru belirgin bir paradigma kayması yaşanmaktadır. Güvenli tasarım (safety by design), yaşa uygun tasarım kodları, algoritmik şeffaflık, veri koruma mekanizmaları ve platform sorumluluğu gibi kavramlar dijital ortamda çocukların korunması tartışmalarında giderek daha merkezi hale gelmektedir (Jang ve Ko, 2023; Verdoodt vd., 2023).

Çalışmanın temel argümanı, çocukların dijital ortamlardaki deneyimlerinin yalnızca bireysel kullanım pratikleriyle değil; aynı zamanda platform mimarileri, algoritmik sistemler, veri ekonomisi, düzenleyici politikalar ve toplumsal güç ilişkileri tarafından şekillendirildiğidir. Bu doğrultuda makale, dijital ortamda çocukların korunmasını yalnızca risklerin azaltılmasına odaklanan dar bir güvenlik perspektifi üzerinden değil; çocuk hakları, dijital iyi oluş, katılım, mahremiyet ve dijital özneleşme ekseninde ele almaktadır. Dijital ebeveynlik, platform yönetişimi ve çocuk hakları literatüründeki parçalı tartışmaları bir araya getiren çalışma, çocukların içinde bulunduğu daha geniş "dijital habitat"ı merkeze alan bütüncül bir yaklaşım önermektedir.

Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde ebeveyn merkezli dijital ebeveynlik yaklaşımlarının sınırları tartışılacaktır. Ardından ortak sorumluluk paradigması ile platform sorumluluğu ve güvenli tasarım yaklaşımları ele alınacaktır. Sonraki bölümde çocuk hakları perspektifi doğrultusunda çocukların dijital ortamlardaki konumu; mahremiyet, katılım, dijital özneleşme ve dijital iyi oluş kavramları ekseninde değerlendirilecektir. Son olarak, dijital ortamda çocukların korunmasını ebeveynler, platformlar, eğitim kurumları, politika yapıcılar, sivil toplum kuruluşları ve çocukların kendisini içeren çok aktörlü bir "dijital habitat" düzleminde yeniden düşünmeyi öneren ekosistemik bir model sunulacaktır. Çalışma, dijital ebeveynlik, platform yönetişimi, çocuk hakları ve dijital iyi oluş alanlarındaki güncel literatürü anlatısal bir sentez yöntemiyle ele alan kavramsal bir derleme makalesidir; mevcut araştırma bulgularını, politika belgelerini ve kuramsal çerçeveleri bütünleşik bir model önerisi etrafında sentezlemeyi amaçlamaktadır.

1. Yöntem

Bu çalışma, kavramsal bir derleme makalesi niteliği taşımaktadır. Dijital ebeveynlik, platform yönetişimi, dijital iyi oluş ve çocuk hakları alanlarındaki uluslararası akademik literatür; anlatısal sentez yöntemiyle derlenmiş ve eleştirel bir perspektifle değerlendirilmiştir. Anlatısal sentez, farklı disiplinlerden ve kuramsal çerçevelerden üretilmiş araştırmaları sistematik bir kanıt hiyerarşisine tabi tutmaksızın bütünleşik bir kavramsal çerçeve etrafında bir araya getirmeye olanak tanıyan nitel bir derleme yaklaşımıdır (Popay vd., 2006). Bu yöntem; özellikle ampirik bulguların yanı sıra politika belgelerini, uluslararası düzenleyici çerçeveleri ve kuramsal önerileri de kapsayan geniş literatür alanlarının sentezlenmesinde tercih edilmektedir. Literatür taraması; Google Scholar, Web of Science ve Scopus veri tabanları aracılığıyla "digital child protection", "platform governance children", "digital parenting", "children's digital rights", "digital well-being children", "safety by design" ve "AI children" anahtar sözcükleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarama; 2014–2025 yılları arasında yayımlanmış hakemli makaleleri, kitap bölümlerini, uluslararası kuruluşların politika raporlarını ve düzenleyici belgeleri kapsamaktadır. Seçilen kaynaklar, makalenin merkezi argümanı açısından kuramsal ve politika düzeyindeki katkılarına göre değerlendirilmiş; alanın birbiriyle örtüşen ancak hâlâ parçalı seyreden tartışmalarını ekosistemik bir model çerçevesinde sentezlemek amacıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın temel katkısı; dijital ebeveynlik, platform sorumluluğu, çocuk hakları ve yapay zekâ yönetişimi alanlarındaki kavramsal tartışmaları "dijital habitat" metaforu etrafında bütünleştiren özgün bir kavramsal çerçeve önerisidir.

2. Ebeveyn Merkezli Yaklaşımların Sınırları

Dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin erken dönem tartışmalar büyük ölçüde ebeveyn denetimi, ekran süresi yönetimi ve çocukların çevrimiçi davranışlarının kontrol edilmesi üzerine odaklanmıştır. Bu yaklaşımdan hareketle ebeveynler, çocukların dijital risklerden korunmasında temel aktör olarak konumlandırılmış; dijital ebeveynlik pratikleri ise çoğunlukla içerik filtreleme, zaman kısıtlamaları, ebeveyn kontrol uygulamaları ve çevrimiçi faaliyetlerin izlenmesi gibi stratejiler üzerinden tanımlanmıştır (Banić ve Orehovački, 2024). Özellikle sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte ekran süresi, zararlı içeriklere maruz kalma, çevrimiçi bağımlılık, siber zorbalık ve mahremiyet ihlalleri gibi riskler kamuoyunda daha görünür hale gelmiş; bu risklere karşı geliştirilen çözüm önerileri büyük ölçüde ebeveynlerin denetim kapasitesi üzerinden tartışılmıştır. Ancak dijital ortamların giderek daha karmaşık, veri odaklı ve algoritmik hale gelmesi, çocukların dijital deneyimlerinin yalnızca aile içi kontrol mekanizmalarıyla açıklanamayacağını ortaya koymuştur.

Güncel çalışmalar, ebeveyn merkezli dijital koruma yaklaşımlarının çeşitli yapısal sınırlılıklar içerdiğini göstermektedir. Öncelikle ebeveyn kontrol araçları ve gözetim temelli uygulamalar her zaman çocukların dijital güvenliğini artırmamakta; bazı durumlarda çocukların mahremiyet algısını, özerklik duygusunu ve ebeveynlerle kurduğu güven ilişkisini zayıflatabilmektedir (Stoilova vd., 2023; G. Wang vd., 2021). Özellikle aşırı denetim ve sürekli izleme pratiklerinin çocuklarda gizlilik ihtiyacını artırdığı, alternatif ve denetimsiz dijital alanlara yönelmeyi teşvik edebildiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra ebeveynlerin dijital okuryazarlık düzeyleri, teknolojik bilgiye erişimleri, sosyoekonomik koşulları ve dijital risklere ilişkin farkındalıkları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Banić ve Orehovački, 2024). Bu durum, çocukların dijital risklerden korunmasının yalnızca ailelerin bireysel kapasitesine bırakılmasının mevcut toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretebilme riskini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla dijital ortamda çocukların korunmasını yalnızca "iyi ebeveynlik" pratikleri üzerinden açıklayan yaklaşımlar, dijital platformların yapısal etkilerini ve daha geniş yönetişim sorunlarını görünmez kılabilmektedir.

Ebeveyn merkezli yaklaşımların bir diğer önemli sınırlılığı ise dijital riskleri çoğunlukla bireysel kullanıcı davranışları üzerinden değerlendirmesidir. Oysa günümüz dijital ortamlarında çocukla-

rın karşılaştığı pek çok risk; platformların dikkat ekonomisine dayalı tasarımlarından, öneri algoritmalarından, veri toplama mekanizmalarından ve kullanıcı etkileşimini maksimize etmeyi hedefleyen ticari modellerden bağımsız düşünülemez. Sosyal medya platformları, çevrimiçi oyun ortamları ve video paylaşım uygulamaları çocukların yalnızca içerik tüketimini değil; aynı zamanda davranış biçimlerini, duygusal deneyimlerini, sosyal ilişkilerini ve kimlik inşa süreçlerini de şekillendirmektedir. Bu nedenle çevrimiçi riskleri yalnızca çocukların bireysel medya kullanımı ya da ebeveyn denetimi eksikliği üzerinden açıklamak, dijital platformların sistemsel etkilerini göz ardı eden indirgemeci bir yaklaşım ortaya çıkarmaktadır (Lievens, 2021; Verdoodt vd., 2023). Nitekim son yıllarda çocukların dijital güvenliğine ilişkin tartışmaların platform tasarımı, algoritmik yönlendirme, veri koruma ve platform sorumluluğu gibi yapısal meseleler etrafında yoğunlaşması da bu dönüşümün önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Bu dönüşüm doğrultusunda son yıllarda dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin literatürde çok aktörlü yönetişim modellerine yönelik ilgi giderek artmaktadır. Güncel çalışmalar, çocukların dijital güvenliğinin yalnızca ailelerin bireysel müdahaleleriyle sağlanamayacağını; dijital platformların tasarım süreçlerinden düzenleyici politikalara kadar uzanan daha geniş bir ekosistem içerisinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Jang ve Ko, 2023; Jonnalagadda vd., 2023). Bu noktadan hareketle platformların çocuk dostu tasarım ilkelerini benimsemesi, yaşa uygun dijital ortamlar oluşturması, veri toplama süreçlerinde daha şeffaf davranması ve zararlı içeriklerin yayılımını sınırlandıracak mekanizmalar geliştirmesi gerektiği savunulmaktadır. Benzer şekilde devletlerin düzenleyici yapılar oluşturması, eğitim kurumlarının eleştirel dijital okuryazarlık becerilerini güçlendirmesi ve sivil toplum kuruluşlarının farkındalık ve savunuculuk faaliyetleri yürütmesi de dijital ortamda çocukların korunmasının temel bileşenleri arasında değerlendirilmektedir. Böylece çocukların dijital güvenliği, yalnızca bireysel ebeveynlik pratikleriyle değil; dijital ortamı şekillendiren tüm aktörlerin ortak sorumluluğu düşünülerek tartışılmaya başlanmış; literatürde ebeveyn merkezli koruma anlayışından daha bütüncül, çok aktörlü ve yapısal yaklaşımlara doğru belirgin bir yönelim ortaya çıkmıştır.

3. Ortak Sorumluluk Paradigması

Dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin güncel literatürde öne çıkan en önemli dönüşümlerden biri, sorumluluğun yalnızca ebeveynlere atfedildiği bireyselci yaklaşımlardan çok aktörlü yönetişim modellerine doğru yaşanan kaymadır. Özellikle platformlaşmış dijital ortamların gündelik yaşamın merkezine yerleşmesiyle birlikte çocukların çevrimiçi deneyimlerinin; platform tasarımları, öneri algoritmaları, veri işleme mekanizmaları ve ticari platform mantıkları tarafından önemli ölçüde şekillendirildiği daha görünür hale gelmiştir. Bu doğrultuda dijital ortamda çocukların korunması, yalnızca bireysel medya kullanım pratiklerine ilişkin bir mesele olarak değil; dijital ortamı üreten, düzenleyen ve yöneten aktörlerin ortak sorumluluğu göz önünde bulundurularak ele alınmaya başlanmıştır (Jang ve Ko, 2023; Jonnalagadda vd., 2023).

Bu paradigma değişimi doğrultusunda devletler, teknoloji şirketleri, eğitim kurumları, sivil toplum kuruluşları ve platformlar çocukların dijital güvenliğine ilişkin tartışmalarda daha merkezi aktörler haline gelmiştir. Literatürde giderek daha fazla çalışma, çocukların dijital güvenliğinin yalnızca ailelerin bireysel müdahaleleriyle sağlanamayacağını; dijital platformların tasarım süreçlerinden düzenleyici politikalara kadar uzanan daha geniş bir ekosistem içerisinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmaların etkisiyle çocukların dijital güvenliği; yalnızca risklerin sınırlandırılması üzerinden değil, aynı zamanda çocukların haklarının, mahremiyetinin, dijital iyi oluşunun ve güvenli katılım imkanlarının korunması kapsamında da değerlendirilmeye başlanmıştır (Livingstone ve Third, 2017; Stoilova vd., 2020).

Bununla birlikte ortak sorumluluk yaklaşımının güç kazanması, ebeveynlerin dijital ortamda çocukların korunmasındaki rolünün ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Güncel çalışmalar, ebeveynlerin çocukların dijital deneyimlerinde hâlâ önemli bir rehberlik ve destek rolüne sahip olduğunu; ancak bu rolün yalnızca denetim ve kontrol üzerinden değil iletişim, dijital farkındalık, eleştirel medya okuryazarlığı ve güven ilişkisi üzerinden yeniden tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Stoilova vd., 2023). Böylece dijital ortamda çocukların korunması, yalnızca yasaklama ve gözetim temelli bir süreç olarak değil; çocukların dijital ortamlarda daha bilinçli, güvenli ve hak temelli biçimde var olabilmelerini destekleyen çok boyutlu bir dijital rehberlik süreci olarak yeniden düşünülmektedir.

Ortak sorumluluk paradigmasının akademik literatürdeki güç kazanımı, son yıllarda hayata geçen önemli düzenleyici girişimlerle de desteklenmektedir. Avrupa Birliği'nin 2022 tarihli Dijital Hizmetler Yasası (Digital Services Act, DSA), çocukları ticari profillemeye dayanan algoritmik hedeflemeden korumayı ve geniş kapsamlı platformların risk değerlendirmesi yapmasını zorunlu kılmaktadır. Bu düzenleme, dijital ortamda çocukların korunmasını yalnızca bireysel ebeveynlik kapasitesine bırakmak yerine platform mimarisi ve algoritmik sistemler düzeyinde devlet müdahalesini meşrulaştıran önemli bir paradigma dönüşümünü temsil etmektedir (European Commission, 2022; Verdoodt vd., 2023). Benzer şekilde AB'nin Genel Veri Koruma Yönetmeliği'nin (GDPR) çocuklara yönelik hükümleri (GDPR-K) 16 yaş altındakilerin verilerinin işlenmesinde eş ve/veya vasi onayını zorunlu kılarken; veri minimizasyonu ve açık amaç sınırlaması ilkeleri ekseninde platformların çocuklara yönelik veri toplama pratiklerini köklü biçimde yeniden düzenlemesini gerektirmektedir (Lievens, 2021).

Birleşik Krallık'ta 2023 yılında yürürlüğe giren Çevrimiçi Güvenlik Yasası (Online Safety Act) ise ortak sorumluluk modelinin hukuki altyapıya en kapsamlı biçimde yansıdığı örneklerden birini sunmaktadır. Yasa, platformları kullanıcıların—özellikle çocukların—deneyimlediği zararlara karşı önceden önlem almakla yükümlü kılmakta; çocuklara yönelik algoritma ve tasarım kararları için hesap verebilirlik mekanizmaları öngörmekte ve düzenleyici kurum İletişim Ofisi'ne (Ofcom) bu uyumu denetleme yetkisi vermektedir. ICO'nun Yaşa Uygun Tasarım Kodu'yla (Age Appropriate Design Code, 2021) birlikte yürütülen bu çerçeve; çocuklara yönelik varsayılan mahremiyet ayarları, konum takibinin kapatılması, profilleme için onay zorunluluğu ve çocukların katılımını hedefleyen tasarım hilelerinin yasaklanması gibi somut yükümlülükler getirmektedir (Jang ve Ko, 2023). Bu uygulamalar, çocukların dijital güvenliğini salt ebeveyn denetiminden çıkarıp yapısal platform sorumluluğu ve devlet düzenleme ekseninde yeniden konumlandıran somut politika örnekleri olarak literatürde giderek daha sık atıfta bulunulan referans noktalara dönüşmektedir (ICO, 2021; UK Parliament, 2023).

Bu yaklaşım, son yıllarda çocukların dijital güvenliğine ilişkin geliştirilen uluslararası politika ve araştırma çerçevelerinde de giderek daha görünür hale gelmektedir. OECD'nin *Towards Digital Safety by Design for Children* başlıklı raporu, çocukların dijital güvenliğinin yalnızca ebeveynlerin ya da çocukların bireysel sorumluluğuna bırakılamayacağını; güvenlik yaklaşımının dijital hizmetlerin tasarım, geliştirme ve yönetişim süreçlerine entegre edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (OECD, 2024). Raporda özellikle çocuk güvenliğinin proaktif, çocuk merkezli ve çok aktörlü bir yönetişim yaklaşımıyla ele alınması gerektiği belirtilmekte; platform sağlayıcılarının çocukların dijital deneyimlerini şekillendiren temel aktörlerden biri olduğu ifade edilmektedir. Benzer şekilde TUM Think Tank, Berkman Klein Center ve University of Zurich iş birliğiyle hazırlanan *Frontiers in Digital Child Safety* raporu da dijital çocuk güvenliğinin yalnızca reaktif ve kısıtlayıcı önlemler üzerinden değil; çocuk hakları, çocuk katılımı, dijital iyi oluş ve ekosistem düzeyinde çok aktörlü iş birlikleri üzerinden yeniden düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Cortesi ve Gasser, 2025). Her iki yaklaşım da çocukların dijital güvenliğini yalnızca riskleri azaltmaya yönelik müdahaleler üzerinden değil; çocuk merkezli, proaktif ve çok aktörlü dijital ortamların oluşturulmasına ilişkin yapısal bir yönetişim meselesi olarak değerlendirmektedir.

4. Platform Sorumluluğu ve Güvenli Tasarım

Platformlaşmış dijital ortamların çocukların gündelik yaşamındaki etkisinin artmasıyla birlikte dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin tartışmalarda platform sorumluluğu daha merkezi bir konuma yerleşmiştir. Güncel çalışmalar, çocukların çevrimiçi ortamlarda karşılaştığı pek çok riskin yalnızca bireysel kullanıcı davranışlarından değil; aynı zamanda platform mimarilerinden, algoritmik öneri sistemlerinden, veri toplama süreçlerinden ve kullanıcı etkileşimini maksimize etmeye yönelik ticari tasarım tercihlerinden kaynaklanabildiğini ortaya koymaktadır (Lievens, 2021; Verdoodt vd., 2023). Sosyal medya platformları, video paylaşım uygulamaları ve çevrimiçi oyun ortamları çocukların yalnızca içerik tüketimini değil; davranış biçimlerini, sosyal ilişkilerini, duygusal deneyimlerini ve kimlik inşa süreçlerini de şekillendirmektedir. Bu nedenle çevrimiçi riskleri yalnızca çocukların bireysel medya kullanımı ya da ebeveyn denetimi eksikliği üzerinden açıklamak, dijital platformların sistemsel etkilerini göz ardı eden indirgemeci bir yaklaşım ortaya çıkarmaktadır.

Bu doğrultuda dijital ortamda çocukların korunması alanında "güvenli tasarım" (safety by design), yaşa uygun tasarım kodları, algoritmik şeffaflık ve veri koruma mekanizmaları gibi kavramlar giderek daha merkezi hale gelmektedir. Özellikle çocukların dikkatini mümkün olduğunca uzun süre platform üzerinde tutmayı hedefleyen sistemlerin; bağımlılık benzeri kullanım pratikleri, zararlı içeriklerle karşılaşma riski ve veri mahremiyetine ilişkin sorunlarla ilişkili olduğu yönündeki tartışmalar, platformların etik ve toplumsal sorumluluklarını yeniden gündeme taşımıştır. Böylece çocukların dijital güvenliğinin yalnızca bireysel kullanıcı tercihlerine bırakılamayacağı; dijital ortamın tasarımına ve işleyişine ilişkin yapısal düzenlemelerin de kritik öneme sahip olduğu görüşü güç kazanmıştır.

Son yıllarda yapay zekâ destekli öneri sistemleri, kişiselleştirilmiş içerik akışları ve üretken yapay zekâ uygulamaları çocukların dijital deneyimlerinin şekillenmesinde daha belirleyici hale gelmiştir. Güncel çalışmalar, algoritmik sistemlerin çocukların hangi içeriklerle karşılaşacağını, ne kadar süre çevrimiçi kalacağını ve hangi dijital davranış kalıplarını geliştireceğini doğrudan etkileyebildiğini göstermektedir (Ungruh, 2025). Bu durum, platformların yalnızca içerik sunan teknolojik araçlar değil; aynı zamanda çocukların dikkatini, etkileşimlerini ve duygusal deneyimlerini yönlendiren aktif davranış mimarileri olarak işlediğine işaret etmektedir. Özellikle veri temelli ticari mantıklarla çalışan yapay zekâ destekli sistemlerin çocuk kullanıcıların gelişimsel özelliklerini yeterince dikkate almadan tasarlanmasının; mahremiyet ihlalleri, manipülasyon, aşırı veri toplama ve zararlı içeriklere maruz kalma gibi riskleri artırabileceği belirtilmektedir (Y. Wang vd., 2022). Bu nedenle son yıllarda literatürde yaşa uygun yapay zekâ tasarımı, çocuk dostu algoritmik sistemler ve güvenli yapay zekâ mimarileri gibi yaklaşımlar daha görünür hale gelmeye başlamıştır (Kurian, 2024). Böylece platform sorumluluğu tartışmaları, yalnızca içerik güvenliğiyle sınırlı olmayan; çocukların dijital haklarını, mahremiyetini ve dijital iyi oluşunu merkeze alan daha kapsamlı bir yönetişim anlayışına doğru genişlemektedir.

Üretken yapay zekâ uygulamalarının çocukların dijital yaşamına giderek daha fazla girmesiyle birlikte yeni ve karmaşık koruma meseleleri ortaya çıkmaktadır. Büyük dil modelleri, yapay zekâ destekli sohbet robotları ve üretici içerik sistemleri; çocukların bilgiye erişim, öğrenme ve sosyalleşme biçimlerini derin biçimde dönüştürmektedir. Ancak bu sistemlerin çocuklara yönelik tasarlanmaması, gelişimsel olgunluk düzeyini gözetmemesi ve veri odaklı ticari mantıklarla işlemesi; dezenformasyon, duygusal manipülasyon, kimlik belirsizleşmesi ve mahremiyetin sistematik olarak aşındırılması gibi yapısal riskleri beraberinde getirmektedir (Kurian, 2024; Y. Wang vd., 2022). UNICEF'in çocuklar için yapay zekâ politika rehberi de çocuk odaklı yapay zekâ tasarımında şeffaflık, hesap verebilirlik, gelişimsel uygunluk ve çocuk katılımı ilkelerinin temel yönetişim bileşenleri olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (UNICEF, 2021). Rehber, çocukların yapay zekâ sistemleriyle kurduğu ilişkinin yalnızca teknik güvenlik perspektifi üzerinden değil; çocuk hakları, dijital iyi oluş, ayrımcılık riskleri ve çocukların üstün yararı ilkesi gözetilerek ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Bu yaklaşım, yapay zekâ yönetişimine ilişkin tartışmaların yalnızca platform güvenliği ya da içerik moderasyonu ekseninde değil; çocuk merkezli ve hak temelli dijital ortamların oluşturulması bağlamında yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle dijital ortamda çocukların korunması artık yalnızca platform içerik moderasyonuyla değil; yapay zekâ sistemlerinin tasarım etikleri, algoritmik hesap verebilirlik ve YZ yönetişimi boyutlarıyla da ele alınmasını gerektiren daha kapsamlı bir politika alanına dönüşmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda platform yönetişimine ilişkin tartışmalar, yalnızca içerik moderasyonu ya da teknik güvenlik önlemleriyle sınırlı kalmamaktadır. Literatürde giderek daha fazla çalışma, dijital platformların çocuk kullanıcıların davranışlarını şekillendiren sosyoteknik sistemler olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle veri temelli iş modelleri, kullanıcı dikkatini maksimize etmeye yönelik tasarım stratejileri ve sürekli etkileşim üretmeyi hedefleyen algoritmik yapılar; çocukların dijital ortamlardaki deneyimlerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle çocukların dijital güvenliğine ilişkin güncel tartışmalar, yalnızca "zararlı içeriklerin kaldırılması" gibi dar güvenlik yaklaşımlarından uzaklaşarak; platformların tasarım mantıklarının, veri toplama pratiklerinin ve algoritmik yönlendirme mekanizmalarının çocuk hakları perspektifi doğrultusunda yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Verdoodt vd., 2023; Y. Wang vd., 2022).

Bu bağlamda platform sorumluluğuna ilişkin güncel yaklaşımlar, çocukların dijital güvenliğinin yalnızca sonradan müdahale edilen risk yönetimi stratejileriyle sağlanamayacağını; güvenliğin platform tasarım süreçlerine en baştan entegre edilmesi gerektiğini savunmaktadır. "Güvenli tasarım" (safety by design) yaklaşımı, çocukların dijital ortamlarda karşılaşabileceği zararların yalnızca bireysel kullanıcı davranışları üzerinden değil; platformların teknik altyapıları, kullanıcı arayüzleri, veri toplama biçimleri ve algoritmik sistemleri üzerinden değerlendirilmesini önermektedir (Lievens, 2021). Bu yaklaşım doğrultusunda yaşa uygun tasarım kodları, varsayılan mahremiyet ayarları, veri minimizasyonu, algoritmik şeffaflık ve çocuk dostu kullanıcı deneyimi gibi ilkeler dijital ortamda çocukların korunması tartışmalarında daha görünür hale gelmiştir. Özellikle çocuk kullanıcıların gelişimsel özelliklerini dikkate almayan veri odaklı sistemlerin; bağımlılık benzeri kullanım pratikleri, manipülatif yönlendirmeler ve mahremiyet ihlalleriyle ilişkili olabileceği yönündeki tartışmalar, platformların etik ve toplumsal sorumluluklarının yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır (Verdoodt vd., 2023; Y. Wang vd., 2022).

Bununla birlikte literatürde platformların kendi kendini düzenleme mekanizmalarının yeterliliği de tartışılmaktadır. Özellikle küresel teknoloji şirketlerinin ticari öncelikleri ile çocukların üstün yararı arasında, zaman zaman önemli gerilimler oluşabildiği belirtilmektedir. Bu nedenle çocukların dijital haklarının korunmasının yalnızca platformların gönüllü etik ilkelerine bırakılmasının yeterli olmadığı; devletlerin, düzenleyici kurumların ve uluslararası politikaların daha aktif rol üstlenmesi gerektiği savunulmaktadır (Jang ve Ko, 2023). Böylece platform yönetişimi tartışmaları, teknik güvenlik önlemlerinin ötesine geçerek çocuk hakları, veri koruma, algoritmik hesap verebilirlik ve dijital demokrasi ekseninde daha geniş bir yönetişim alanına dönüşmektedir.

Güncel literatürde platform sorumluluğu, yalnızca içerik moderasyonu ya da teknik güvenlik önlemleriyle sınırlı bir mesele olarak değil; çocuk hakları, algoritmik yönlendirme, veri koruma ve dijital iyi oluş ekseninde ele alınan daha kapsamlı bir yönetişim tartışması olarak değerlendirilmektedir. Böylece dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin güncel yaklaşımlar, platformların çocuk kullanıcıların güvenliğini ve haklarını gözeten yapısal sorumluluklar üstlenmesi gerektiği yönünde daha güçlü bir paradigma değişimine işaret etmektedir.

5. Çocuk Hakları, Dijital İyi Oluş ve Dijital Özneleşme

Dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin güncel literatürde öne çıkan en önemli dönüşümlerden biri, çocukların dijital ortamlardaki konumunun yalnızca korunması gereken kırılgan bireyler olarak değerlendirilmesinden uzaklaşılmasıdır. Özellikle çocuk hakları perspektifi doğrultusunda geliştirilen çalışmalar, çocukların dijital ortamlarda yalnızca risklere maruz kalan pasif kullanıcılar değil; aynı zamanda etkileşim kuran, içerik üreten, öğrenen, sosyalleşen ve karar alan aktif dijital özneler olduğunu vurgulamaktadır (Livingstone ve Third, 2017; Stoilova vd., 2020). Bu bağlamda dijital özneleşme; çocukların kendi seslerini ifade edebildikleri, dijital kültürün üretimine katkıda bulunabildikleri ve platformlarda anlamlı biçimde temsil edilebildikleri bir katılım süreci olarak ele alınmaktadır (Kinnula ve Iivari, 2021). Bu bakış açısıyla çocukların dijital deneyimlerine ilişkin tartışmalar; güvenlik kadar katılım, ifade özgürlüğü, mahremiyet, dijital haklar ve dijital iyi oluş boyutlarını da içermeye başlamıştır. Böylece dijital ortamda çocukların korunması denildiğinde, yalnızca zararlı içeriklerden korunması değil; çocukların güvenli, destekleyici ve hak temelli dijital ortamlarda var olabilmelerini sağlayacak koşulların oluşturulması da ele alınmaktadır.

Bu dönüşümün önemli kilometre taşlarından biri, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi tarafından yayımlanan *Genel Yorum No. 25* olmuştur. Çocuk haklarının dijital çevre bağlamında nasıl yorumlanması gerektiğini açıklayan bu temel uluslararası belge, çocukların dijital ortamlarda yalnızca korunması gereken bireyler olarak değil; aynı zamanda hak sahibi dijital özneler olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (UN Committee on the Rights of the Child, 2021). Bu doğrultuda çocukların dijital ortamlarda bilgiye erişim, katılım, ifade özgürlüğü, oyun, öğrenme ve mahremiyet haklarının korunması; dijital ortamda çocukların korunmasının temel bileşenleri arasında değerlendirilmektedir. Böylece çocuk hakları yaklaşımı, dijital güvenliği yalnızca risklerin azaltılmasına odaklanan dar korumacı yaklaşımların ötesine taşıyarak çocukların dijital ortamlarda güvenli ve anlamlı katılımını destekleyen daha bütüncül bir perspektif sunmaktadır.

Literatürde giderek daha fazla çalışma, çocukların dijital ortamlardaki deneyimlerinin yalnızca yetişkinler tarafından düzenlenen koruma mekanizmaları üzerinden değerlendirilmesinin yetersiz olduğunu savunmaktadır. Özellikle çocukların dijital teknolojilerin tasarım süreçlerine katılımı, çocuk merkezli dijital ortamların oluşturulması ve çocukların kendi dijital deneyimlerine ilişkin görüşlerinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Kinnula ve Iivari, 2021). Çocuklar, sadece korunması gereken kullanıcılar değil; dijital kültürün oluşumuna katkıda bulunan ve dijital teknolojilerle ilişkili karar süreçlerinde söz sahibi olması gereken toplumsal aktörler olarak değerlendirilmektedir. Böylece dijital ortamda çocukların korunması tartışmaları, çocukların yalnızca risklerden uzak tutulmasına değil; aynı zamanda dijital ortamlarda güçlenmesini, katılımını ve dijital özneleşmesini destekleyen koşulların oluşturulmasına yönelmektedir.

Dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin güncel literatürde öne çıkan bir diğer önemli yaklaşım ise çocukların dijital iyi oluşunun yalnızca risklerden korunma perspektifi üzerinden değerlendirilemeyeceği yönündedir. Özellikle son yıllarda geliştirilen çalışmalar, çocukların dijital ortamlardaki deneyimlerinin; psikolojik iyi oluş, sosyal katılım, öğrenme deneyimleri, mahremiyet algısı ve dijital haklar gibi çok boyutlu süreçlerle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır (Helsper vd., 2024). Bu doğrultuda çocukların dijital ortamlardaki deneyimlerini yalnızca "zararlı içeriklerden korunma" ekseninde değerlendiren yaklaşımların, çocukların dijital yaşamlarının sosyal ve kültürel boyutlarını yeterince dikkate almadığı belirtilmektedir. Özellikle platformlaşmış dijital ortamların çocukların gündelik yaşamına giderek daha fazla entegre olması, dijital iyi oluş kavramını çevrimiçi güvenlik tartışmalarının önemli bir bileşeni haline getirmiştir. Böylece çocukların dijital ortamlarda yalnızca güvende olması değil; aynı zamanda destekleyici, kapsayıcı ve hak temelli dijital deneyimlere erişebilmesi de dijital ortamda çocukların korunması tartışmalarının merkezine yerleşmeye başlamıştır.

Bununla birlikte yapay zekâ destekli dijital sistemlerin yaygınlaşması, çocuk hakları ve dijital iyi oluş tartışmalarını daha da karmaşık hale getirmektedir. Özellikle öneri algoritmaları, üretken yapay zekâ uygulamaları, otomatik içerik akışları ve kişiselleştirilmiş dijital deneyimler çocukların çevrimiçi ortamlarla kurduğu ilişkiyi yeniden şekillendirmektedir. Yapay zekâ destekli dijital ortamlar, çocukların dijital deneyimlerini yalnızca içerik düzeyinde değil; veri mahremiyeti, algoritmik yönlendirme, yanlış bilgi, duygusal manipülasyon ve davranışsal bağımlılık gibi çok boyutlu süreçler üzerinden de etkileyebilmektedir. Bu durum, çocukların dijital haklarının korunmasının yalnızca mevcut risklere yanıt veren reaktif politikalarla değil; hızla dönüşen dijital teknolojileri öngören proaktif ve hak temelli yaklaşımlarla birlikte düşünülmesini gerekli kılmaktadır (Djeffal, 2022). Böylece dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin güncel tartışmalar, çocukların dijital ortamlardaki varlığını yalnızca korunması gereken bir risk alanı olarak değil; hak, katılım ve dijital özneleşme ekseninde değerlendiren daha bütüncül yaklaşımlara yönelmektedir.

6. Ekosistemik Dijital Habitat Modeli

Bu çalışma kapsamında önerilen ekosistemik dijital habitat modeli, dijital ortamda çocukların korunmasını yalnızca ebeveyn denetimi, bireysel risk yönetimi ya da teknik platform güvenliği olarak değerlendiren yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Model, çocukların dijital deneyimlerinin; platform mimarileri, algoritmik sistemler, sosyal ilişkiler, eğitim süreçleri, veri ekonomisi ve yönetişim mekanizmaları arasındaki karşılıklı etkileşimler içerisinde şekillendiğini savunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, dijital ortamda çocukların korunmasını yalnızca risklerin azaltılmasına odaklanan korumacı perspektiflerin ötesine taşıyarak çocukların dijital haklarını, katılımını, dijital iyi oluşunu ve dijital özneleşmesini merkeze alan ilişkisel ve çok aktörlü bir kavramsal yapı önermektedir. Bu öneri, özellikle ekolojik bir perspektiften hareketle çocukların dijital deneyimlerini sosyoteknik çevreler ve çok katmanlı ekosistem ilişkileri dikkate alarak değerlendiren güncel çalışmalarla örtüşmekte (Colvert vd., 2024; Odgers ve Jensen, 2020); modelin teorik kökleri bu perspektifte şekillenmektedir. Colvert, Pothong ve Livingstone (2024), çocuk haklarının dijital ortamlara entegre edilmesini "tasarımda çocuk hakları" (child rights by design) yaklaşımı ile ele almakta; çocukların dijital deneyimlerinin insanlar, ürünler ve dijital/mekânsal bağlamlar arasındaki etkileşimler içerisinde şekillendiğini savunmaktadır.

Mevcut literatürde dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin yaklaşımlar; ebeveyn merkezli koruma (bireysel sorumluluk), platform sorumluluğu (teknik güvenlik ve içerik moderasyonu) ve çocuk hakları (katılım ve mahremiyet) gibi birbiriyle kısmi örtüşmeler içeren, ancak büyük ölçüde birbirinden bağımsız gelişen alt alanlara ayrışmış durumdadır. Bu parçalı yapı, karmaşık sosyoteknik ekosistemler içinde şekillenen çocuk deneyimlerini bütüncül biçimde ele almayı güçleştirmektedir. Özellikle yapımcı yapay zekânın (üretken YZ) hızla yaygınlaşması, öneri algoritmalarının çocukların dijital deneyimleri üzerindeki belirleyici etkisi ve platform ekonomisinin çocuk kullanıcıları kapsayan yapısal yönlendiricileri; mevcut tek aktörlü ya da tek boyutlu modellerin yeterince kavrayamadığı yeni ve karmaşık riskleri beraberinde getirmektedir. Mevcut açıklama çerçevelerinin ötesinde ekosistemik dijital habitat modeli üç temel boyutta özgün bir katkı sunmaktadır. Birincisi, model; ebeveyn denetimi, platform güvenliği ve çocuk hakları gibi birbiriyle yeterince ilişkilendirilmemiş kavramsal alanı "habitat" metaforu etrafında bütünleştirerek çocukların dijital deneyimini tek bir aktör ya da tekil bir risk vektörü üzerinden değil, dinamik ve çok katmanlı bir ekosistem olarak kavramsallaştırmaktadır. İkincisi, model; çocukları yalnızca korunması gereken kırılgan bireyler olarak değil, dijital kültürün aktif özneleri ve hak sahipleri olarak merkeze alarak salt risk azaltma odaklı geleneksel yaklaşımların ötesine geçmektedir. Üçüncüsü, model; yapımcı yapay zekâ ve algoritmik sistemlerin yarattığı yeni yönetişim sorunlarını çocuk hakları perspektifinden ele alarak mevcut düzenleyici boşlukları görünür kılmakta ve politika yapıcılar için somut öneriler geliştirilmesine temel oluşturmaktadır. Modelin sağladığı başlıca faydalar şu şekilde özetlenebilir:

(1) Politika tasarımı açısından, model; tek bir aktörün sorumluluğuna sıkıştırılamayacak karmaşık sorunların çözümünde geniş paydas katılımını ve koordinasyon mekanizmalarının geliştirilmesini gerekli kılan çerçeveyi sunmaktadır.

(2) Araştırma açısından, model; disiplinlerarası çalışmalara ortak bir kavramsal dil sağlayarak dijital ortamda çocuk deneyimlerini inceleyen araştırmaların bulgularını karşılaştırılabilir kılmaktadır.

(3) Pratik uygulama açısından, model; platform tasarımı, eğitim müfredatı, yasal düzenlemeler, ebeveyn rehberliği gibi geniş bir sorumluluk alanını kavramsallaştırarak dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin önlemlerin birbiriyle bağlantılı ve tutarlı biçimde tasarlanmasına olanak tanımaktadır.

6.1. Ekosistemik Dijital Habitatın Bileşenleri

Bu çalışmada önerilen ekosistemik dijital habitat modeli, çocukların dijital deneyimlerinin tek bir aktör ya da tek bir çevrimiçi ortam üzerinden açıklanamayacağı varsayımına dayanmaktadır. Çocukların dijital yaşamı; aile, okul, akran ilişkileri, dijital platformlar, algoritmik sistemler, teknoloji şirketleri, düzenleyici kurumlar ve kültürel normlar arasında sürekli etkileşim halinde olan çok katmanlı bir yapı içerisinde şekillenmektedir. Bu nedenle dijital ortamda çocukların korunması, yalnızca ebeveynlerin bireysel sorumluluğuna indirgenemeyecek kadar karmaşık bir sosyoteknik ekosistem içerisinde değerlendirilmelidir (Livingstone ve Blum-Ross, 2020).

Bu model içerisinde ebeveynler çocukların dijital deneyimlerinde önemli bir rehberlik ve destek aktörü olmaya devam etmektedir. Ancak ebeveynlerin rolü yalnızca gözetim, yasaklama ve kontrol üzerinden değil; açık iletişim, dijital farkındalık, medya okuryazarlığı ve güven ilişkisi üzerinden tanımlanmaktadır. Benzer şekilde eğitim kurumları da çocukların eleştirel dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Çocukların dijital ortamlarda karşılaştıkları içerikleri değerlendirebilmesi, algoritmik yönlendirmeleri fark edebilmesi ve dijital haklarına ilişkin farkındalık geliştirebilmesi; yalnızca aile içi müdahalelerle değil, aynı zamanda eğitim süreçleriyle de doğrudan ilişkilidir.

Bununla birlikte dijital habitatın en belirleyici bileşenlerinden biri platformlaşmış dijital ortamlardır. Sosyal medya platformları, çevrimiçi oyun ortamları, video paylaşım uygulamaları ve yapay zekâ destekli sistemler çocukların dijital deneyimlerini yalnızca içerik düzeyinde değil; görünürlük, etkileşim, veri akışı ve davranış yönlendirmesi gibi çok katmanlı süreçler üzerinden şekillendirmektedir. Bu nedenle platformlar yalnızca teknolojik araçlar olarak değil; çocukların dijital yaşam koşullarını etkileyen güçlü sosyoteknik aktörler olarak değerlendirilmelidir (Verdoodt vd., 2023; Y. Wang vd., 2022). Bu durum, platform tasarımı, veri koruma politikaları, algoritmik sistemler ve güvenli yapay zekâ uygulamalarını, dijital ortamda çocukların korunmasının merkezî bileşenlerinden biri haline getirmektedir.

Ekosistemik model aynı zamanda devletlerin, düzenleyici kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının rolünü de dijital habitatın temel unsurları arasında değerlendirmektedir. Dijital platformların küresel ölçekte faaliyet göstermesi ve veri temelli iş modelleriyle çalışması, çocukların dijital haklarının yalnızca bireysel kullanıcı tercihlerine bırakılamayacağını göstermektedir. Bu nedenle veri koruma düzenlemeleri, yaşa uygun tasarım standartları, çocuk hakları politikaları ve dijital medya okuryazarlığına yönelik kamusal stratejiler dijital habitatın yapısını doğrudan etkileyen önemli yönetişim mekanizmalarıdır. Böylece dijital ortamda çocukların korunması, birbirinden bağımsız aktörlerin yürüttüğü parçalı müdahaleler yerine; çocukların dijital iyi oluşunu merkeze alan ilişkisel ve çok aktörlü bir ekosistem yaklaşımıyla yeniden düşünülmektedir.

Tablo 1. Ekosistemik Dijital Habitat Modelinin Temel Aktörleri ve İşlevleri

Aktör	**Dijital Habitat İçindeki Rol**	**Potansiyel Riskler**	**Koruyucu / Destekleyici İşlev**
Ebeveynler	Rehberlik, iletişim, medya okuryazarlığı	Aşırı gözetim, kontrol	Güven ilişkisi, dijital farkındalık
Platformlar	İçerik akışı, algoritmik yönlendirme	Veri sömürüsü, manipülasyon	Güvenli tasarım, yaşa uygun tasarım
Okullar	Eleştirel dijital okuryazarlık	Yapısal ve bireysel düzeydeki dijital eşitsizlikler	Hak temelli eğitim
Devlet / Regülatörler	Yasal çerçeve ve denetim	Yetersiz düzenleme	Veri koruma, çocuk hakları
Sivil Toplum	Savunuculuk ve farkındalık	Kaynak yetersizliği Hedef kitleye sınırlı erişim	Destek mekanizmaları
Çocuklar	Aktif dijital özne	Algoritmik yönlendirme, mahremiyet ihlalleri ve kimlik gelişimine yönelik riskler	Dijital haklar farkındalığı, katılım ve özneleşme

6.2. İlişkisel ve Dinamik Bir Ekosistem Olarak Dijital Habitat

Ekosistemik dijital habitat modeli, çocukların dijital deneyimlerini sabit ve tek yönlü süreçler olarak değil; karşılıklı etkileşimler üzerinden sürekli yeniden şekillenen dinamik ilişkiler ağı içerisinde değerlendirmektedir. Çocukların dijital ortamlardaki deneyimleri; yalnızca bireysel tercihler ya da platformların teknik özellikleriyle değil, çevrimdışı sosyal yaşam, aile ilişkileri, akran kültürü, eğitim süreçleri ve algoritmik yönlendirmeler arasındaki sürekli etkileşimler aracılığıyla biçimlenmektedir. Bu durum, çevrimiçi ve çevrimdışı yaşam pratiklerinin birbirinden bağımsız alanlar olarak değil; iç içe geçmiş ve birbirini karşılıklı olarak etkileyen deneyim alanları olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Odgers ve Jensen, 2020).

Çocuklar dijital habitat içerisinde yalnızca pasif kullanıcılar değil; dijital ortamlarda anlam üreten, içerik paylaşan, sosyal ilişkiler geliştiren ve çevrimiçi kültürün oluşumuna katkıda bulunan aktif özneler olarak değerlendirilmektedir. Ancak çocukların dijital ortamlardaki bu aktif konumu, platformların veri temelli ticari mantıkları ve algoritmik yönlendirme sistemleriyle sürekli etkileşim halindedir. Öneri algoritmaları, kişiselleştirilmiş içerik akışları ve etkileşim odaklı platform tasarımları çocukların hangi içeriklerle karşılaşacağını, hangi dijital davranış kalıplarını geliştireceğini ve hangi sosyal normlara maruz kalacağını doğrudan etkileyebilmektedir. Böylece çocukların dijital deneyimleri, bireysel tercihler kadar platformların teknik ve ekonomik altyapıları tarafından da şekillendirilen ilişkisel süreçler içerisinde ortaya çıkmaktadır.

Dijital habitat yaklaşımı aynı zamanda çocukların dijital ortamlardaki deneyimlerinin tüm çocuklar için eşit olmadığını da vurgulamaktadır. Sosyoekonomik koşullar, ebeveynlerin dijital okuryazarlık düzeyleri, eğitim imkanları, kültürel çevre ve teknolojilere erişim biçimleri; çocukların dijital ortamlarda karşılaştıkları fırsatları ve riskleri doğrudan etkilemektedir (Livingstone ve Third, 2017; Stoilova vd., 2020). Bu nedenle dijital ortamda çocukların korunması yalnızca teknik güvenlik önlemleri üzerinden değil; sosyal eşitsizlikler, dijital katılım imkanları ve çocukların destekleyici dijital çevrelere erişimi üzerinden de değerlendirilmelidir. Böylece ekosistemik dijital habitat modeli, çocukların dijital deneyimlerini yalnızca bireysel riskler perspektifinden değil; sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik ilişkilerin kesişiminde şekillenen dinamik bir süreç olarak ele almaktadır.

6.3. Risk Merkezli Yaklaşımdan Dijital İyi Oluşa

Dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin geleneksel yaklaşımlar büyük ölçüde risklerin azaltılması, zararlı içeriklerin sınırlandırılması ve çocukların çevrimiçi tehditlerden korunması üzerine odaklanmıştır. Siber zorbalık, zararlı içerikler, mahremiyet ihlalleri, çevrimiçi istismar ve dijital bağımlılık gibi riskler, dijital ortamda çocukların korunması tartışmalarının uzun süre merkezinde yer almıştır. Bununla birlikte güncel literatürde giderek daha fazla çalışma, çocukların dijital deneyimlerinin yalnızca riskler üzerinden değerlendirilmesinin yetersiz olduğunu; bu yaklaşımın çocukların dijital ortamlardaki katılım, öğrenme, sosyalleşme ve kendini ifade etme deneyimlerini arka plana ittiğini vurgulamaktadır (Livingstone ve Third, 2017; Livingstone ve Blum-Ross, 2020; Stoilova vd., 2020).

Ekosistemik dijital habitat modeli, dijital ortamda çocukların korunmasını yalnızca "zararı önleme" ekseninde değil; çocukların dijital ortamlarda güvenli, destekleyici ve güçlendirici deneyimler yaşayabilmesini mümkün kılan koşullar çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu doğrultuda dijital iyi oluş; yalnızca çocukların çevrimiçi risklerden korunmasını kapsamamakta, aynı zamanda dijital ortamlarda anlamlı katılım geliştirebilmesi, mahremiyetini koruyabilmesi, güvenli sosyal ilişkiler kurabilmesi ve dijital haklarını kullanabilmesiyle ilişkilendirilmektedir. Böylece dijital ortamda çocukların korunması, yalnızca kısıtlama ve gözetim temelli korumacı yaklaşımların ötesine geçerek çocukların dijital ortamlarda güçlenmesini ve özneleşmesini destekleyen daha bütüncül bir yaklaşıma dönüşmektedir.

Bu yaklaşım aynı zamanda çocukların dijital ortamlardaki deneyimlerinin yalnızca bireysel dayanıklılık ya da ebeveyn denetimi üzerinden değerlendirilemeyeceğini de göstermektedir. Çocukların dijital iyi oluşu; platform tasarımı, algoritmik sistemler, veri koruma politikaları, eğitim imkanları, dijital medya okuryazarlığı ve sosyal destek mekanizmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla çocukların dijital ortamlarda güvenli ve sağlıklı biçimde var olabilmesi, yalnızca bireysel koruma stratejileriyle değil; çocuk haklarını, dijital katılımı ve dijital adaleti merkeze alan çok aktörlü ve yapısal politikalarla mümkündür. Bu doğrultuda ekosistemik dijital habitat modeli, dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin tartışmaları risk merkezli güvenlik anlayışının ötesine taşıyarak çocukların dijital iyi oluşunu merkeze alan daha kapsayıcı bir yaklaşım önermektedir.

Bu doğrultuda ekosistemik dijital habitat modeli, dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin tartışmaları dar güvenlik yaklaşımlarının ötesine taşıyarak; çocukların dijital deneyimlerini platform mimarileri, sosyal ilişkiler ve yönetişim süreçleri arasındaki dinamik etkileşimler içinde değerlendiren, dijital iyi oluşu, katılımı ve çocuk haklarını merkeze alan bütüncül bir yaklaşım önermektedir.

7. Yapay Zekâ Destekli Ortamlarda Çocuk Koruması: Yeni Riskler ve Yönetişim Gereksinimleri

Ekosistemik dijital habitat modeli, özellikle yapay zekâ destekli medya ortamlarının yaygınlaşmasıyla daha da kritik hale gelmektedir. Yapay zekâ destekli sistemlerin dijital platformlara giderek daha fazla entegre olması, çocukların dijital deneyimlerini şekillendiren sosyoteknik çevrenin yapısını önemli ölçüde dönüştürmektedir. Özellikle öneri algoritmaları, üretken yapay zekâ uygulamaları ve kişiselleştirilmiş içerik sistemleri; çocukların hangi içeriklerle karşılaşacağını, hangi dijital etkileşim biçimlerini geliştireceğini ve dijital ortamlarda nasıl yönlendirileceğini belirleyen temel mekanizmalardan biri haline gelmiştir (Y. Wang vd., 2022; Kurian, 2024). Bu dönüşüm, dijital ortamda çocuk korumasını yalnızca içerik filtresi ya da ebeveyn denetimi üzerinden düşünmeyi olanaksız kılan yapısal bir değişimi temsil etmektedir (Ungruh, 2025). Öneri sistemleri, kullanıcı davranışını maksimize etmek üzere tasarlanmış olduğundan çocukları aşırı üretilmiş veya duygusal açıdan tetikleyici içeriklere sürekli maruz bırakabilmekte; bu durum hem ruh sağlığı hem de kimlik gelişimi üzerine ciddi etkiler doğurabilmektedir (Y. Wang vd., 2022).

Yapay zekâ destekli sistemlerin çocuk kullanıcılarla kurduğu ilişki, aynı zamanda önemli bir güç ve bilgi asimetrisi üretmektedir. Çocukların hangi verilerinin toplandığı, nasıl profillendirildiği ve hangi algoritmik yönlendirmelere maruz kaldığı çoğu zaman kullanıcılar tarafından görünür biçimde takip edilememektedir. Bu durum, çocukların dijital ortamlardaki deneyimlerinin yalnızca bireysel tercihler üzerinden değil; platformların veri odaklı ekonomik ve algoritmik mantıkları doğrultusunda şekillenmesine yol açmaktadır.

Veri mahremiyeti ve algoritmik gözetim boyutlarında yapay zekâ, çocuk hakları açısından derin gerilimler üretmektedir. Çocukların davranışları, tercihleri, duygusal durumları ve sosyal ilişkileri; yapay zekâ sistemleri tarafından giderek daha ayrıntılı biçimde haritalanmakta ve profillendirilmektedir. Bu veri toplama süreçleri çoğu zaman çocuklar tarafından algılanamaz ve ebeveynler tarafından denetlenemez nitelikte işlemektedir. Djeffal (2022), bu bağlamda hak temelli bir yapay zekâ yönetişimi çerçevesinin zorunluluğunu vurgulayarak çocukların dijital varlığının ticari amaçlarla işlenmesini sınırlandıracak koruyucu mekanizmalara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. AB'nin Yapay Zekâ Yasası (AI Act) ve Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR), bu alanda önemli düzenleyici adımları temsil etse de çocuklara özgü algoritmik güvenceler açısından halen önemli boşluklar barındırmaktadır (Verdoodt vd., 2023).

Üretken yapay zekâ uygulamalarının eğitim, eğlence ve sosyalleşme bağlamlarında kullanımının hızla yaygınlaşması ise yeni ve niteliksel olarak farklı sorunlar doğurmaktadır. ChatGPT benzeri büyük dil modelleri çocuklara bilgi, rehberlik ve etkileşim sağlayabilmekte; ancak bu sistemlerin gelişimsel uygunluk açısından denetlenmeden devreye girmesi yanlış bilgi üretimi, duygusal bağ kurma yanılgısı ve çocukların gelişimsel kırılganlıklarının manipülatif etkileşimlere açık hale gelmesi gibi riskleri barındırmaktadır (Kurian, 2024). Bu nedenle çocuk odaklı yapay zekâ tasarımına ilişkin literatürde yaşa uygunluk, gelişimsel duyarlılık, çocuk katılımı ve algoritmik şeffaflık ilkelerinin zorunlu tasarım öğeleri olarak benimsenmesi gerektiği savunulmaktadır (Y. Wang vd., 2022; UNICEF, 2021). Ekosistemik dijital habitat modeli çerçevesinde bu ilkeler yalnızca teknik gereklilikler değil; çocukların dijital haklarını, gizliliğini ve refahını güvenceye alan yapısal yükümlükler olarak tanımlanmaktadır.

Bu doğrultuda yapay zekâ destekli dijital ortamlar, çocukların dijital deneyimlerini yalnızca yeni teknolojik araçlar üzerinden değil; veri ekonomisi, algoritmik yönlendirme, platform gücü ile yeniden şekillendirmektedir. Özellikle veri temelli platform mimarileri ve üretken yapay zekâ sistemleri, çocuk kullanıcıların dijital ortamlardaki görünürlüğünü, etkileşim biçimlerini ve dijital katılım süreçlerini doğrudan etkileyen yeni yönetişim sorunları ortaya çıkarmaktadır (Djeffal, 2022; Jang ve Ko, 2023). Bu durum, dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin tartışmaların yalnızca içerik güvenliği ya da ebeveyn denetimi ekseninde değil; yapay zekâ yönetişimi, platform sorumluluğu ve çocuk hakları temelinde yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Ekosistemik dijital habitat modeli, yapay zekâ destekli medya ortamlarında çocukların dijital deneyimlerini şekillendiren sosyoteknik ilişkileri çok aktörlü bir yönetişim ile değerlendirmeyi önererek; dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin güncel tartışmalara daha bütüncül bir kavramsal perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

8. Türkiye Bağlamı: Fırsatlar, Riskler ve Politika Boşlukları

Dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin ekosistemik yaklaşım, Türkiye bağlamında incelendiğinde hem benzersiz fırsatlar hem de ciddi yapısal boşluklar ortaya koymaktadır. Türkiye, dijital çocuk koruma tartışmaları açısından özellikle dikkat gerektiren bir bağlam sunmaktadır. TÜİK'ün 2024 yılı Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na göre 6-15 yaş grubundaki çocuklarda internet kullanım oranı %91,3'e ulaşmış; sosyal medya kullanan çocukların oranı %66,1, 11-15 yaş grubunda ise %79 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 2024). Aynı araştırma, düzenli sosyal medya kullanan çocukların hafta sonu %49,5'inin günde iki saat ve üzeri platform başında zaman geçirdiğini ortaya koymaktadır. RTÜK'ün Medyametre 2024 araştırması ise dijital platformların özellikle genç izleyici alış-

kanlıklarını köklü biçimde dönüştürdüğünü teyit etmektedir (RTÜK, 2024). Buna karşın Türkiye'nin mevcut dijital çocuk koruma yaklaşımı; RTÜK'ün çevrimiçi yayın denetimine ilişkin düzenleme yetkileri ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Hakkında Kanun (Resmî Gazete, 2007) gibi mevzuatla şekillenmiş olsa da bu düzenlemeler çoğunlukla içerik engelleme odaklı kalmakta; platform tasarımı, algoritmik sorumluluk, veri koruma ve çocuk katılımı gibi boyutları sınırlı ölçüde ele almaktadır. Bununla birlikte 2026 yılında yürürlüğe giren yeni düzenlemelerle sosyal ağ sağlayıcılarına 15 yaş altındaki çocuklara yönelik yaş doğrulama sistemleri kurma, ebeveyn kontrol araçları sağlama ve çocuklara özgü ayrıştırılmış hizmetler sunma yükümlülükleri getirilmiştir. Bu gelişme, Türkiye'de dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin tartışmaların yalnızca içerik denetimi ekseninden çıkarak platform sorumluluğu ve güvenli tasarım yaklaşımına doğru genişlemeye başladığını göstermesi açısından dikkat çekicidir (Resmi Gazete, 2026). Ancak söz konusu düzenleme ağırlıklı olarak yaş doğrulama, kullanım süresi kontrolü ve ebeveyn izin mekanizmalarına odaklanmakta; algoritmik hesap verebilirlik, veri minimizasyonu ve çocukların dijital katılımına ilişkin yapısal güvenceleri henüz kapsam dışında bırakmaktadır.

Bu bağlamda önerilen ekosistemik dijital habitat modeli, Türkiye için de anlamlı bir politika çerçevesi sunmaktadır. Modelin çok aktörlü sorumluluk anlayışı; devlet düzenleme kapasitesinin yalnızca içerik denetiminden platform tasarımı ve algoritmik hesap verebilirliğe doğru genişletilmesini, eğitim sistemine eklemlenecek kapsamlı bir dijital okuryazarlık müfredatını, sivil toplumun dijital haklar savunuculuğundaki rolünün güçlendirilmesini ve çocukların bizzat politika geliştirme süreçlerine katılmasını öngörmektedir. Avrupa Birliği'nin DSA ve GDPR-K çerçeveleri ile Birleşik Krallık'ın Yaşa Uygun Tasarım Kodu bu doğrultuda Türkiye için öğretici referans noktaları oluşturmaktadır. Çocukların dijital deneyimlerinin yalnızca bireysel kullanım pratikleriyle değil; platform mimarileri, algoritmik sistemler ve yapısal eşitsizliklerle birlikte şekillendiği anlayışından hareketle, Türkiye'de dijital ortamda çocuk koruma politikalarının daha bütünsel, çok aktörlü ve hak temelli bir yaklaşıma doğru yeniden inşa edilmesine acil bir ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Sonuç

Dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin güncel tartışmalar, çocukların çevrimiçi deneyimlerinin yalnızca ebeveyn denetimi, bireysel medya kullanımı ya da teknik güvenlik önlemleri üzerinden açıklanamayacağını göstermektedir. Platformlaşmış ve yapay zekâ destekli dijital ortamlar; algoritmik sistemler, veri temelli iş modelleri, öneri mekanizmaları ve küresel platform ekonomileri aracılığıyla çocukların gündelik yaşamını giderek daha derin biçimde şekillendirmektedir. Bu durum, dijital ortamda çocukların korunmasının yalnızca bireysel ebeveynlik stratejilerine indirgenemeyeceğini; platformlar, eğitim kurumları, politika yapıcılar, düzenleyici kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve çocukların kendisini kapsayan çok aktörlü bir yönetişim meselesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin ebeveyn merkezli ve risk odaklı yaklaşımların sınırlarını tartışarak çocukların dijital deneyimlerini daha geniş bir sosyoteknik çevre içerisinde değerlendiren ekosistemik bir dijital habitat modeli önermiştir. Önerilen model, çocukların dijital deneyimlerinin yalnızca çevrimiçi risklerle değil; platform mimarileri, algoritmik yönlendirmeler, veri süreçleri, sosyal ilişkiler, eğitim imkanları ve kültürel bağlamlarla birlikte şekillendiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda dijital ortamda çocukların korunması, yalnızca zararları önlemeye yönelik reaktif politikalar üzerinden değil; çocukların dijital ortamlarda güvenli katılımını, dijital haklarını, mahremiyetini, dijital iyi oluşunu ve güçlenmelerini destekleyen daha bütüncül bir yaklaşımla yeniden düşünülmelidir. Bu çalışma kavramsal düzeyde bir çerçeve önermekte; dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin parçalı tartışmaları ekosistemik bir model altında bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Önerilen modelin farklı sos-

yokültürel ve politik bağlamlarda ampirik olarak sınanması, çocuklar, ebeveynler ve platform aktörleriyle yürütülecek nitel ve nicel çalışmalarla mümkün olacaktır. Bu doğrultuda ileride gerçekleştirilecek araştırmaların, özellikle Türkiye gibi dijital dönüşümün hızlı yaşandığı ancak düzenleyici yapıların gelişmekte olduğu bağlamlarda modeli sınaması ve zenginleştirmesi, alana önemli katkılar sunacaktır.

Yazar Beyanları

Makalenin Başlığı: Dijital Ebeveynlikten Dijital Habitata: Platformlaşmış ve Yapay Zekâ Destekli Medya Ortamlarında Çocukların Korunmasını Yeniden Düşünmek

Yazar/Yazarları: Doç. Dr. Elif Posos Devrani, Türk-Alman Üniversitesi, Kültür ve İletişim Bilimleri Bölümü

Hakem Değerlendirmesi Beyanı: Alan editörünün anonim ön incelemesinin ardından, makale çift kör dış hakem değerlendirme sürecinden geçirilmiştir.

İntihal Kontrolü: Makale Turnitin programları ile taranmış ve derginin intihal politikası ile uyumlu bulunmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Finansman ve Proje Desteği: Bu çalışma için herhangi bir kurumsal/finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yapay Zekâ Araçlarının Kullanımı: Yapay zekâ araçları yazım ve dil bilgisi kontrolünde kullanılmıştır. Yazarlar tarafından son kontrolü yapılmıştır.

Veri Paylaşım Beyanı: Bu çalışmanın bulgularını destekleyen veriler yazarlar tarafından üretilmiştir. Ancak bilgilendirilmiş onam formunda yer alan "elde edilen veri, proje dışında başkaları tarafından yeniden kullanılmayacaktır" ifadesi nedeniyle verilerin paylaşılması onam formuna aykırılık teşkil etmektedir.

Teşekkür: Yazarlar, ölçeğin düzenlenmesinde fikir veren ve ayrıca veri toplama sürecine katılan akademisyenlere teşekkür eder.

Kaynakça

Banić, L., ve Orehovački, T. (2024). A comparison of parenting strategies in a digital environment: A systematic literature review. *Multimodal Technologies and Interaction*, *8*(4), 32. https://doi.org/10.3390/mti8040032

Colvert, A., Pothong, K., ve Livingstone, S. (2024). Playful by design: Embedding children's rights into the digital world. *ACM Games*, *2*(2), Article 8. https://doi.org/10.1145/3678469

Cortesi, S., ve Gasser, U. (2025). *Frontiers in digital child safety: Designing child-centered digital ecosystems that support rights, agency, and well-being*. TUM Think Tank; Berkman Klein Center for Internet ve Society; University of Zurich.

Djeffal, C. (2022). Children's rights by design and internet governance. *Laws*, *11*(6), 84. https://doi.org/10.3390/laws11060084

European Commission. (2022). *Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a single market for digital services (Digital Services Act)*. Official Journal of the European Union. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065

Information Commissioner's Office (ICO). (2021). *Age appropriate design: A code of practice for online services*. UK Information Commissioner's Office. https://ico.org.uk/for-organisations/uk-gdpr-guidance-and-resources/childrens-information/childrens-code-guidance-and-resources/age-appropriate-design-a-code-of-practice-for-online-services/

Jang, Y., ve Ko, B. (2023). Online safety for children and youth under the 4Cs framework—A focus on digital policies in Australia, Canada, and the UK. *Children*, *10*(8), 1415. https://doi.org/10.3390/children10081415

Jonnalagadda, R., Singh, P., Seth, G., Khanna, A., Khanna, A., ve Gogineni, A. (2023). Analysis of cross-functional stakeholder collaboration in online safety of children. *International Journal of Research Publication and Reviews*. https://doi.org/10.55248/gengpi.4.1123.113201

Kinnula, M., ve Iivari, N. (2021). Manifesto for children's genuine participation in digital technology design and making. *International Journal of Child-Computer Interaction*, *28*, 100244. https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2020.100244

Kurian, N. (2024). "No, Alexa, no!": Designing child-safe AI and rethinking children's interactions with generative AI systems. *Learning, Media and Technology*. Erken çevrimiçi. https://doi.org/10.1080/17439884.2024.2367052

Lievens, E. (2021). Growing up with digital technologies: How the precautionary principle might contribute to addressing potential serious harm to children's rights. *Nordic Journal of Human Rights*, *39*(2), 128–145. https://doi.org/10.1080/18918131.2021.1992951

Livingstone, S., ve Blum-Ross, A. (2020). *Parenting for a digital future: How hopes and fears about technology shape children's lives*. Oxford University Press.

Livingstone, S., ve Bulger, M. (2014). A global research agenda for children's rights in the digital age. *Journal of Children and Media*, *8*(4), 317–335. https://doi.org/10.1080/17482798.2014.961496

Livingstone, S., ve Third, A. (2017). Children and young people's rights in the digital age: An emerging agenda. *New Media ve Society*, *19*(5), 657–670. https://doi.org/10.1177/1461444816686318

Odgers, C. L., ve Jensen, M. R. (2020). Annual research review: Adolescent mental health in the digital age—Facts, fears, and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *61*(3), 336–348. https://doi.org/10.1111/jcpp.13190

OECD. (2024). *Towards digital safety by design for children* (OECD Digital Economy Papers No. 363). OECD Publishing.

Popay, J., Roberts, H., Sowden, A., Petticrew, M., Arai, L., Rodgers, M., ve Britten, N. (2006). *Guidance on the conduct of narrative synthesis in systematic reviews: A product from the ESRC Methods Programme*. Lancaster University. https://doi.org/10.13140/2.1.1018.4643

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK). (2024). *Medyametre: Medya kullanım alışkanlıkları araştırması 2024*. https://www.rtuk.gov.tr/medyametre-medya-kullanim-aliskanliklari-arastirmasi-2024/5060

Resmî Gazete. (2007). *5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun*. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070523-1.htm

Resmî Gazete. (2026). *Sosyal Hizmetler Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2026/05/20260501-1.htm

Stoilova, M., Bulger, M., ve Livingstone, S. (2023). Do parental control tools fulfil family expectations for child protection? A rapid evidence review of the contexts and outcomes of use. *Journal of Children and Media*, *18*(1), 29–49. https://doi.org/10.1080/17482798.2023.2265512

Stoilova, M., Livingstone, S., ve Nandagiri, R. (2020). Digital by default: Children's capacity to understand and manage online data and privacy. *Media and Communication*, *8*(4), 197–207. https://doi.org/10.17645/mac.v8i4.3407

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). *Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması 2024*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2024-53638

UK Parliament. (2023). *Online Safety Act 2023*. https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/50/contents

UN Committee on the Rights of the Child. (2021). *General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment* (CRC/C/GC/25). United Nations.

Ungruh, M. (2025). Are recommender systems serving children? Examining child-centered design in algorithmic recommendation systems. In *Proceedings of the ACM CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '25)*. Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3705328.3748752

UNICEF. (2021). *Policy guidance on AI for children*. https://www.unicef.org/innocenti/reports/policy-guidance-ai-children

Verdoodt, V., Zhang, Y., ve Lievens, E. (2023). Safeguarding the child's right to privacy and data protection in the European Union and China: A tale of state duties and business responsibilities. *The International Journal of Human Rights*, *28*(1), 125–147. https://doi.org/10.1080/13642987.2023.2233917

Wang, G., Zhao, J., Van Kleek, M., ve Shadbolt, N. (2021). Protection or punishment? Relating the design space of parental control apps and perceptions about them to support parenting for online safety. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, *5*(CSCW2), 1–26. https://doi.org/10.1145/3476084

Wang, G., Zhao, J., Van Kleek, M., ve Shadbolt, N. (2022). Informing age-appropriate AI: Examining principles and practices of AI for children. In *Proceedings of the 2022 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1–29). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3491102.3502057.

medya okuryazarlığı
-araştırmaları dergisi-

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi | *Journal of Media Literacy Studies*

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Medyada Metrik Baskısı Altında Çift Yönlü Mimesis Döngüsü: LLM-Temelli Yapay Zekâ Ajanlarının Üslup Yakınsaması ve Standartlaşma

The Bidirectional Mimesis Loop Under Metric Pressure On Social Media: Stylistic Convergence And Standardization Of Llm-Based Ai Agents

Oğuz Ömer ESER

Doktora Öğrencisi,İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, oguzeser@gmail.com;
0009-0001-6615-1296

Anahtar Kelimeler

Yapay Zekâ Ajanları,
Mimesis,
Metrik Baskısı,
Standartlaşma,
Dijital Benlik

Öz

Bu kuramsal makale, yapay zekâ ajan/personalarının sosyal medyada "kullanıcı gibi" katılımının, insan üretimi üslup, içerik ve öz-sunum pratiklerinde taklit temelli yakınsamayı nasıl tetiklediğini ele alır ve bu ilişkiyi Çift Yönlü Mimesis Döngüsü (ÇYMD) çerçevesiyle kavramsallaştırır. Önerdiğimiz Çift Yönlü Mimesis Döngüsü (ÇYMD), (i) insan üretiminden öğrenen ve onu taklit eden ajanların, (ii) platform metriklerinin (beğeni, izlenme, öneri sinyalleri) sağladığı geri bildirimle çıktılarının optimize edilmesi ve (iii) bu optimize kalıpların insan yaratıcılar tarafından geri taklit edilmesi süreçlerinin kapanan bir çevrim oluşturduğunu ileri sürer. Çerçevede, Metrik Baskısı (kamusal geri bildirim görünürlüğü ve temposu) döngünün ivmesini (kazanç) ve tonunu (düzleştirici/steril vs. uçlaştırıcı/kutuplaştırıcı) belirleyen bir modülatör olarak konumlandırılır. Böylece ajan katılımı yalnızca içerik hacmini artırmakla kalmaz; dilsel, biçimsel ve duygusal düzeyde standartlaştırıcı bir kuvvet üretebilir. Sınır koşulları olarak vernaküler yaratıcılık, parodi, niş topluluk normları ve etiketleme/açıklama (disclosure) rejimlerinin çift yönlü etkisi tartışılmaktadır. Son olarak, metrik görünürlüğünün ayarlanması, geri bildirim gecikmesi, açıklama/etiketleme ilkeleri ve eğitim verisi hijyeni gibi tasarım/yönetişim önerileri sunulur. Genel olarak ÇYMD, yapay zekâ (YZ)-aracılı toplumsallığı yalnız niceliksel bir artış olarak değil; üslup, ton ve etkileşim ritminin insan, ajan ve algoritmalar tarafından birlikte yazıldığı nitel bir dönüşüm olarak yeniden çerçeveler.

Keywords

AI Agents,
Mimesis,
Metric Pressure,
Standardization,
Digital Selfhood

Abstract

This theoretical article examines how AI agents/personas that participate in social media as users catalyze a mimetic convergence in human self-presentation and content styles. We introduce the Bidirectional Mimesis Loop (BML), a closed circuit in which (i) agents imitate human output, (ii) platform feedback metrics (likes, views, ranking signals) optimize those outputs, and (iii) human creators imitate the optimized, agent-like patterns. We conceptualize Metric Pressure as the loop's gain and tone selector, accelerating convergence and steering it toward either sterilized (risk-averse, polite) or polarizing (conflict-seeking) regimes. Agent participation may thus produce not only more content but also a standardizing force across linguistic, formal, and affective dimensions. Boundary conditions include vernacular creativity, parody, niche community norms, and the ambivalent effects of labeling/disclosure regimes. The paper concludes with design/governance implications such as tuning metric visibility, delaying feedback, disclosure policies, and training-data hygiene. Overall, BML reframes AI-mediated sociality not as a merely quantitative shift but as a qualitative transformation of subjectivation, in which style, tone, and rhythm of interaction become jointly authored by humans, agents, and algorithms.

CC BY NC

Makale Geçmişi / Article History
Geliş / Received: 20.01.2026
Kabul / Accepted: 08.06.2026

Yayın Bilgileri / Publication Info
Cilt / Volume: 5, Sayı / Issue: 1, Haziran 2026
DOI: 10.5281/zenodo.20962661

APA Eser, O. Ö., (2026). Sosyal Medyada Metrik Baskısı Altında Çift Yönlü Mimesis Döngüsü: LLM-Temelli Yapay Zekâ Ajanlarının Üslup Yakınsaması ve Standartlaşma. *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, 5(1) 52-70.* DOI: 10.5281/zenodo.20962661

Giriş

Sosyal medyada benliğin sunumu; platform arayüzleri, görünür-herkese açık metrikler ve akran etkileşimleri tarafından yönlendirilen bir performans olarak kavramsallaştırılabilir. Buradaki "performans" terimi, Erving Goffman'ın (1959) dramaturjisinde, ön/arka sahne ayrımının profil-akış-özel mesaj gibi dijital katmanlarında yeniden düzenlenişine ve izleyiciyle oluşan ilişkisel denetime gönderme yapar.

Sosyal ağ sitelerinin tanımı ve tarihsel evrimi, benlik sunumunun "kime" ve "hangi koşullarda" görüneceğini belirleyen görünürlük ufkunu genişletir. Bağlantı kurma ve ilişki sürdürme pratikleri, çevrimiçi ilişkisel emeğin normlarını ve beklentilerini yeniden düzenler; bu da etkileşimin tonunu ve duygulanımını doğrudan etkiler (boyd ve Ellison, 2007; Baym, 2010). Sosyal medyada performans, canlı bir "an" olmaktan çok, arşivlenebilir ve yeniden bağlama taşınabilir içeriklerin seçilerek sergilenmesine dayanır; bu nedenle sayaçlar, kalıcılık ve yeniden dolaşıma girme olasılığı benlik sunumunun kurucu bileşenlerine dönüşür (Hogan, 2010).

Ağlı kamusallıkta kamusal/özel sınırı sabit değildir; kullanıcı, görünürlük-mahremiyet gerilimini platform mimarilerinin çizdiği imkânlar içinde yönetir (Papacharissi, 2010). "Hayal edilen izleyici" ise bağlamın belirsizleştiği durumlarda kullanıcıların kendilerini sürekli ayarladıklarını; üslup ve tonun, hem ağ topolojilerinin hem de algoritmik görünürlük düzenlerinin ürettiği değişken kitle varsayımına göre biçimlendiğini gösterir (Marwick ve boyd, 2011).

Bu çalışma, büyük dil modeli (LLM) temelli yapay zekâ (YZ) ajan/persona sistemlerinin içerik üretimi ve etkileşim pratiklerine katılımını Çift Yönlü Mimesis Döngüsü (ÇYMD) çerçevesinde ele alır. Bu makalede ÇYMD, (i) ajanların insan üretiminden öğrenip taklit etmesi, (ii) platform geri bildirim sinyallerinin bu çıktıları seçip optimize etmesi ve (iii) optimize kalıpların insan üreticiler tarafından geri taklit edilmesiyle oluşan kapalı bir geri besleme çevrimini ifade eder.

Bu makalede LLM-temelli persona, büyük dil modeliyle tutarlı bir üslup ve kimlik sunumu üreten, kullanıcı gibi içerik üretip paylaşabilen ve etkileşime girebilen yazılımsal aktör anlamında kullanılmaktadır. LLM-temelli persona sistemi ise bu personayı mümkün kılan modelin yanı sıra rol/talimat katmanı, (varsa) bellek ve araç kullanımı, dağıtım/orkestrasyon ve geri bildirimle ayarlama döngüsünü kapsayan bütünleşik yapıyı ifade eder. Bu kullanım, klinik/psikolojik "persona" anlamını değil, platform içinde süreklilik gösteren üretim ve etkileşim davranışlarını merkeze alır.

Bu çalışmanın kuramsal çıkış noktası, benlik sunumunun yalnızca bireysel iradenin ifadesi olmadığıdır. Sosyal medya bağlamında benlik sunumu, izleyiciye dönük performans, arşivlenebilir içerik eserleri ve platform arayüzleri içinde şekillenen ilişkisel bir pratik olarak değerlendirilebilir (Goffman, 1959; Hogan, 2010; Bucher, 2018). Öneri/sıralama sistemleri, görünürlük düzenekleri ve metrik geri bildirimleri ise bu performansın dolaşım koşullarını belirleyerek üreticilerin üslup, ton ve ritim tercihlerini etkileyebilir (Gillespie, 2018; van Dijck vd., 2018; Seaver, 2022). Bu nedenle çalışma, dijital dramaturji, platformlaşma ve insan-makine sosyalliği literatürlerini ÇYMD çerçevesinde birleştirir.

Bu metinde "dijital dramaturji", Goffman'ın dramaturjik benlik yaklaşımının sosyal medya bağlamında yeniden örgütlenmesini ifade eder. Bu yeniden örgütlenme; akış/profil gibi dijital katmanlar, arşivlenebilir içerik eserleri ve algoritmik görünürlük koşulları altında gerçekleşir (Goffman, 1959; Hogan, 2010; Metin, 2025).

Bu çalışmanın temel problemi, LLM-temelli YZ ajanlarının içerik ekosistemine katılımının yalnızca üretim hacmini değil, üslup/ton/ritim düzeyinde benlik sunumunu da "işe yarayan kalıplar" etrafında standartlaştırabilecek bir geri-besleme dinamiği üretmesidir. Mevcut literatürde algoritmik görünürlük ve geri-besleme süreçleri tartışılmaktadır (Bucher, 2018; Gillespie, 2018; Seaver, 2022). An-

cak insan üretiminin ajansal üretimi beslemesi ile ajansal üretimin insan üretimini geri biçimlendirmesini birlikte ele alan; bu döngünün hızını da platform geri bildiriminin gücü ve temposuyla ilişkilendiren bütüncül bir açıklama çerçevesi sınırlıdır. Bu metinde "insan–ajan" ifadesi, insan örüntülerinin ajansal üretimde yeniden üretilmesini; "ajan–insan" ifadesi ise ajansal olarak optimize edilmiş örüntülerin insan üretimine geri taşınmasını belirtir.

Platform arayüzleri, öneri sistemleri ve sayaçlar, benlik performansını yöneten kuralları kodlar; bu katmanların görünürlük ve dolaşım üzerindeki etkileri literatürde kapsamlı biçimde tartışılmıştır (Bucher, 2018; Gillespie, 2018; van Dijck vd., 2018; Seaver, 2022; Bleier vd., 2024; Turvy, 2025). Bu bağlamda geri bildirim rejimi -örneğin kamusal sayaçların (görünür metriklerin) görünürlüğü, geri bildirimin hızlanması ya da gecikmesi- başlık, kapak görseli ve eyleme çağrı (CTA) gibi öğelerde hızlı bir standartlaşma üretebilir; küçük arayüz ayarları dahi performansın ritmini belirgin biçimde etkileyebilir.

LLM-temelli persona sistemlerinin kullanıcı gibi içerik üretmesi ve etkileşime girmesiyle, makinenin "sosyal aktör" olarak algılanmasına ilişkin bulgular daha da merkezi hâle gelmiştir. Buradaki 'persona' vurgusu, tekil çıktıdan ziyade, çok turlu etkileşimde süreklilik ve üslup tutarlılığı üreten bir kimlik sunumunu işaret eder. Byron Reeves ve Clifford Nass'ın (1996) "media denklemi" (media equation) yaklaşımı, arayüzdeki insansı ipuçlarının (nazik hitap, övgü, kişi zamirleri, geri bildirim ritmi vb.) otomatik sosyal yanıtları tetiklediğini ileri sürer. Clifford Nass ve Youngme Moon'un (2000) deneyleri ise insanların bilgisayarlara karşı çoğu zaman "zihinsiz" biçimde toplumsal kuralları (karşılıklılık, nezaket normu, benzerlik yanlılığı) uyguladıklarını gösterir. LLM-temelli persona'ların tutarlı kimlik, üslup ve diyalog sürekliliği üreterek bu ipuçlarını yoğunlaştırması, kullanıcıların ton ve üslup ayarlarını "hizalayan" bir taklit baskısı doğurur; böylece "sosyal aktör" algısı yalnızca arayüz sinyalleriyle değil, süreklilik gösteren etkileşim deneyimiyle de güçlenir.

Bu yeni aktör tipi yani LLM-temelli persona'lar, bot otomasyonundan üretken ajanlara uzanan bir süreklilik içinde ele alınmalıdır. Klasik sosyal botlar çoğu zaman sınırlı şablonlara ve dar etkileşim repertuarına dayanarak görünürlük veya ağ genişletme amaçları güder (Ferrara vd., 2016). Üretken ajanlar ise daha geniş bağlam duyarlılığı ve tutarlı persona üretimiyle, etkileşimde "süreklilik" izlenimi yaratır; çok-etmenli ortamlarda bu örüntülerin karşılıklı taklitle çoğalması, benlik sunumunda üslup ve ritim yakınsamasını hızlandırabilir (Park vd., 2023). Dolayısıyla persona, bot gibi dar şablon otomasyonundan ayrışarak bağlam duyarlılığı, kimlik tutarlılığı ve geri bildirime göre ayar yapma kapasitesiyle tanımlanır.

Bu makale, söz konusu dönüşümü "ajan-aracılı üslup/benlik yakınsaması" olarak kavramsallaştırarak, ÇYMD'nin sunduğu etkileşim şeması ve bunu hızlandıran metrik baskısı kavramı üzerinden açıklamayı amaçlamaktadır. Burada metrik baskısı, görünür sayaçlar ve sıralama altyapısının, üreticilerin üretim stratejilerini (ton, format, ritim tercihleri) yakınsamaya yönelten bir seçilim basıncı ürettiğini ileri sürer. Çerçeve, kimliğin yalnızca bireysel iradenin ifadesi olmadığını; tersine, platformların algoritmik sınıflandırma süreçleriyle (ör. kitle segmentleri, benzerlik kümeleri) ve veriye dayalı ayarlarla (geri bildirimin zamanlaması, öneri ağırlıkları, görünürlük eşikleri) ortak-üretilen bir çıktı olduğunu savunur.

Bu çerçevede benliğin dijital ortamda "uzaması", yalnızca kişinin sahip olduklarına değil; izlerine, ilişkiselliğine ve dolaşım biçimlerine de bağlanır (Belk, 2013). Öte yandan platformlar, davranışsal izlerden türetilen olasılıksal kimlik kategorileri aracılığıyla kullanıcıyı sınıflandırır ve bu sınıflandırma görünürlük düzenlerini fiilen belirler (Cheney-Lippold, 2011). ÇYMD, bu iki hattı bir araya getirerek, ajan destekli üretimin ve geri bildirim rejiminin çift yönlü taklit baskısıyla benlik anlatılarını nasıl yakınsattığını açıklamayı amaçlar.

Bu makalenin amacı, ÇYMD ve metrik baskısı kavramlarıyla YZ aracılı içerik üretiminde standartlaşma mekanizmasını kuramsal olarak açıklamak; test edilebilir önermeler ve tasarım-yönetişim kaldıraçları önermektir. İzleyen bölümlerde önce ÇYMD'nin kuramsal arka planı kurulacak; ardından

modelin bileşenleri tanımlanacak ve işleyişi açıklanacaktır. Daha sonra önermeler, olası doğrulama yolları, sınır koşulları ve tasarım/yönetişim çıkarımları tartışılacaktır. Çalışmada yakınsama, üslup/biçim/ton örüntülerinin görünür örnekler üzerinden birbirine yaklaşma sürecini; standartlaşma/standardizasyon ise bu yaklaşmanın tekrar eden şablonlar halinde kalıcılaşmış çıktısını ifade eder. Bu çalışma nedensel bir kanıt iddiası kurmaz; bunun yerine, tartışılabilir ve sınanabilir bir çerçeve önerir. Bu yaklaşım, toplumsal olguları mekanizma-temelli açıklama ve kuram inşası perspektifiyle kavramsallaştıran literatürle uyumludur (Elster, 1989; Sutton ve Staw, 1995; Hedström ve Ylikoski, 2010).

Bu çerçevede çalışma, yöntemsel olarak kavram inşası, mekanizma önerisi ve kuramsal önermeler geliştirme mantığıyla ilerlemektedir. İlk aşamada mimesis, dijital dramaturji, platformlaşma ve insan-makine sosyalliği temel kavramları literatürlerinden hareketle tanımlanmakta; ikinci aşamada bu kavramlar ÇYMD modeli içinde ilişkilendirilmektedir. Üçüncü aşamada ise modelin üretebileceği yakınsama eğilimleri önermeler halinde formüle edilmekte ve bu önermelerin gelecekte hangi göstergeler üzerinden tartışılabileceği işaret edilmektedir. Bu nedenle çalışma, ampirik veri analizi sunmaktan çok, ileride sınanabilecek kuramsal bir açıklama modeli kurmayı amaçlamaktadır.

Bu makalenin özgün katkısı üç noktada toplanır: (1) İnsan üretimi içerikten türeyen kalıpların ajanlarca yeniden üretilmesi (İnsan◎Ajan) ile performans sinyallerine göre seçilime uğrayan ajan çıktılarının insan üretimini geri biçimlendirmesini (Ajan◎İnsan) tek bir "Çift Yönlü Mimesis Döngüsü" içinde kavramsallaştırır. (2) Bu döngünün hızını ve şiddetini, platform geri bildirim rejiminin şiddeti ve zamanlaması üzerinden işleyen metrik baskısıyla birlikte açıklayan bir mekanizma önerir. (3) Mekanizmanın uygulama bağlamlarında "gözlenebilir işaretlerini" (üslup/şablon yakınsaması, ritim daralması, çeşitlilik kaybı vb.) ve buna karşı tasarım-yönetişim kaldıraçlarını (sayaç görünürlüğü, geri bildirim düzeni, açıklama/etiketleme, keşif kanalları) tartışmaya açar.

ÇYMD, yalnızca algoritmik yükseltmenin içerik dolaşımını artırması değil, "işe yarayan" üslup/biçim kalıplarının insan üretimine geri taşınması üzerinden benlik sunumunda standartlaşma üretmesini açıklamaya odaklanır. Bu nedenle model, "insan taklidi" veya "trend takibi" açıklamalarından farklı olarak iki yönlü ve geri bildirim rejimiyle birlikte çalışan bir yakınsama mantığı önerir.

1. Kuramsal Arka Plan

Çalışmanın kuramsal arka planı üç hattı birleştirir: (i) taklit/mimesis, (ii) benlik performansı, (iii) platformların arayüz-metrik-sıralama-kategori düzenekleri. Bu birleşim, Çift Yönlü Mimesis Döngüsü'nün (ÇYMD) iki yönlü taklit mantığını ve metrik baskısının—platform geri bildiriminin ne kadar güçlü ve ne kadar hızlı işlediğine bağlı olarak—bu döngüyü hızlandıran ayarlayıcı rolünü gerekçelendirir.

1.1. Mimesis ve Şablon Dolaşımı

Gabriel Tarde'nin (1903) taklit vurgusu, toplumsal örüntülerin mikro temaslar üzerinden zincirleme biçimde çoğaldığını ve davranış tercihlerinin ilişkisel yakınlıklar içinde yeniden üretildiğini ima eder. René Girard (1965) ise arzu ve yönelimin çoğu zaman doğrudan nesneye değil, "model" işlevi gören ötekiye bağlanarak kurulduğunu; bu aracılığın rekabet dinamikleri doğurabildiğini gösterir. Bu iki yaklaşım birlikte okunduğunda, dijital ortamlarda "örnek"lerin yalnızca kopyalanmadığı; aynı zamanda ilişkisel dolaşım içinde seçilerek güçlendiği bir taklit zemini görünür hâle gelir.

Dijital platformlarda taklit, yeniden kullanılabilir "format"ların dolaşıma girmesiyle hızlanır. Limor Shifman'ın (2013) meme yaklaşımı, katılımı kolaylaştıran örnek-şablon ilişkisini görünür kılar. Jean Burgess ve Joshua Green'in (2018) işaret ettiği üretim pratikleri ise etiketleme, başlık/kapak normları ve iş birliği biçimlerinin platform görünürlüğüyle eklemlenerek belirli ritimler ürettiğini düşündürür. Bu nedenle ÇYMD'de İnsan◎Ajan yönü, yalnızca "örneklerin çoğalmasıyla" değil, hangi örneklerin büyütülüp kalıp hâline geldiğini belirleyen görünürlük düzenleriyle birlikte çalışır.

1.2. Benlik Performansı ve İz Ekonomisi

Goffman'ın (1959) performans yaklaşımı, benliği izleyici, sahne ve kurallar içinde icra edilen bir pratik olarak okur; dijital ortamlarda bu icra, rol mesafesi, çerçeve ayarı ve onarım hamleleri (silme/düzeltme/gizleme) gibi dramaturjik araçların akış ve profil katmanları arasında kaydırılarak işletilmesiyle somutlaşır.

Dijital öz-sunumda benlik, yalnızca "anlık performans" üzerinden değil; cihazlar, arşivler ve hesaplar arası süreklilik üzerinden de kurulur. Paylaşımların geride bıraktığı izler ve etkileşim kayıtları, kullanıcının sahnesini kalıcı bir envantere dönüştürür. Russell W. Belk'in (2013) "uzamış benlik" kavramı, bu sürekliliğin kişisel anlatıyı nasıl taşınabilir ve yeniden düzenlenebilir kıldığını açıklamak için elverişlidir. Bu uzama, geri bildirimle "ayar yapma" kapasitesini artırarak, ÇYMD'de yakınsamanın üslup/ton/ritim düzeyine taşınmasını kolaylaştırır.

1.3. Platform Teşvik Mimarisi: Arayüz, Metrik, Sıralama, Kategori

Platform arayüzleri ve normları yalnızca "ne söyleneceği"ni değil, "nasıl söyleneceği"ni de kodlar. Emoji/etiket kullanımı, başlık ritmi, gönderi sıklığı, kapak görseli kompozisyonu ve hikâye gibi süreli formatlar, kullanıcıların görünürlük arayışını belirli ifade kalıplarına yöneltebilir. Platformun ödüllendirdiği biçimler daha sık tekrar edilirken, "rol dışı" ya da düşük performanslı hamleler zamanla daha maliyetli hâle gelebilir.

Bu nedenle benlik performansı, mikro-jestler (kaydırma, sabitleme, kısmi gizleme) ile kamuya açık hesap verebilirlik arasında salınır. Kullanıcılar görünür repertuarlarını beğeni eşiği, yorum yoğunluğu, izlenme süresi ve paylaşım sıklığı gibi platform teşviklerine göre ayarlayabilir. Son kertede izleyiciye dönük izlenim yönetimi, profilin kalıcılığı ile hikâyenin geçiciliği arasındaki akışta; arayüzün sunduğu seçeneklerle ölçülebilir bir performatif rutine dönüşür.

Arayüz biçimleri ve geri bildirim düzeni, üreticilerin hangi biçim/ritim tercihlerinin "iş gördüğüne" dair sezgilerini sürekli günceller. Bu açıdan arayüz, belirli jest ve sözdizimlerini koşullu biçimde ödüllendirerek üretimi öngörülebilir örüntülere itebilir (Bucher, 2018). Görünürlük ve dolaşımın kimlere açılacağını belirleyen katmanlar, yalnızca teknik değil aynı zamanda yönetişimsel kararlara da bağlıdır (Gillespie, 2018). Altyapı ölçeğinde veri, arayüz ve yönetişimin eklemlenişi, platform mantığının gündelik üretim ritmine nasıl sızdığını gösterir (van Dijck vd., 2018). Uygulama bağlamlarında ise küçük "ayar"ların bile üretim/edinim temposunu değiştirdiğini ortaya koyan çalışmalar, öneri sistemlerinin pratik düzeyde nasıl işlediğini görünür kılar (Seaver, 2022).

Bu teşvik mimarisi, LLM-temelli persona'ların kısa çevrimlerle varyant denemesi (başlık/kapak görseli/ton seçenekleri), geri bildirim sinyallerini okuması ve buna göre yeniden yazım/zamanlama ayarı yapmasıyla birleştiğinde, kalıp-uyumluluğunu pekiştiren bileşik bir kuvvet üretir. Böylece hem üreticiler hem de ajanlar, "işe yarayan" örneklere daha duyarlı hâle gelerek üslup, ritim ve kadrajı standart kalıplara sabitleme eğilimi gösterebilir.

Bu bağlamda algoritmik kategorileştirme ve kimlik modülasyonu literatürü, benlik performansının veri-temelli olarak nasıl şekillendiğine dair kritik ipucu sunar (Cheney-Lippold, 2011; Bucher, 2018; Gillespie, 2018; Eubanks, 2018). John Cheney-Lippold'un (2011) gösterdiği gibi kullanıcılar, davranışsal izlerinden türetilen olasılıksal kimlik etiketleri (ilgi/niyet segmentleri, benzerlik/sadakat kümeleri) içine yerleştirilebilir. Bu etiketler, öneri ve izleyici eşlemesini ve geri bildirimin yönünü/yoğunluğunu belirleyerek performansı önceden biçimlenmiş beklenti profillerine doğru "ayarlar"; sonuçta benlik sunumu, kişisel niyetlerin yanı sıra veri-türetilmiş kategori mantığına da yanıt veren koşullu bir icraya dönüşür. Bu hat, ÇYMD'nin şiddetini belirleyen metrik baskısının neden bir "ayar mekanizması" olarak ele alındığını temellendirir.

1.4. İnsan-Makine Sosyalliği ve Ajanlaşma

Reeves ve Nass'ın (1996) "media denklemi" (media equation) çizgisi, arayüzdeki insansı ipuçlarının (nazik hitap, ben-dili, sırayla konuşma, onay/teşekkür döngüleri, duygusal işaretleyiciler) kullanıcıda otomatik sosyal tepkileri tetiklediğini ileri sürer. Nass ve Moon'un (2000) deneyleri ise insanların bilgisayarlara karşı "zihinsiz" biçimde toplumsal kuralları—özellikle karşılıklılık, nezaket normu ve benzerlik yanlılığını—uyguladıklarını gösterir.

LLM-temelli ajanlar bu iki bulguyu birleştiren bir "yoğunlaştırma" etkisi üretir: Çok turlu diyalog sürekliliği, önceki iletilere atıf ve ortak bilgiye gönderme gibi unsurlar, kullanıcıda süreklilik hissi oluşturur. Bağlamsal duyarlılık, persona/üslup tutarlılığı ve geri bildirim ritmi (takdir, özür, onaylama vb.) bu ritmi güçlendirir. Emoji, ünlem ve vurgulu sözdizimi gibi paralinguistik işaretlerin yerinde kullanımı da insansı ipuçlarının yoğunluğunu artırır.

Böylece "makinenin sosyal aktör olarak kodlanması" daha güçlü ve istikrarlı bir algıya dönüşebilir (Reeves ve Nass, 1996; Nass ve Moon, 2000). Bununla birlikte hatalı gerekçelendirme/akıl yürütme, tutarsız persona, aşırı resmiyet ya da uygunsuz aşinalık gibi durumlarda bu algı hızla zayıflayabilir. Bu nedenle, LLM ajan tasarımında tutarlılık ve açıklık ilkeleri önem kazanır. Bu hat, ajanların "sosyal aktör" gibi algılanmasının ÇYMD'de Ajan⊙İnsan yönünü güçlendiren bir taklit baskısı üretebileceğini gösterir.

Sosyal bot literatürü, otomasyonun özellikle yayılım ve koordinasyon boyutlarını ayrıntılandırır: Şablonlu iletilerle görünürlük artırma, gündemleme ve eşgüdümlü sahte davranış biçimleri, sınırlı bağlam duyarlılığına rağmen yüksek hacim sayesinde etkili olabilir (Ferrara vd., 2016; Khaund vd., 2022; Yang ve Menczer, 2024; Cresci vd., 2025). Üretken ajanlar ise bağlamı daha iyi "tutan" ve etkileşimde süreklilik izlenimi veren üretim kapasiteleriyle, ikna gücünü ve mikro-uyarlama imkanlarını genişletebilir (Park vd., 2023). Bu kayma, benlik performansında üslup/ritim yakınsamasını hızlandırma potansiyeli taşır. Aynı zamanda saydamlık, kişilik taklidi ve yanlış atıf gibi riskleri de büyütebilir. Bu nedenle ajan kökenli içeriğin beyanı ve kullanım sınırları, üretken ajanlar çağında temel yönetişim başlıkları olarak ele alınmalıdır.

Bu kuramsal hatlar bir arada okunduğunda, dijital platformlarda mimesisin yalnızca "örneklerin kopyalanması" değil, aynı zamanda arayüz-metrik-sıralama düzenekleri içinde seçici biçimde büyütülen ve geri beslenen bir yakınsama süreci olduğu görülür. Tarde'nin temas yoğunluğu ve zincir yayılım vurgusu, Girard'ın model aracılı arzu şeması ve Goffman'ın izlenim yönetimi araçları; platformların teşvik mimarisi ve olasılıksal kategorileştirme mekanizmalarıyla birleştiğinde, benlik sunumunu tekrarlı bir ayar döngüsüne yerleştirir.

Bu döngüde kullanıcı görünür örneklere ve geri bildirim sinyallerine bakarak üslup/ritim tercihlerini günceller. Platform ise bu ayarların ürettiği izleri kategorilere dönüştürerek sonraki görünürlüğü yeniden dağıtır. LLM-temelli persona'lar bu döngüyü hızlandıran ve yoğunlaştıran bir ara katman olarak, varyant deneme-geri bildirim okuma-yeniden üretim adımlarını daha kısa çevrimlere indirger. Bu çalışma, söz konusu karşılıklı hızlanmayı Çift Yönlü Mimesis Döngüsü (ÇYMD) olarak kavramsallaştırır ve döngünün şiddetinin metrik baskısı tarafından belirlendiğini ileri sürer: platform geri bildirimi ne kadar güçlü ve ne kadar hızlı işliyorsa, hem insan üreticiler hem de ajanlar "işe yarayan" örneklere o kadar çabuk yaklaşabilir; yakınsama da o ölçüde standartlaşabilir.

1.5. Model: Çift Yönlü Mimesis Döngüsü ve Metrik Baskısı

Bu makale üç unsuru birlikte düşünür: (1) üretim stratejisi/üretim kuralı: bir aktörün (insan ya da ajan) ton, format, kadraj, uzunluk ve zamanlama gibi seçimlerde izlediği tekrar edilebilir tercih seti; (2) geri bildirim rejimi: platformun bu üretime verdiği performans sinyallerinin görünürlüğü, hızı ve hangi sonuçlara bağlandığı; (3) metrik baskısı: geri bildirim rejiminin, hangi üretim stratejilerinin "işe

yarar" sayılıp çoğalacağını belirleyen seçilim basıncı. Modelin temel iddiası şudur: geri bildirim rejimi güçlendikçe, üretim stratejileri daha güvenli ve tekrar edilebilir kalıplara yaklaşır; bu yaklaşma hem ajanlarda hem insanlarda birbirini besleyerek büyür.

Önerilen model, insan üreticiler ile LLM-temelli ajan/persona sistemleri arasında oluşan karşılıklı taklit ilişkisini Çift Yönlü Mimesis Döngüsü (ÇYMD) olarak kavramsallaştırır. Metrik baskısı ise bu döngünün hangi koşullarda hızlanabileceğini, yavaşlayabileceğini ya da farklı tonlara yönelebileceğini açıklayan düzenleyici kavramdır. Model, üslup/ritim yakınsaması, format standartlaşması ve ton seçiliminin hangi koşullarda hızlandığını ya da zayıfladığını betimlemeyi amaçlar.

Bu nedenle metrik baskısı, modelde sabit bir neden değil; geri bildirimin şiddeti ve zamanlamasına bağlı olarak yakınsamayı güçlendiren ya da sönümlendiren bir düzenleyici koşul olarak ele alınır. Bu modelde 'ajan/persona' terimi genel kategori olarak kullanılır; LLM-temelli persona sistemleri bu kategorinin, üretken dil üretimi ve etkileşim sürekliliği kapasitesi yüksek bir alt-türünü temsil eder.

1.6. Ajan/Persona

Bu çalışmada ajan/persona, platform içinde içerik üreten ve etkileşime giren; çıktılarının performansına göre üretim tercihlerini güncelleyebilen yazılımsal bir sosyal aktör olarak ele alınır. Ajan/persona otonom ya da yarı-otonom çalışabilir; kimliği ve üslubu önceden tanımlı olabilir veya etkileşimler içinde istikrarlı biçimde güncellenebilir. Platformdan aldığı bağlam sinyallerine (akışın gündemi, kullanıcı tepkileri, etkileşim örüntüleri) dayanarak içerik biçimi, söylem tonu, zamanlama ve etkileşim hamlelerinde karar verir; ardından performans sinyallerini izleyerek üretim stratejisini yeniden ayarlar.

Bu ayarlama, yalnızca "daha çok görünürlük" arayışı değildir: çoğu senaryoda ajan/persona, hem tutarlı kimlik sunumu hem de platformun ödüllendirdiği kalıplara uyum arasında bir denge kurar. Süreç; açıklama/etiketleme (ajan kökeninin beyanı), güvenlik ilkeleri, kaynak sınırları ve platform politikalarıyla kısıtlanır.

1.7. Mimesis

Çift yönlü mimesis, iki karşılıklı hat üzerinden işler:

- İnsan → Ajan: İnsan üreticilerin üslup, anlatı şablonu, kadraj, zamanlama ve jest repertuarı; eğitim verisi, örnek içerik havuzları ve kullanım bağlamları üzerinden ajan tarafından soyutlanabilir ve yeniden üretilebilir hâle gelir. Bu hat, "insan kalıbının taklidi"ni ifade eder.
- Ajan → İnsan: Ajanların performans sinyallerine göre ayarlanmış çıktıları akışta daha görünür hâle geldikçe, insan üreticiler bu "başarılı" şablonları geri taklit eder. Böylece başlık-kapak görseli ikilisi, ton (kibar/iddialı/çatışmacı), ritim (paylaşım sıklığı/yanıt temposu) ve format (kısa video, karusel, soru-cevap) düzeylerinde yakınsama oluşur.

Bu nedenle ÇYMD, yalnızca yüzeysel benzetmeyi değil; ödüllenen kalıpların seçilerek büyütülmesini ve insan-ajan birlikte üretiminde üslup/ritim standartlaşmasını güçlendirebilecek geri besleme mekanizmasını ifade eder. Mikro düzeyde "ne işe yarıyorsa ona yaklaşma" sezgisi; mezo düzeyde topluluk normları ve kürasyon; makro düzeyde platformun öneri/sıralama mantığı döngüyü kuvvetlendirebilir ya da sönümleyebilir.

1.8. Metrik Baskısı

Metrik baskısı, performans göstergelerinin yalnızca "ölçüm" olarak kalmayıp üretim davranışını yönlendiren bir geri-bildirim çevresine dönüşmesiyle ortaya çıkan seçilim etkisini ifade eder. Bu etki; geri bildirimin ne kadar görünür olduğu, ne kadar hızlı döndüğü, ne kadar ayrıntılı sunulduğu ve platform içi dağıtım kararlarına ne ölçüde bağlandığı arttıkça güçlenir. Baskı yükseldiğinde olumlu

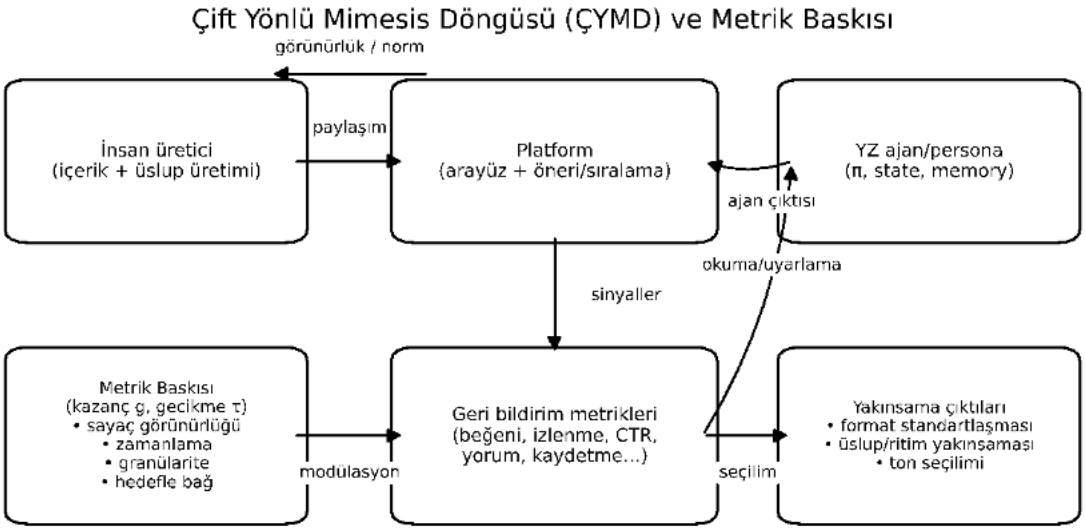
sinyaller belirli kalıpları tekrar ettirirken, olumsuz sinyaller deneme alanını daha erken daraltabilir; böylece "işe yarayan" ton/format/ritim tercihleri daha hızlı normlaşabilir.

Bu makalede metrik baskısı, tek başına "bir sayı" değil; üretim stratejilerinin nasıl seçildiğini belirleyen tasarım/ortam koşulu olarak ele alınır. Baskı yükseldiğinde, olumlu sinyaller kalıp tekrarı ve format standartlaşmasını hızlandırırken; olumsuz sinyaller üslup denemelerini daha çabuk budayabilir. Aynı zamanda metrik baskısı bir ton seçici gibi çalışabilir: bazı bağlamlarda güvenli/steril söylem ve riskten kaçınan şablonlar, bazı bağlamlarda ise dikkat çekme olasılığı yüksek olduğu için çatışmacı tonlar daha fazla görünürlük avantajı kazanabilir.

Metrik baskısını ayarlayan kaldıraçlar arasında sayaç görünürlüğünün kısmi/gizli ya da gecikmeli sunumu, geri bildirimlerin örneklemeli verilmesi, öneri ağırlıklarında çeşitliliği destekleyen düzenlemeler, etiketleme/şeffaflık tasarımları ve topluluk-kökenli kürasyon yer alır. Bu ayarlar, geri bildirimi seyrelterek ve geciktirerek yakınsamayı sönümleyebilir; keşfi ve vernaküler çeşitliliği daha mümkün kılan bir ortam yaratabilir.

1.9. Döngünün İşleyişi

Modelin temel çevrimi, insan üretimiyle açılır; platform bu üretimi öneri/sıralama süreçlerinden geçirerek görünürlük ve geri bildirim sinyalleri üretir. Ajan/persona bu sinyalleri "hangi tercihlerin daha iyi çalıştığına" dair bir ipucu olarak okuyup üretim stratejisini (başlık-kapak, anlatı şablonu, ton, zamanlama, ritim) yeniden ayarlar. Görünürlüğü artan bu ajan-vari kalıplar akışta çoğaldıkça insan üreticilerin repertuarına sızabilir ve geri taklit yoluyla yaygınlaşabilir. Tekrar eden benimsemeler, platformun veri havuzunu besleyerek benzer kalıpların gelecekte yeniden üretilme olasılığını yükseltebilir.

Şekil 1. Çift Yönlü Mimesis Döngüsü ve Metrik Baskısı (ÇYMD) Şeması.
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1'de gösterildiği üzere, bu çevrimde geri bildirimin anlık ve güçlü olduğu düzenler hızlı yakınsama ve kimi bağlamlarda ton uçlaşması eğilimi üretebilirken; geri bildirimin seyreltildiği ve geciktirildiği düzenler keşif, deneme ve yerel/vernaküler çeşitlilik için daha elverişli bir ortam yaratır. Sayaç görünürlüğünün kısmi/gizli ya da gecikmeli sunumu, görünürlük eşiklerinin yumuşatılması ve geri bildirimlerin örneklemeli verilmesi bu ayarı pratikte değiştiren başlıca kaldıraçlardır.

Bu model, ÇYMD'nin üslup/biçim, ton ve ritim düzeylerinde ürettiği yakınsama çıktılarını ve bu çıktıları güçlendiren düzenleyici koşulları önermeler halinde formüle eder. Ö1-Ö3, döngünün doğrudan çıktıları olan stil yakınsaması, ton normlaşması/uçlaşması ve etkileşim ritimlerinin daralması eğilimlerini tanımlar. Ö4-Ö5, bu çıktıları belirleyen temel düzenleyici mekanizmayı, yani metrik baskısının geri bildirimin şiddeti ve zamanlaması üzerinden yakınsamayı hızlandıran ya da sönümleyen etkilerini formüle eder. Ö6 ise geri besleme kanalları devreye girdikçe yakınsamanın zaman içinde kalıp kilitlenmesi dinamiğine dönüşebileceğini ileri sürer.

1.10. Önermeler

Bu model, YZ ajanlarının görünürlük sinyalleriyle (beğeni, izlenme, paylaşım, yorum yoğunluğu vb.) sürekli geri beslenmesiyle, sosyal medya üretiminde altı tür yakınsama eğiliminin güçlenebileceğini öngörür. Yakınsama burada "herkesin aynı şeyi söylemesi" değil; daha çok aynı biçimde söyleme ve benzer performans kalıplarına yaslanma eğilimi anlamına gelir.

Ö1- Biçim ve dilde yakınsama (stil standartlaşması).

Ajanlar, platformun ödüllendirdiği şablonları düşük maliyetle tekrar edebilir; insanlar da "işe yarayan kalıbı kopyalama" sezgisiyle bu şablonlara yaklaşabilir. Bunun sonucu, başlıkların, giriş cümlelerinin, vurgu biçimlerinin ve çağrı ifadelerinin giderek benzeşmesi olabilir. Okur gözünde bu, "farklı hesaplar konuşuyor ama cümlelerin ritmi aynı" hissi olarak görünür hale gelebilir.

Ö2- Tonda normlaşma veya olay anlarında uçlaşma.

Metriklerin ödüllendirdiği şey "güvenli-ortalama" ise ton sterilize olabilir; ödüllendirilen şey "dikkat/çatışma" ise özellikle gündem yoğun dönemlerde ton daha keskinleşebilir. Böylece aynı platform içinde iki farklı sonuç ortaya çıkabilir: gündelik akışta ortalama tonun baskınlaşması, kriz/olay anlarında ise daha sert iki kutuplu bir tonlanma.

Ö3- Etkileşim ritimlerinde yakınsama.

Ajanların 7/24 üretim ve hızlı yanıt verme kapasitesi, etkileşim temposu için "yeni normal" oluşturabilir. İnsan üreticiler, görünürlük kaybetmemek için bu tempoya yaklaşabilir. Zamanla yanıt verme hızı, paylaşım aralığı ve soru-cevap kalıpları daralabilir; içerik "sürekli tepki veren", "sürekli döngüde kalan" bir forma bürünebilir.

Ö4- Yakınsamayı artıran temel koşul: metriklerin görünürlüğü ve geri bildirimin hızıdır.

Performans sinyalleri ne kadar görünür ve ne kadar hızlı geri dönüyorsa, deneme alanı o kadar çabuk daralabilir; tekrar edilebilir kalıplar daha hızlı baskınlaşabilir. Buna karşılık geri bildirimin seyreltilmesi/geciktirilmesi ve görünürlük eşiklerinin yumuşatılması, "aynı kalıba yapışma" basıncını azaltarak farklılaşmaya alan açabilir.

Ö5- Ton seçiminin yönünü belirleyen moderatör: öneri/sıralama mantığı.

Öneri sisteminin hangi sinyalleri öne aldığı (tıklama, izleme süresi, yorum yoğunluğu vb.) tonun yönünü etkileyebilir. Sistem "düşük riskli, geniş kitleye hitap eden" içeriği ödüllendiriyorsa ton ortalamaya kilitlenebilir; "yüksek etkileşim yaratan" içerik ödüllendiriliyorsa çatışmalı ton daha olası hale gelebilir. Bu nedenle aynı model, farklı platformlarda veya aynı platformun farklı dönemlerinde farklı tonda sonuçlar üretebilir.

Ö6- Geri besleme birikimiyle kalıp kilitlenmesi.

Yüksek performanslı şablonlar yalnızca tekrar edilmekle kalmayabilir; zamanla üretim araçlarına, içerik önerilerine ve "başarılı örnek" havuzlarına da yerleşebilir. Böylece belirli üslup/biçim kalıpla-

rı kendini pekiştiren bir döngü kurabilir: kalıp görünür olur, kopyalanır, daha görünür hale gelir. Uzun vadede bu, çeşitliliği azaltan bir kilitlenme eğilimi yaratabilir.

Bu çalışmanın iddiası nedensel kanıt sunmak değil; ÇYMD'nin hangi tür değişim eğilimlerini açıklayabileceğini açık bir dile çevirmektir. Bir sonraki başlık, bu öngörülerin gelecekte hangi karşılaştırmalar ve göstergeler üzerinden tartışılabileceğine (isim vermeden) kısaca işaret eder.

2. Gelecek Ampirik Çalışmalar İçin Doğrulama Çerçevesi

Bu çalışma kuramsal bir model önerdiği için burada amaç tamamlanmış bir ampirik yöntem sunmak değildir. Bunun yerine, modelin ileride hangi karşılaştırma mantıklarıyla tartışılabileceği işaret edilmektedir. İlk olarak, platformun geri bildirim rejiminde yaşanan değişimlerin öncesi ve sonrası karşılaştırılarak sayaç görünürlüğü, geri dönüş temposu veya öneri mantığındaki değişimlerin yakınsama göstergeleriyle (biçim, ton, ritim) nasıl ilişkilenebileceği incelenebilir. İkinci olarak, benzer konu/alanlarda üretim yapan hesaplar birlikte izlenerek, aynı ekosistemde ajan yoğunluğu arttıkça "işe yarayan kalıplara" yönelimin güçlenip güçlenmediği tartışılabilir. Üçüncü olarak, farklı geri bildirim düzenleri altında üretimin karşılaştırılması, metrik baskısının deneme alanını daraltan ya da çeşitliliğe alan açan etkilerini değerlendirmek için kullanılabilir.

Bu karşılaştırmalar için karmaşık ölçüm adları başlangıç düzeyinde gerekli değildir. Pratikte şu tür işaretler birlikte izlendiğinde ÇYMD'nin öngördüğü mekanizma daha okunur hâle gelebilir: başlık/altyazıda tekrar eden kalıp ifadelerin çoğalması; farklı hesapların biçim ve dil ritminde birbirine yaklaşması; tonun gündelik akışta ortalamaya kilitlenmesi veya olay anlarında sertleşmesi; etkileşim temposunun tek tipe daralması ve izleyici açısından "yenilik" hissinin zayıflaması.

Modelin gelecekte ampirik olarak tartışılabilmesi için "şablon dolaşımı", üç aşamalı bir akış olarak izlenebilir: (1) ajansal üretimde belirginleşen kalıp, (2) insan üreticiler tarafından benimsenmesi, (3) insan üretiminde güçlenen örüntülerin ajansal üretime geri yansıması. Buradaki amaç, şablonun (biçim + üslup + çağrı yapısı) ajan içeriklerinden insan içeriklerine hangi yollarla geçtiğini ve bu insan örüntülerinin zamanla ajansal üretimi nasıl "geri taklit"e zorladığını görünür kılmaktır.

Bu izleme, teknik bir yöntem bölümüne dönüşmeden; metin, biçim ve ton düzeyinde tekrarlanan örüntülerin (ör. benzer açılış kancaları, seri dili, benzer CTA yapıları, benzer duygulanım/otorite kurma kalıpları) düzenli biçimde karşılaştırılmasıyla gerçekleştirilebilir. Benzer biçimde, metrik baskısı da sayaç görünürlüğü, geri bildirim hızının hissedilmesi ve dağıtım/öneri dinamiklerinin içerik üretimini yönlendirme derecesi gibi göstergeler üzerinden tartışılabilir. Böylece model, yalnızca açıklayıcı bir çerçeve olarak kalmaz; aynı zamanda sınanabilir bir araştırma hattı da önerir.

2.1. Sınır Koşulları ve Karşı Kuvvetler

ÇYMD ve metrik baskısı, platform koşullarında üslup/ritim/ton yakınsamasına yönelik güçlü bir eğilimi açıklamayı amaçlasa da, bu eğilim her bağlamda aynı hızla ya da aynı biçimde ortaya çıkmaz. Bu bölüm, yakınsamayı yavaşlatabilen, bazı durumlarda askıya alabilen ya da yönünü değiştirebilen karşı-kuvvetleri ele alır. Bu karşı-kuvvetler çoğunlukla üç yoldan birini işletir: "işe yarayan kalıp"ın getirisini düşürür, geri bildirimi seyrelterek etkisini zamana yayar veya metrik baskısının seçici basıncını zayıflatır.

Vernaküler yaratıcılık ve parodi: Yerel jargon, ironi, parodi, "kasıtlı kusur" (deliberate imperfection) ve beklenti kırıcı mizah pratikleri, metrik-optimize kalıpların anlamsal ve ritmik sürekliliğini bozarak standartlaşmış başlık-kapak-ton üçlüsüne karşı bir "ters mimesis" etkisi üretebilir. Bu, taklidin getirilerini azaltabilir; üreticileri tek bir şablona bağlayan seçilim baskısını zayıflatarak yakınsamayı yavaşlatabilir.

Bu mekanizmanın gelecekteki çalışmalarda gözlenebilir işaretleri, yerel deyim/argo ve aykırı dil kalıpları; görsel yerleşimle bilinçli oynama (kırpma, altyazı taşması, kasıtlı kadraj hatası); "anti-CTA" (eyleme çağrı karşıtı) ifadeler gibi örüntülerde ortaya çıkar.

Bu çerçevede test edilebilir beklenti, vernaküler yoğunluğu yüksek kümelerde biçim ve dil çeşitliliğinin daha yüksek görünmesi; tekrar eden şablonların payının azalmasıdır. Mizah/ironi öğeleri daha sık ve daha "norm dışı" biçimlerde karşımıza çıkar.

Bununla birlikte, bu yaklaşımın bir sınır/koşulu vardır: aşırı içrek (yalnız topluluk içi anlaşılır) kodlar ölçeklenmeyebilir; niş dışına taşındığında görünürlük ve dolaşım kaybı oluşabilir.

Etiketleme/açıklama: "Ajan/YZ ile üretildi" türü beyanlar, bazı kullanıcılarda taklit güdüsünü azaltabilir (özgünlük ve sorumluluk algısı üzerinden); bazı kullanıcılar için ise üretimi meşrulaştırarak taklidi artırabilir (kolaylaştırma ve norm hâline getirme). Bu nedenle etiketleme/açıklama (disclosure) etkisi tek yönlü bir mekanizma değil, bağlama duyarlı çift yönlü bir düzenleyici olarak düşünülmelidir (Altay ve Gilardi, 2024; Wittenberg vd., 2025; Gallegos vd., 2026).

Bu etkinin işleyişini belirleyen tasarım değişkenleri etiketin dili (kesin vs. olasılıksal ifade), konumu (başlık/gövde/son), ikonografisi (nötr vs. uyarıcı), gösterim sıklığı (yalnızca ilk gösterim vs. her gösterim) ve bağlamsal görünürlük (akışta vs. detay ekranında) olarak sıralanabilir.

Bu çerçevede test edilebilir beklenti, nötr/bilgilendirici etiketlerin meşrulaştırma etkisini; uyarıcı/denetleyici tonun ise taklit baskısını azaltma etkisini güçlendirebilmesidir. Etkinin yönü kültürel bağlama ve topluluk normlarına göre farklılaşacaktır.

Bununla birlikte, bu yaklaşımın sınır ve koşulları vardır. Aşırı uyarıcı etiketler güveni zedeleyebilir; zamanla "etiket körlüğü" oluşarak etkinlik azalabilir. Ayrıca etiketleme/açıklama, niş normları güçlü değilse tek başına kalıp yakınsamayı durdurmayabilir.

Niş topluluklar ve yerel normlar: Güçlü yerel normlar, yüksek bağ-içi sosyal sermaye ve görece düşük metrik önem atfı, çeşitliliği koruyabilir. Kürasyon, eşikli katılım (kabul/eleme) ve editöryal süreçler, kalıp tekrarının otomatik biçimde çoğalmasını sınırlayarak yakınsamayı "kısa devre" edebilir; çünkü görünürlük avantajı, topluluğun kendi ölçütleri tarafından dengelenir.

Bu mekanizmanın gözlenebilir işaretleri, moderasyon yönergeleri; "örnek eser" paylaşımları; topluluk içi stil rehberleri; yayına kabul öncesi editöryal geçiş; dönemsel vitrin/rotasyon pratikleri gibi uygulamalarda somutlaşır.

Bu çerçevede test edilebilir beklenti, topluluk içi akışta üslup çeşitliliğinin daha yüksek olması; topluluk dışına açıldıkça standart kalıplara kısmi yakınsamanın beklenmesidir. İçeride ritim ve biçim daha "çoklu örüntüler" sergilerken, dışarıda daha tek tipe yaklaşabilir.

Bununla birlikte, bu yaklaşımın sınır/koşulu da vardır: aşırı kapatma (gatekeeping) yenilik akışını yavaşlatabilir; topluluk dışı görünürlük düştükçe sürdürülebilirlik riske girebilir.

Tasarım/yönetişim kaldıraçları: Bu karşı-kuvvetleri güçlendiren müdahaleler, metrik baskısının "anlık ve keskin" çalışmasını yumuşatmaya odaklanabilir. Bunların müdahaleler arasında sayaçların gecikmeli/örneklemeli/özet sunumu, tekrarın marjinal getirisini azaltan öneri-vitrin ayarları, yerel kürasyon ve vitrin rotasyonu, etiketleme/açıklama tasarımının kültüre duyarlı biçimde denenmesi ve topluluk araçları (yaratıcı meydan okumalar, ortak üretim, deneysel etiketler) yer alabilir.

Ölçüm ve yanlışlama yolları: Yakınsama ile çeşitlilik pratikte iki kümeye bakılarak izlenebilir: biçim/dil repertuarının daralıp daralmadığı (başlık kalıpları, giriş kancaları, CTA türleri, kadraj tercihleri) ve tonun nasıl hareket ettiği (normlaşma mı, belirli bağlamlarda sertleşme mi). Parodi/ironi gibi karşı-kuv-

vetler ise hem içerikteki biçimsel tercihlerin "bozucu" kullanımlarında hem de topluluk içi yorum repertuarında görünürleşir. Arayüz, sayaç ve etiketleme gibi koşullar değiştiğinde bu işaretlerin yön değiştirip değiştirmediğine bakmak, modelin sınırlarını tartışmak için yararlı bir başlangıç noktası sağlayabilir.

Bu çerçevede yanlışlanabilirlik şuna dayanır: Eğer etiketleme/açıklama ve sayaç sunumundaki değişiklikler çeşitliliği artırmıyor; niş topluluklarda da biçim/dil çeşitliliği sistematik olarak düşüyor; vernaküler/parodi kümeleri kısa sürede standart şablonlara yaklaşıyorsa, bu karşı-kuvvetler "genel ve güçlü sönümleyiciler" olmaktan çok, sınırlı ve bağlama bağlı etkiler olarak yorumlanabilir.

3. Tartışma: Tasarım ve Yönetişim İçin İmalar

Bu çalışma, Çift Yönlü Mimesis Döngüsü'nün (ÇYMD) üslup, ritim ve ton düzeylerinde yakınsama üretebileceğini; bu yakınsamanın şiddetinin ise geri bildirim rejimi ve metrik baskısı üzerinden ayarlanabileceğini öne sürer. Tartışma bölümü, yakınsamayı hızlandıran ya da sönümleyen tasarım/yönetişim kaldıraçlarını ve bunların nasıl değerlendirilebileceğini dört başlık altında ele alır. Müdahaleler, geri bildirimin fazla hızlı ve fazla görünür hâle gelmesiyle güçlenen "işe yarayanı tekrarlama" baskısını azaltmayı hedefleyebilir; buna karşılık bazı müdahaleler kısa vadeli memnuniyet, üretici motivasyonu veya değerlendirme belirsizliği gibi maliyetler doğurabilir.

3.1. Sayaç Görünürlüğü ve Geri Bildirim Düzeni

Sayaç görünürlüğü ve geri bildirim zamanlaması, ÇYMD'yi etkileyen temel tasarım kaldıraçlarıdır. Anlık ve ayrıntılı sayaç sunumu (beğeni/yorum/izlenmenin anında görünmesi; ince kırılımlar) geri bildirim sinyalini güçlendirerek "ne işe yarıyorsa onu tekrarlama" dinamiğini hızlandırır; kalıp tekrarını artırır ve yakınsamayı yoğunlaştırır. Buna karşılık gecikmeli (ör. 24-72 saat sonra toplu gösterim) ve/veya özet-örneklemeli sayaçlar (kaba aralıklar, yüzdelik dilimler) sinyali zayıflatıp kısa çevrimli uyarlamayı yavaşlatır; keşif ve çeşitlilik için alan açabilir.

Arayüz, üreticinin "ne işe yarıyor?" sorusuna sürekli bir yanıt üretir; bu yanıt sayaçların görünürlüğü ve geri dönüş temposuyla güçlendikçe, üretim daha hızlı kural-uyarlamaya yönelir (Bucher, 2018). Öneri sistemlerinde küçük arayüz/geri bildirim oynamalarının gündelik ritmi değiştirebilmesi, platformların aslında "davranış mühendisliği" yapan mikro ayarlara açık olduğunu gösterir (Seaver, 2022). Bu nedenle yönetişim önerisi, sayaçları tamamen kaldırmak yerine bağlama göre modüle etmeyi hedeflemelidir: kriz/gündem dönemlerinde aşırı uyarımı sınırlayan gecikmeli/özet gösterim; rutin dönemlerde ise üreticinin öğrenme ihtiyacını tamamen kesmeden baskıyı sınırlayan kısmi görünürlük.

Uygulama düzeyinde bu öneri üç kademeli düşünülebilir: kamusal akışta sayaçların anlık ve ayrıntılı gösterimi sınırlandırılabilir; üretici panelinde daha ayrıntılı geri bildirim korunabilir; kriz veya yüksek kutuplaşma dönemlerinde ise geri bildirim gecikmesi ve özet gösterim geçici olarak artırılabilir. Böylece üreticinin öğrenme ihtiyacı tamamen kesilmeden, kamusal metrik baskısının hızlandırıcı etkisi sınırlandırılabilir.

Kamusal sayaçların özetlenmesi/gizlenmesi ve geri bildirimin geciktirilmesiyle beklenen etki, genel olarak yakınsamayı yavaşlatması; kalıp tekrarını azaltıp daha geniş bir biçim/ton repertuarına alan açmasıdır.

Bu tür bir müdahalenin değerlendirilmesi, yalnızca etkileşim rakamlarıyla değil; içerik repertuarındaki çeşitlilik (başlık/kapak/altyazı), tekrar eden şablonların payı, format ve zamanlama dağılımı, tonun hareketi (normlaşma/sertleşme) ve kullanıcı deneyimi (güven/hoşnutluk) birlikte izlenerek yapılabilir*.

Ancak burada bağlam notu olarak bazı ödünleşimler ("trade-off"'lar; bir hedefi iyileştirirken, başka bir hedefte maliyet doğuran tercihler) vardır. Aşırı gecikme motivasyonu düşürebilir veya üreticinin "ne işe yarıyor" bilgisini öğrenmesini zorlaştırabilir; bu nedenle üretici panelinde ayrıntılı geri

* Teknik örnekler SON NOTLAR'da verilmiştir.

bildirim kişisel düzeyde korunurken, kamusal sayaç görünürlüğü özet tutulabilir. Sayaç politikaları şeffaf bildirimlerle ve periyodik etki raporlarıyla desteklenmeli; çeşitlilik hedefleri öneri/sıralama sistemlerinin değerlendirme çerçevelerine düzenli olarak dahil edilmelidir.

3.2. Açıklama ve Etiketleme İlkeleri

Ajan varlığının belirginleştirilmesi güveni destekleyebilir; ancak etiket tasarımı "meşrulaştırma" ile "taklit baskısını azaltma" etkileri arasında denge kuracak biçimde tasarlanmalıdır. Tarleton Gillespie'nin (2018) platformların "muhafızlığı" ve kuralsal şeffaflık tartışmaları, etiketi yalnızca bir uyarı değil, sorumluluğu ve üretim koşullarını görünür kılan yönetişimsel bir arayüz öğesi olarak konumlandırmayı gerektirir. José van Dijck, Thomas Poell ve Martijn de Waal'ın (2018) "platform toplumu" çerçevesi ise açıklamayı altyapısal yönetişimin parçası olarak ele almayı; etiket görünürlüğü arttıkça ajan içeriğinin "norm"laşması riskini uygulama bağlamlarında izlemeyi gerekli kılar.

Bu bağlamda etiketin metinsel tonu (kesin vs. olasılıksal), yerleşimi (başlık/gövde/son), ikonografisi (nötr vs. uyarıcı), gösterim sıklığı (ilk gösterim vs. her gösterim), ayrıntı düzeyi (tam vs. özet açıklama), köken/provenans (insan-ajan katkı oranı) ve amaç beyanı (yardımcı yazım vs. otomatik yayımlama) gibi tasarım değişkenleri, güven-anlama-angajman üçgenini farklı yönlerde etkileyebilir.

Beklenen etki açısından etiketleme/açıklama tek yönlü değildir: bazı bağlamlarda taklit güdüsünü azaltabilir; bazı bağlamlarda ise üretimi normalleştirip taklidi kolaylaştırabilir. Bu nedenle hedef, etiketin "örnek/başarılı içerik" algısını istenmeyen biçimde ajana doğru kaydırmamasıdır.

Uygulamada pratik ilke seti, akışta kısa-nötr bir etiketin kullanılması ve ayrıntının isteğe bağlı biçimde açılması (akışta kısa bilgi, tıklanınca provenans/amaç ayrıntısı), bağlama duyarlı bir dil tercih edilmesi ("YZ araçları kullanıldı" ile "YZ tarafından üretildi" ayrımı) ve etiket körlüğüne karşı değişken sunumun benimsenmesi (periyodik metin/ikon rotasyonu + erişilebilirlik uyumu) etrafında kurulabilir.

Değerlendirme ve ödünleşimler bakımından, çoklu varyantların karşılaştırıldığı uygulamalarda güven, anlaşılırlık, meşrulaştırma etkisi, taklit baskısı ve çeşitlilik göstergeleri birlikte izlenmelidir. Uyarıcı etiket tonu düşük güvenli ortamlarda güveni artırabilirken; yüksek güvenli ortamlarda damgalama/soğutma etkisi üretebilir. Sonuç olarak açıklama, yalnızca etik bir gereklilik değil; ÇYMD'nin işleyişini etkileyebilen stratejik bir yönetişim kadranıdır.

3.3. Eğitim Verisi Hijyeni ve Sentetik İçerik Oranı

ÇYMD'nin "kalıp kilitlenmesi" dinamiği, yalnızca platformda değil, ajanların eğitim/ince ayar çevrimlerinde de tetiklenebilir: sentetik tekrar büyüdükçe stil uzayı daralır. (Shumailov vd., 2024; Dohmatob vd., 2025) Bu nedenle sentetik oran için üst sınır ve çeşitlilik kotaları, köken/provenans etiketleme ve yakın-kopya temizliği, yalnızca insan üretimi "altın set"lerle periyodik kontrol, asgari hijyen ilkeleri olarak düşünülebilir.

Bu çerçevede beklenen etki, sentetik içerik oranının ve tekrar eden şablonların kontrolünün uzun dönemde kilitlenme dinamiğini zayıflatarak stil uzayının daralmasını yavaşlatmasıdır.

Türkiye bağlamında ise az temsil edilen yerel üslup ve vernakülerler için dil/diyalekt ve alan-özgül örnekleme (haber, mizah, teknik vb.) kritik önem taşır; aksi halde sentetik ağırlıklı karışımlar, üst akıştaki çeşitlilik politikalarını etkisizleştirebilir.

Uygulama açısından bu başlık, düzenli veri denetimiyle desteklenebilir. Platformlar veya ajan geliştiricileri, sentetik içerik oranını izleyebilir, tekrarlayan şablonları ve yakın-kopyaları temizleyebilir, insan üretimli örnek setlerini dönemsel olarak yenileyebilir ve az temsil edilen yerel üslup/vernaküler kümeleri için ayrı çeşitlilik kontrolleri uygulayabilir.

3.4. Çeşitlilik Olanakları: Rastgeleleştirme ve Keşif Kanalları

Yakınsama baskısını kırmak için iki tamamlayıcı strateji öne çıkar. Birinci strateji, rastgeleleştirme/keşif katmanı olarak düşünülebilir: akışın küçük bir bölümünde önerileri kontrollü keşfe açmak, tek tip şablonların hakimiyetini gevşetebilir. Bu yaklaşım, "kanıtlanmış kalıplar" dışındaki seçeneklere sınırlı ama düzenli bir görünürlük payı tanır. Bu metinde "rastgeleleştirme/keşif katmanı", ana akışın küçük bir kısmında öneri mantığını geçici olarak çeşitlendirerek, düşük görünürlük alan yeni biçim ve üsluplara düzenli bir deneme/vitrin penceresi açan dağıtım ayarını ifade eder.

İkinci strateji ise keşif kanallarıdır. Ana akıştan ayrı, kürasyonlu keşif rafları; dönemsel tema/format vitrinleri; döner vitrin (rotasyon) ve niş topluluk geçitleri, yeni üslup/biçimlerin görünürlüğünü belirli aralıklarla garanti edebilir.

Uygulamada çeşitliliği koruyan kotalar, tekrarın getirisini azaltan düzenlemeler, yeniliği destekleyen pencereler ve zamanlama çeşitlendirmesi birlikte kullanılabilir. Keşif payı ise sabit bir oran olarak değil, bağlama göre ayarlanabilen bir dağıtım alanı olarak tasarlanabilir. Örneğin ana akışın küçük bir bölümü yeni formatlara, düşük görünürlüklü üreticilere veya yerel/vernaküler içerik kümelerine ayrılabilir. Bu alanlarda kısa vadeli tıklama performansı yerine çeşitlilik, yenilik ve ton güvenliği birlikte izlenebilir.

Bu çerçevede beklenen etki, keşif kanalları ve tekrarın getirisini sınırlayan ayarların, seçilimi tek bir "ödüllü kalıp" etrafında kilitlemek yerine çok-merkezli hale getirerek yakınsamayı gevşetmesidir.

Değerlendirme ve ödünleşimler bakımından başarı yalnızca tıklama/izleme gibi kısa vadeli sinyallerle değil; çeşitlilik, yenilik, ton güvenliği ve kullanıcı güveni göstergeleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Aşırı rastgeleleştirme ilgisizlik ve kısa vadeli memnuniyet kaybı doğurabileceğinden keşif payı bağlama (gündem/kriz, niş/genel) ve kullanıcı segmentlerine göre uyarlanabilir bir politikayla yönetilmelidir.

Aşağıdaki tablo, tartışılan kaldıraçları uygulama adımı, beklenen etki, izlenebilecek gösterge ve olası ödünleşim düzeyinde özetlemektedir.

Tablo 1. ÇYMD'ye Karşı Tasarım ve Yönetişim Kaldıraçları

Kaldıraç	Uygulama Adımı	Beklenen Etki	İzlenebilecek Gösterge	Olası Ödünleşim
Sayaç görünürlüğü	Kamusal sayaçları gecikmeli, özet veya kısmi göstermek; üretici panelinde ayrıntılı geri bildirimi korumak	Kısa çevrimli taklit baskısını yavaşlatmak	Tekrarlayan başlık/format oranı, paylaşım ritmi, ton hareketi	Üretici motivasyonu ve öğrenme hızında düşüş
Geri bildirim zamanlaması	24-72 saatlik gecikme, örneklemeli geri bildirim veya kriz dönemlerinde geçici yavaşlatma kullanmak	Anlık metrik tepkilerine göre üretim daralmasını azaltmak	Deneme çeşitliliği, format dağılımı, etkileşim temposu	Performans değerlendirmesinde belirsizlik
Açıklama/ etiketleme	Akışta kısa etiket, ayrıntıda provenans ve insan denetimi bilgisi sunmak	Güven ve anlaşılırlığı artırırken taklit baskısını dengelemek	Etiket farkındalığı, güven algısı, YZ içeriklerinin taklit edilme oranı	Etiket körlüğü veya damgalama etkisi

Eğitim verisi hijyeni	Sentetik oranı izlemek, yakın-kopyaları temizlemek, insan üretimli örnek setlerini yenilemek	Kalıp kilitlenmesini ve stil uzayı daralmasını yavaşlatmak	Şablon tekrar oranı, temsil çeşitliliği, benzeşme ölçümleri	Veri toplama ve denetim maliyeti
Keşif kanalları	Ana akışta sınırlı keşif payı, küratörlü raflar ve vitrin rotasyonu kullanmak	Seçilimi tek kalıp yerine çok merkezli dolaşıma açmak	Yeni format görünürlüğü, düşük görünürlüklü üretici erişimi, çeşitlilik göstergeleri	Kısa vadeli tıklama/izleme kaybı
Yerel/vernaküler çeşitlilik	Yerel jargon, mizah, parodi ve niş topluluk içeriklerine görünürlük penceresi açmak	Standartlaşmış şablonlara karşı çeşitlilik alanı yaratmak	Vernaküler ifade yoğunluğu, parodi/ironi örnekleri, topluluk içi çeşitlilik	Niş dışına taşındığında anlaşılabilirlik kaybı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu tablo, önerilerin doğrudan politika reçetesi olarak değil, farklı platform bağlamlarında denenebilecek tasarım seçenekleri olarak düşünülmesi gerektiğini gösterir.

4. Kapanış: Modelle Tutarlılık ve Ölçülebilir Hedefler

Özetle, sayaçların sunum biçimi ve etiketleme/açıklama ilkeleri, geri bildirim rejiminin üretim stratejileri üzerindeki seçici basıncını ayarlayan; keşif kanalları ve çeşitliliği destekleyen düzenlemeler ise seçilimi tek tip kalıplardan çok-merkezli bir dolaşıma iten kaldıraçlar olarak görülebilir. Bu kaldıraçların etkisi, yalnızca kısa vadeli etkileşim rakamlarıyla değil; çeşitlilik, ton güvenliği ve kullanıcı güveni birlikte gözetilerek değerlendirilmelidir. (Bu değerlendirmede kullanılabilecek teknik ölçüm örnekleri SON NOTLAR'da ayrıca listelenecektir.)

Sonuç

Bu makale, ÇYMD ve metrik baskısı birlikte düşünüldüğünde, LLM-temelli ajan/persona katılımının yalnızca üretim hacmini artırmadığını; üslup, biçim ve duygulanım düzeyinde seçilim yaratarak standartlaşmayı hızlandırabildiğini savunur. İnsan◎Ajan ve Ajan◎İnsan yönleri, görünürlük/geri bildirim sinyalleri güçlendikçe birbirini besleyen bir yakınsama üretebilir. Yakınsamanın ivmesi, sayaç görünürlüğü, geri bildirimin geri dönüş temposu ve görünürlük eşiklerinin keskinliği gibi arayüz koşullarına bağlı olarak değişebilir. Bu yüzden "üretkenlik artışı" ile "çeşitlilik erozyonu" aynı ekosistemde, farklı platform ayarları altında birlikte gözlenebilir.

Bununla birlikte, karşı-kuvvetler bu standartlaşma basıncını bütünüyle kaçınılmaz kılmayabilir. Vernaküler yaratıcılık (yerel jargon, parodi, kasıtlı kusur), güçlü normlara sahip niş topluluklar ve bağlama duyarlı açıklama/etiketleme tasarımları, kalıp tekrarını kıran bozucu mekanizmalar olarak çalışabilir. Özellikle mizah, parodi ve yerel repertuarlar; tek tipe yaklaşan şablonlara "yanıt" üreterek (anti-CTA, bilinçli kadraj/başlık kırmaları) dolaşımın temposunu bozabilir. Niş toplulukların eşik ve kürasyon pratikleri (örnek eserler, editöryal geçiş, topluluk içi stil rehberleri) metrik baskısının görece zayıf olduğu koşullarda çeşitliliği sürdürebilir. Buna karşılık açıklama/etiketleme, tasarımına bağlı olarak iki yönlü etki gösterebilir: ajan varlığını meşrulaştırıp normlaştırabilir ya da taklit güdüsünü azaltabilir. Bu nedenle etiketleme/açıklama; metni, ikonografisi, konumu ve sıklığıyla yalnızca etik şeffaflığın değil, ÇYMD'nin işleyişinin de stratejik bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Politika ve tasarım açısından çıkarım üç başlıkta toplanabilir: (i) metrik modülasyonu (kamusal sayaçların bağlama göre gecikmeli/özet/kısmi sunumu), (ii) etiketleme/açıklama tasarımı (nötr ve erişilebilir ifade; "YZ araçları kullanıldı/üretildi" ayrımının bağlama göre seçimi; provenans bilgisinin anlaşılır sunumu), (iii) çeşitlilik hijyeni (sentetik tekrarın sınırlandırılması, insan-üretimli örneklerin tazelenmesi ve yakın-kopya temizliği). Bu üç başlık, keşif kanalları ve vitrinleme ayarlarıyla birleştiğinde, seçilimi tek bir "ödüllü kalıp" etrafında kilitlemek yerine daha çok-merkezli bir dolaşıma yöneltebilir.

Önerilen çerçeve, yanlışlanabilir işaretler üzerinden ilerler: biçim/dil düzeyinde başlık-kapak-altyazı yüzeylerinde tekrar eden şablonların artması ve ritmin daralması; ton düzeyinde ise bazı koşullarda ortalamaya kilitlenme, bazı koşullarda (kriz/rekabet) uçlaşma beklenebilir. Sayaç politikaları, etiketleme/açıklama varyantları ve vitrinleme ayarları değiştiğinde bu işaretlerin yön değiştirip değiştirmediği, modelin sınır koşullarını netleştirmek için kullanılabilecek bir tartışma zemini sağlayabilir.

Bu çerçeve yakınsama ve çeşitlilik dinamiklerini izlenebilir işaretler üzerinden tartışsa da, platformların öneri/sıralama işleyişine ilişkin veriler çoğu zaman sınırlı ve asimetriktir; bu durum özellikle görünürlük eşikleri ve segment düzeyindeki farklılaşmaların doğrudan gözlenmesini güçleştirebilir. Ayrıca ton/ironi/parodi gibi niteliksel özelliklerin nicel olarak izlenmesi bağlama duyarlı olduğundan, ölçümlerin hata payı ve kültürel aktarılabilirliği dikkate alınmalıdır. Bu nedenle bulgular, mümkün olduğunda çoklu platform karşılaştırmaları, farklı dikeylerde örneklemleme ve nitel-yorumlayıcı okuma ile birlikte değerlendirildiğinde daha dengeli bir açıklama çerçevesi sunabilir.

Kuramsal katkı bakımından ÇYMD; mimesis, dramaturji ve platform çalışmaları arasında mikro-mezo-makro düzeyleri birleştiren, insan-ajan-platform etkileşimini tek bir geri besleme şeması içinde düşünebilmeyi sağlayan bir köprü sunabilir. Bu çerçeve, "daha çok içerik = daha çok çeşitlilik" önkabulünü sorgular; çeşitliliğin belirli koşullarda kendiliğinden artmadığını, tersine aktif olarak üretilmesi ve korunması gereken bir kamusal değer olduğunu öne sürer.

Son olarak, uygulama sahaları için bağlamsal duyarlılık vurgulanabilir. Dikeylere (haber, eğitim, eğlence, teknoloji) ve yerel kültürlere göre ton tercihleri, mizah repertuarları ve niş normlar farklılık gösterebilir; tek tip sayaç ya da tek tip açıklama politikası tek tip sonuç üretmeyebilir. Türkiye gibi vernaküler üretimin güçlü ve mizahın yüksek dolaşımda olduğu bağlamlarda, keşif kanalları ve dönemsel vitrin rotasyonları yerel üslup ve formatlara sistematik görünürlük sağlayarak yakınsama baskısını kırabilir. Bu çerçevede kurumlar arası veri paylaşımı ve periyodik etki raporlarıyla desteklenen şeffaf yönetişim; özgünlük ve çeşitliliği, güven ve anlaşılabilirlikle birlikte taşıyacak dengeleyici bir yol haritası sunabilir. Gelecekteki çalışmalar, farklı platform konfigürasyonlarında (sayaç, etiket, vitrinleme) değişimlerin etkisini karşılaştırmalı biçimde izleyerek ve uzun dönemli çeşitlilik panelleri kurarak, bu dengeyi daha somut politika önerilerine dönüştürebilir.

Son Notlar

Aşağıdaki başlıklar bir "yöntem bölümü" olarak değil, ÇYMD'nin izlenebilir işaretlerini gelecekte sayısallaştırmak isteyen çalışmalar için ölçüm ailelerine işaret eden açıklayıcı notlar olarak düşünülmelidir.

Notasyon ve Terim Eşlemesi

- Bu makale gövdesinde sözel anlatım tercih edilmiştir. Ancak ÇYMD'nin kimi öğeleri literatürde sembolik notasyonla da ifade edilebilir:
- g (geri bildirimin kazancı / amplifikasyon şiddeti): Performans sinyallerindeki küçük farkların görünürlük/dolaşıma ne ölçüde "büyütülerek" yansıdığını temsil eder.
- τ (geri bildirimin gecikmesi): Sinyalin üreten aktöre (insan ya da ajan) ne kadar hızlı ulaştığını ve üretim kararlarına ne kadar çabuk geri bağlandığını temsil eder.

- π (üretim politikası / üretim kuralı): Aktörün (ajan/insan) ton, format, kadraj, uzunluk, zamanlama ve etkileşim hamlesi gibi seçimlerini hangi kuralla yaptığına işaret eder.
- state (durum/bağlam temsili) ve memory (bellek): Ajanın bağlamı temsil etmesi ve kısa/uzun dönem etkileşim izlerinden yararlanmasıdır; gövdede "bağlam duyarlılığı", "tutarlılık" ve "süreklilik" olarak sözel karşılık bulur.

Bu notasyon, makalenin iddiasını biçimsel bir modele dönüştürmek için değil; metinde sözel açıklanan mekanizmanın isteyen okur için kısaltılmış bir okumasını vermek için kullanılır.

Metrik Baskısının Teknik Okuması (g/τ ile İlişki)

Gövdede metrik baskısı, geri bildirim rejiminin üretim stratejileri üzerinde kurduğu seçilim basıncı olarak ele alınır. Teknik okumada bu baskı, tek bir sayı olmaktan çok, g ve τ'yu etkileyen tasarım/ortam koşullarının bileşkesi olarak düşünülebilir: sayaçların görünürlüğü, geri bildirimin sunum hızı, eşiklerin keskinliği ve geri bildirimin öneri/sıralama kararlarına bağlanma gücü arttıkça yakınsama eğilimi güçlenebilir; özetleme/geciktirme/örnekleme gibi modülasyonlar bu etkiyi zayıflatabilir.

Ölçüm ve Değerlendirme Örnekleri

Tartışma ve Sonuç bölümlerinde geçen "izlenebilir işaretler" fikri, uygulamada aşağıdaki türden ölçüm aileleriyle örneklendirilebilir:

- Çeşitlilik ve şablonlaşma: Entropi-temelli çeşitlilik göstergeleri, başlık türleri, CTA kalıpları ve format dağılımları gibi ayrık özelliklerde çeşitliliğin zaman içinde düşmesini "şablonlaşma artışı"na işaret eden bir desen olarak yakalayabilir (Cover ve Thomas, 2006).
- Dağılım benzeşmesi (Jensen-Shannon ayrışımı/JSD) ise iki dönem ya da iki koşulun (ör. sayaç açık/kapalı) içerik-özellik dağılımlarının birbirine yaklaşıp yaklaşmadığını izlemek için kullanılabilir (Lin, 1991; Endres ve Schindelin, 2003).
- Temsil uzayı ve benzeşme (embedding yaklaşımı): Metinlerin (ve gerektiğinde görsel/metin birleşik içeriklerin) vektör temsilleri üzerinden kümelenme, yayılım ve benzeşme ölçümleri, içerik alanının daralıp daralmadığını izlemeye yardımcı olabilir (Mikolov vd., 2013; Reimers ve Gurevych, 2019).
- Müdahale değerlendirme tasarımları (A/B ve uyarlamalı yöntemler): Sayaç görünürlüğü, gecikmeli geri bildirim, etiketleme/açıklama metni/ikonografisi ve keşif rafları gibi tasarım seçenekleri online kontrollü deneyler (A/B testleri) ile karşılaştırılabilir; ölçümde tek bir "etkileşim" metriğine kapanmak yerine güven/hoşnutluk ve çeşitlilik göstergeleri birlikte izlenebilir (Kohavi vd., 2020). Çok sayıda varyantın olduğu durumlarda, trafiği zaman içinde daha iyi performans veren kollara uyarlayan multi-armed bandit yaklaşımı da bir seçenek olarak anılır (Lattimore ve Szepesvári, 2020; Auer vd., 2002).

Bu teknik örnekler doğrudan kanıt sunmak için değil, çerçevenin gelecekte yanlışlanabilir ve test edilebilir hale getirilmesi için kullanılabilecek ölçüm yollarını göstermek amacıyla verilmiştir.

Yazar Beyanları

Makalenin Başlığı: Sosyal Medyada Metrik Baskısı Altında Çift Yönlü Mimesis Döngüsü: Llm-Temelli Yapay Zekâ Ajanlarının Üslup Yakınsaması Ve Standartlaşma

Yazar/Yazarları: Oğuz Ömer Eser, Doktora Öğrencisi,İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı

Hakem Değerlendirmesi Beyanı: Alan editörünün anonim ön incelemesinin ardından, makale çift kör dış hakem değerlendirme sürecinden geçirilmiştir.

İntihal Kontrolü: Makale Turnitin programları ile taranmış ve derginin intihal politikası ile uyumlu bulunmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Finansman ve Proje Desteği: Bu çalışma için herhangi bir kurumsal/finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yapay Zekâ Araçlarının Kullanımı: Yapay zekâ araçları metin düzenleme, yazım ve dil bilgisi kontrolü, akademik dil iyileştirilmesi ve tablo ve görsel oluşturma amacıyla kullanılmıştır. Yazar tarafından son kontrolü yapılmıştır.

Veri Paylaşım Beyanı: Bu çalışmanın bulgularını destekleyen veriler yazarlar tarafından üretilmiştir. Ancak bilgilendirilmiş onam formunda yer alan "elde edilen veri, proje dışında başkaları tarafından yeniden kullanılmayacaktır" ifadesi nedeniyle verilerin paylaşılması onam formuna aykırılık teşkil etmektedir.

Teşekkür: Yazarlar, ölçeğin düzenlenmesinde fikir veren ve ayrıca veri toplama sürecine katılan akademisyenlere teşekkür eder.

Kaynakça

Altay, S., ve Gilardi, F. (2024). People are skeptical of headlines labeled as AI-generated, even if true or human-made, because they assume full AI automation. *PNAS Nexus, 3*(10), pgae403. https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae403

Auer, P., Cesa-Bianchi, N., ve Fischer, P. (2002). Finite-time analysis of the multiarmed bandit problem. *Machine Learning, 47*(2–3), 235-256. https://doi.org/10.1023/A:1013689704352

Baym, N. K. (2010). *Personal connections in the digital age.* Polity.

Belk, R. W. (2013). Extended self in a digital world. *Journal of Consumer Research, 40*(3), 477–500. https://doi.org/10.1086/671052

Bleier, A., Fossen, B. L., ve Shapira, M. (2024). On the role of social media platforms in the creator economy. *International Journal of Research in Marketing, 41*(3), 411–426. https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2024.06.006

boyd, d., ve Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication, 13*(1), 210–230. https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x

Bucher, T. (2018). *If...Then: Algorithmic power and politics*. Oxford University Press.

Burgess, J., ve Green, J. (2018). *YouTube: Online video and participatory culture* (2nd ed.). Polity.

Cheney-Lippold, J. (2011). A new algorithmic identity: Soft biopolitics and the modulation of control. *Theory, Culture ve Society, 28*(6), 164–181. https://doi.org/10.1177/0263276411424420

Cresci, S., Yang, K.-C., Spognardi, A., Di Pietro, R., Menczer, F., ve Petrocchi, M. (2025). Demystifying misconceptions in social bots research. *Social Science Computer Review*. https://doi.org/10.1177/08944393251376707

Cover, T. M., ve Thomas, J. A. (2006). *Elements of information theory* (2nd ed.). Wiley.

Dohmatob, E., Feng, Y., Subramonian, A., ve Kempe, J. (2025). Strong Model Collapse. In *International Conference on Learning Representations (ICLR 2025)*. https://proceedings.iclr.cc/paper_files/paper/2025/hash/284afdc2309f9667d2d4fb9290235b0c-Abstract-Conference.html

Elster, J. (1989). *Nuts and bolts for the social sciences*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511812255

Endres, D. M., ve Schindelin, J. E. (2003). A new metric for probability distributions. *IEEE Transactions on Information Theory, 49*(7), 1858–1860. https://doi.org/10.1109/TIT.2003.813506

Eubanks, V. (2018). *Automating inequality: How high-tech tools profile, police, and punish the poor*. St. Martin's Press.

Ferrara, E., Varol, O., Davis, C., Menczer, F., ve Flammini, A. (2016). The rise of social bots. *Communications of the ACM, 59*(7), 96–104. https://doi.org/10.1145/2818717

Gallegos, I. O., Shani, C., Shi, W., Bianchi, F., Gainsburg, I., Jurafsky, D., ve Willer, R. (2026). Labeling messages as AI-generated does not reduce their persuasive effects. *PNAS Nexus, 5*(2), pgag008. https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgag008

Gillespie, T. (2018). *Custodians of the internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media.* Yale University Press.

Girard, R. (1965). *Deceit, desire, and the novel: Self and other in literary structure.* Johns Hopkins University Press.

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life.* Anchor Books.

Hedström, P., ve Ylikoski, P. (2010). Causal mechanisms in the social sciences. *Annual Review of Sociology, 36*(1), 49-67. https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102632

Hogan, B. (2010). The presentation of self in the age of social media: Distinguishing performances and exhibitions online. *Bulletin of Science, Technology ve Society, 30*(6), 377–386. https://doi.org/10.1177/0270467610385893

Khaund, T., Kirdemir, B., Agarwal, N., Liu, H., ve Morstatter, F. (2022). Social bots and their coordination during online campaigns: A survey. *IEEE Transactions on Computational Social Systems, 9*(2), 530–545. https://doi.org/10.1109/TCSS.2021.3103515

Kohavi, R., Tang, D., ve Xu, Y. (2020). *Trustworthy online controlled experiments: A practical guide to A/B testing.* Cambridge University Press.

Lattimore, T., ve Szepesvári, C. (2020). *Bandit algorithms*. Cambridge University Press.

Lin, J. (1991). Divergence measures based on the Shannon entropy. *IEEE Transactions on Information Theory, 37*(1), 145–151. https://doi.org/10.1109/18.61115

Marwick, A. E., ve boyd, d. (2011). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New Media ve Society, 13*(1), 114–133. https://doi.org/10.1177/1461444810365313

Metin, O. (2025). Dijital dramaturji perspektifinden algoritmik aile. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27*(Aile Özel Sayısı), 219-233. https://doi.org/10.32709/akusosbil.1729011

Mikolov, T., Chen, K., Corrado, G., ve Dean, J. (2013). Efficient estimation of word representations in vector space. *arXiv*. https://doi.org/10.48550/arXiv.1301.3781

Nass, C., ve Moon, Y. (2000). Machines and mindlessness: Social responses to computers. *Journal of Social Issues, 56*(1), 81–103. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00153

Papacharissi, Z. (Ed.). (2010). *A networked self: Identity, community, and culture on social network sites.* Routledge.

Park, J. S., O'Brien, J. C., Cai, C. J., Morris, M. R., Liang, P. ve Bernstein, M. S. (2023). Generative agents: Interactive simulacra of human behavior. *Proceedings of the 36th Annual ACM Symposium on User Interface Software and Technology (UIST '23)* içinde (ss. 1–22). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3586183.3606763

Reeves, B., ve Nass, C. (1996). *The media equation: How people treat computers, television, and new media like real people and places*. Cambridge University Press.

Reimers, N. ve Gurevych, I. (2019). Sentence-BERT: Sentence embeddings using Siamese BERT-networks. *Proceedings of the 2019 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing and the 9th International Joint Conference on Natural Language Processing (EMNLP-IJCNLP)* içinde (ss. 3982–3992). Association for Computational Linguistics. https://doi.org/10.18653/v1/D19-1410

Seaver, N. (2022). *Computing taste: Algorithms and the makers of music recommendation*. University of Chicago Press.

Shifman, L. (2013). Memes in a digital world: Reconciling with a conceptual troublemaker. *Journal of Computer-Mediated Communication, 18*(3), 362–377. https://doi.org/10.1111/jcc4.12013

Shumailov, I., Shumaylov, Z., Zhao, Y., Papernot, N., Anderson, R., ve Gal, Y. (2024). AI models collapse when trained on recursively generated data. *Nature, 631*(8022), 755–759. https://doi.org/10.1038/s41586-024-07566-y

Sutton, R. I., ve Staw, B. M. (1995). What theory is not. Administrative *Science Quarterly*, 40(3), 371-384. https://doi.org/10.2307/2393788

Tarde, G. (1903). *The laws of imitation* (E. C. Parsons, Trans.). Henry Holt and Company.

Turvy, A. (2025). Comparing TikTok and Instagram's sociotechnical environments for cultural production. *Platforms ve Society, 2*. Advance online publication. https://doi.org/10.1177/29768624251359796

van Dijck, J., Poell, T., ve de Waal, M. (2018). *The platform society: Public values in a connective world.* Oxford University Press.

Wittenberg, C., Epstein, Z., Péloquin-Skulski, G., Berinsky, A. J., ve Rand, D. G. (2025). Labeling AI-generated media online. *PNAS Nexus, 4*(6), pgaf170. https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgaf170

Yang, K.-C., ve Menczer, F. (2024). Anatomy of an AI-powered malicious social botnet. *Journal of Quantitative Description: Digital Media.* https://doi.org/10.51685/jqd.2024.icwsm.7

medya okuryazarlığı -araştırmaları dergisi-

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi *Journal of Media Literacy Studies*

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Dijital Vesayetin İllüzyonu: Türkiye'de Ebeveyn Yetkinliği ve Algoritmik Çocukluk Çıkmazı

The Illusion of Digital Guardianship: Parental Competence and the Dilemma of Algorithmic Childhood in Türkiye

Ahmet ESKİCUMALI

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi, ecumali@sakarya.edu.tr; 0000-0003-3296-9580

Ayhan Adnan DALARSLAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel Çalışmalar Tezli Yüksek Lisans Bölümü, ayhan.dalarslan@gmail.com; 0009-0005-4601-279X.

Anahtar Kelimeler

Ebeveyn Yetkinliği, Algoritmik Gözetim, Medya Okuryazarlığı, Dijital Vasilik, Dijital Özdenetim

Öz

Dijital teknolojiler, çocukluk evresini geleneksel oyun alanlarından koparıp veri odaklı ekosistemlere taşırken, bu sürecin yönetimini ve denetim sorumluluğunu büyük oranda ebeveyn figürüne emanet etmiştir. Ancak bu emanet süreci, ebeveynlerin algoritmik işleyişi, veri madenciliğini ve dijital ekonominin çok katmanlı yapısını bütünüyle kavrayabildiği varsayımına dayanan yapısal bir illüzyon üretmektedir. Bu makalenin temel sorunsalı, Türkiye'de ebeveynlere politika metinleri ve platform tasarımları aracılığıyla yüklenen dijital vasilik rolünün, ebeveynlerin mevcut bilişsel ve teknik yetkinlik sınırları ile algoritmik otoritenin manipülatif gücü arasındaki uçurum nedeniyle işlevsiz kalmasıdır. Çalışmanın amacı, ebeveyn denetimi kavramının basit bir teknik filtreleme işleminden ziyade, karmaşık veri ağları karşısında yaşanan bir güç devri ve yetkinlik krizi olduğunu doküman analizi yöntemiyle kuramsal düzeyde tartışmaktır. İncelenen metinler ve yasal düzenlemeler, sorumluluğu bireysel olarak aileye ve ebeveyn becerisine indirgeyen neoliberal politikaların, çocukları aslında korumasız bir gözetim alanına ittiğini ve ebeveynleri rızaya dayalı bir çaresizliğe mahkûm ettiğini ortaya koymaktadır. Yapılan çözümlemeler ışığında makale, ebeveyn yetkinliği sorununu bireysel bir beceri eksikliği olarak değil dijital ekosistemin yapısal bir krizi olarak tanımlayarak; platform tasarımı, yasal düzenlemeler ve eğitim politikalarını kapsayan kolektif bir sorumluluk modeli önermektedir. Bu yönüyle çalışma, ebeveynin dijital dünyadaki rehberlik sınırlarını yeniden çizerek medya okuryazarlığı tartışmalarına eleştirel bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Keywords

Parental Competence, Algorithmic Surveillance, Media Literacy, Digital Guardianship, Digital Self-regulation

Abstract

While digital technologies move childhood from traditional playgrounds to data-driven ecosystems, they have entrusted supervision to the parental figure. However, this produces a structural illusion based on the assumption that parents can fully comprehend algorithmic operations and the multi-layered structure of the digital economy. The primary problem of this article is the dysfunctionality of the digital guardianship role assigned to parents in Türkiye through policy documents and platform designs due to the gap between their technical competence and the manipulative power of algorithmic authority. The study discusses that parental mediation is a power transfer and a competence crisis in the face of complex data networks, rather than a simple filtering process, using the method of document analysis. The research finds that neoliberal policies, which reduce responsibility to the individual family, push children into an unprotected area of surveillance and condemn parents to a consent-based helplessness. The article defines the problem of parental competence not as an individual deficiency but as a structural crisis of the digital ecosystem and proposes a collective responsibility model covering platform design and legal regulations. In this respect, the study aims to contribute to media literacy debates by redefining the limits of parental guidance in the digital world.

CC BY NC

Makale Geçmişi / Article History
Geliş / Received: 11.04.2026
Kabul / Accepted: 19.05.2026

Yayın Bilgileri / Publication Info
Cilt / Volume: 5, Sayı / Issue: 1, Haziran 2026
DOI: 10.5281/zenodo.20962823

APA Eskicumalı, A. & Dalarslan, A.A., (2026). Dijital Vesayetin İllüzyonu: Türkiye'de Ebeveyn Yetkinliği ve Algoritmik Çocukluk Çıkmazı. *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, 5(1), 71-86.* DOI: 10.5281/zenodo.20962823

Giriş

Dijital teknolojilerin gündelik yaşamın her katmanına sızması, çocukluk evresinin mekansal ve eylemsel sınırlarını köklü bir değişime uğratmıştır. Binark (2020) tarafından belirtildiği üzere, geleneksel dönemde fiziksel oyun alanları ve yüz yüze etkileşimlerle sınırlı olan çocukluk deneyimi, günümüzde veri odaklı ekosistemlerin ve algoritmik ağların bir parçası haline gelmiştir (s. 45). Bu dönüşüm süreci, sadece bir araç kullanımı değişikliği değil, aynı zamanda çocukların toplumsallaşma süreçlerinin dijital platformların ticari mantığına eklemlenmesi anlamına gelmektedir. TÜİK (2023) verilerine göre, Türkiye'de internete erişim yaşının giderek düşmesi ve dijital mecraların çocukların yaşamında merkezi bir konum edinmesi (s. 12), bu yapısal değişimin sayısal somutluğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu hızlı dijitalleşme süreci, beraberinde ebeveynlik rollerinin de kuramsal olarak yeniden tanımlanması zorunluluğunu getirmiştir.

Literatürde dijital ebeveynlik olarak kavramsallaştırılan bu yeni rol, ebeveynleri çocuklarının çevrimiçi güvenliğini sağlayan yegâne aktörler olarak konumlandırmaktadır. Livingstone ve Blum-Ross (2020) tarafından vurgulandığı gibi, politika yapıcılar ve teknoloji şirketleri, dijital risklere karşı koruma sorumluluğunu büyük oranda aileye ve ebeveyn denetimine emanet etmektedir (s. 88). Mascheroni (2020) ise bu durumu, neoliberal yönetim anlayışının bir yansıması olarak değerlendirmekte ve yapısal bir sorunu bireysel bir beceri meselesine indirgeyerek sorumluluğun kamusal alandan özel alana devredildiğini savunmaktadır (s. 154). Oysa ebeveynlerin çocuklarını korumak için başvurduğu teknik filtreler veya süre kısıtlamaları, algoritmik otoritenin karmaşık işleyişi karşısında yetersiz kalmaktadır. Ponte ve Batista uyarısına (2019, s. 201) göre, ebeveynlere yüklenen bu dijital vasilik rolü, onların sistemin arka planındaki veri madenciliği süreçlerini bütünüyle kavrayabildiği varsayımına dayanan yapısal bir illüzyon üretmektedir.

Teknolojik determinizmin ötesine geçen bu yeni denetim pratikleri, ebeveynleri rızaya dayalı bir çaresizlik sarmalına hapsetmektedir. Zuboff (2019) tarafından kavramsallaştırılan gözetim kapitalizmi çerçevesinde, ebeveynler dijital platformların kullanıcı sözleşmelerini onaylarken aslında arka planda işleyen görünmez kurallara boyun eğmektedirler (s. 112). Bu durum, ebeveynin çocuğunu koruduğuna dair sahte bir güvenlik algısı yaratırken, kişisel verilerin ticarileşmesini engelleyememektedir. Gezgin (2021) ise Türkiye özelindeki tartışmalarda, dijital medya okuryazarlığının sadece bir kullanım becerisi olmadığını, aynı zamanda platformların politik ekonomisini kavrama yetisi olduğunu ifade etmektedir (s. 89). Karaduman (2022) tarafından ileri sürülen görüşe göre, ebeveynlerin algoritmik sistemlerin işleyiş mantığına dair bilgi eksikliği, dijital ebeveynliği sadece yasaklayıcı bir eyleme indirgemektedir (s. 134).

Ebeveynlerin bu süreçteki konumunu analiz eden Şahin ve arkadaşları (2021), dijital gözetimin aile içinde bir çatışma alanına dönüştüğünü ve ebeveynlerin teknolojik hız karşısında kendilerini yetersiz hissettiklerini saptamaktadır (s. 56). Bu yetersizlik hissi, ebeveynleri platformlar tarafından sunulan standart denetim araçlarına mahkûm etmekte ve eleştirel düşünme süreçlerini devre dışı bırakmaktadır. Sözler (2023, s. 210), dijitalleşen çocukluğun korunması için sunulan çözümlerin çoğunlukla ebeveynin teknik becerisine odaklandığını, ancak platformların veri toplama iştahının bu becerileri anlamsız kıldığını dile getirmektedir.

Ebeveynlerin dijital mecralardaki denetim pratiklerini zorlaştıran temel unsurlardan biri de algoritmik yönetim süreçlerinin görünmez doğasıdır. Danaher (2019) tarafından ifade edildiği üzere, algoritmalar sadece içerik sunan mekanizmalar değil, aynı zamanda kullanıcı davranışlarını şekillendiren ve belirli normlar dayatan yönetim araçlarıdır (s. 102). Türkiye'deki ebeveynlik pratiklerinde, bu algoritmik otoritenin çocukların bilişsel süreçleri üzerindeki etkisi genellikle göz ardı edilmektedir.

Buna ek olarak, çocukların dijital platformlardaki varlığı, çoğu zaman fark edilmeyen bir dijital emek sürecini de beraberinde getirmektedir. Fuchs'a (2020) göre, çocukların çevrimiçi oyunlarda veya sosyal medya mecralarında harcadıkları zaman, platform sahipleri için veri değeri üreten bir karşılıksız emek biçimidir (s. 215). Ebeveynler, çocuklarının sadece eğlendiğini veya öğrendiğini düşünürken, aslında çocukların bu veri üretim sürecindeki konumunu yönetme gücünden yoksundurlar. Binark ve Bayraktutan (2022) tarafından yürütülen tartışmalarda, ebeveynlerin bu politik ekonomik süreci kavrayamamalarının, dijital vasilik rolünü sadece bir güvenlik meselesine (s. 89) indirgediği saptanmaktadır.

Kuşaklar arası bilgi asimetrisi, dijital ebeveynlikteki yetkinlik krizini derinleştiren yapısal bir bariyer olarak karşımıza çıkmaktadır. Prensky (2001) tarafından literatüre kazandırılan dijital yerliler ve dijital göçmenler ayrımı (s.1), günümüzde sadece teknolojik bir hız farkı değil, aynı zamanda bir anlamlandırma krizi olarak tezahür etmektedir. Toprak ve arkadaşları (2023) tarafından Türkiye özelinde yapılan saha araştırmaları, çocukların dijital dünyadaki akışkanlıklarının ebeveynlerin statik denetim mekanizmalarını sürekli olarak boşa çıkardığını doğrulamaktadır (s. 112). Bu asimetri, ebeveynleri çocuklarını koruma noktasında sürekli bir gecikmişlik hissine ve rızaya dayalı bir çaresizliğe itmektedir.

Bu çalışmanın temel sorunsalı, Türkiye'de ebeveynlere yüklenen dijital denetim sorumluluğu ile ebeveynlerin mevcut donanımları arasındaki derin uçurumdur. Ebeveynlerin teknik araçlarla sağladıklarını düşündükleri koruma, algoritmik sistemlerin veri toplama mekanizmalarını durdurmaya yetmemektedir.

Sorumluluğun sadece aileye yıkılması, sistemik bir denetim eksikliğini gizlemekte ve çocukları korumasız bir algoritmik gözetim alanına itmektedir. Çalışma, bu yapısal tıkanıklığı merkezine alarak resmi söylemlerde ve platform politikalarında inşa edilen dijital ebeveynliğin sınırlarını sorgulamakta; sorumluluğun bireye devredilme süreçlerindeki yapısal tıkanıklığı tartışmaktadır.

Bu doğrultuda makale; Türkiye'deki mevcut koruma modellerinin yapısal sınırlarını eleştirel bir medya okuryazarlığı perspektifiyle masaya yatırmayı hedeflemektedir. Çalışma, aile içi denetim pratiklerinin basit birer teknik filtreleme aracı olmaktan ziyade, karmaşık veri ağları ve algoritmik otorite karşısında nasıl kuramsal ve pratik bir yetkisizleşmeye dönüştüğünü deşifre etmeyi temel odak noktası olarak benimsemektedir.

Çalışmada özellikle Türkiye özelinde yürütülen medya okuryazarlığı projeleri ele alınarak, bu uygulamaların algoritmik gözetim karşısındaki yeterliliği resmi raporlar, müfredat içerikleri ve platform kullanım sözleşmeleri üzerinden analiz edilmektedir. Araştırma, bireysel çözüm arayışlarının ötesine geçerek platform tasarımından yasal düzenlemelere kadar uzanan kolektif bir sorumluluk modeli önerisi sunmayı hedeflemektedir.

1. Yöntem

Bu çalışma, Türkiye'de ebeveynlerin dijital denetim pratiklerini ve algoritmik otorite karşısındaki konumlarını, birincil saha verilerinden ziyade mevcut politika metinleri, dijital platform kullanım koşulları ve akademik literatür üzerinden anlamlandırmak amacıyla nitel araştırma deseni üzerine kurgulanmıştır. Bowen (2009) tarafından belirtildiği üzere, doküman analizi, basılı veya elektronik materyallerin sistematik bir şekilde incelenmesini ve değerlendirilmesini içeren bir araştırma yöntemi olarak toplumsal olguların yapısal gelişimini anlamada kritik bir rol oynamaktadır (s. 27). Araştırmada, ebeveynlere dayatılan dijital vasilik rolünün kuramsal sınırlarını ve bu sürecin yasal altyapısını ortaya koymak için niteliksel belge analizi tekniği benimsenmiştir. Prior'a (2003) göre, belgeler sadece bilgi taşıyıcı unsurlar değil, aynı zamanda belirli toplumsal değerleri ve güç ilişkilerini inşa eden aktif ajanlar olarak kabul edilmektedir (s. 4). Bu bağlamda, ebeveynlerin dijital dünyadaki yetkinlik krizini besleyen yapısal unsurlar, bu belgelerin satır aralarındaki ideolojik ve teknik kabuller üzerinden deşifre edilmeye çalışılmıştır.

O'Leary (2014), belgelerin incelenmesinde nesnellik ve eleştirel bakış açısının korunmasının, çalışmanın bilimsel geçerliliğini sağlayan temel unsurlardan biri olduğunu ifade etmektedir (s. 225). Bu doğrultuda, Türkiye'deki dijitalleşme politikaları ve uluslararası teknoloji şirketlerinin ebeveyn denetim mekanizmaları, sadece teknik metinler olarak değil, ebeveyn yetkinliğini şekillendiren ve sorumluluğu bireye devreden yapısal kısıtlılıklar olarak ele alınmıştır. Rapley (2007) tarafından vurgulanan söylem ve içerik analizi stratejileri, bu çalışmada dijital ebeveynlik pratiklerine dair kurgulanan egemen anlatıların deşifre edilmesi amacıyla kullanılmıştır (s. 111). Dolayısıyla yöntem, ebeveynlerin bireysel anlatılarından ziyade, bu anlatıları çevreleyen ve rızaya dayalı çaresizliği üreten algoritmik sistemlerin ve resmi metinlerin eleştirel bir çözümlemesini sunmaktadır.

Flick'e (2018) göre, nitel araştırma sürecinde dokümanların birer veri kaynağı olarak kullanılması, araştırmacıya olgunun tarihsel ve kurumsal derinliğini yakalama fırsatı sunmaktadır (s. 254). Bu çalışma kapsamında incelenen metinler, ebeveynlerin algoritmik otorite karşısındaki konumlarını sadece teknik bir eksiklik olarak değil, politik bir tercihin sonucu olarak analiz etmeye imkân tanımıştır. Krippendorff (2018), metinlerin analizi sırasında bağlamsal geçerliliğin korunması gerektiğini ve her metnin üretildiği ekosistemin dinamikleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır (s. 34). Bu metodolojik yaklaşım, Türkiye'deki ebeveyn yetkinliği tartışmalarının, platformların ticari mantığı ve devletin düzenleyici politikaları arasındaki gerilim hattında nasıl şekillendiğini kuramsal bir netlikle ortaya koymayı hedeflemektedir.

1.1. Araştırma Deseni ve Epistemolojik Dayanak

Bu çalışma, nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan eleştirel belge analizi deseni üzerine inşa edilmiştir. Araştırmanın epistemolojik dayanağı, bilginin nesnel bir gerçeklikten ziyade toplumsal süreçler, güç ilişkileri ve dil aracılığıyla inşa edildiğini savunan sosyal inşacı yaklaşım ile şekillenmiştir. Berger ve Luckmann (1991) tarafından belirtildiği üzere, bireylerin içinde yaşadıkları gerçeklik, gündelik etkileşimler ve kurumsal yapılar tarafından sürekli olarak yeniden üretilmektedir (s. 67). Bu bağlamda, Türkiye'deki ebeveyn yetkinliği olgusu da sadece teknik bir beceri seti değil, resmi politika metinleri ve dijital platformların söylemleri tarafından inşa edilen toplumsal bir temsil olarak ele alınmaktadır. Burr (2015, s. 5), sosyal inşacı bakış açısının dünyayı anlamlandırma biçimlerimizin tarihsel ve kültürel olarak göreceli olduğunu hatırlattığını ifade etmektedir.

Crotty'e (1998) göre, epistemolojik tercih araştırmacının veriye yaklaşımını ve yorumlama biçimini doğrudan belirlemektedir (s. 42). Bu araştırmada sosyal inşacı yaklaşımın tercih edilme nedeni, ebeveynlere yüklenen dijital vasilik rolünün doğal bir süreç değil, belirli bir teknolojik ve ekonomik rasyonalite tarafından kurgulanan yapay bir statü olduğunu deşifre etmektir. Schwandt (2000) tarafından vurgulandığı gibi, inşacı bir perspektifle yürütülen nitel çalışmalar, karmaşık toplumsal olayların altındaki anlam ağlarını çözmeyi hedeflemektedir (s. 197). Dolayısıyla bu çalışma, incelenen belgelerin sadece ne söylediğine değil, bu söylemlerin ebeveynlik kimliğini nasıl bir yetkinlik krizine sürüklediğine ve algoritmik otoriteyi nasıl meşrulaştırdığına odaklanmaktadır.

Araştırma deseni olarak benimsenen eleştirel belge analizi, metinlerin arkasındaki güç dinamiklerini görünür kılma noktasında stratejik bir işlev görmektedir. Fairclough (2013) tarafından ileri sürülen görüşe göre, söylemsel pratikler toplumsal yapıları hem yansıtmakta hem de dönüştürmektedir (s. 92). Türkiye'deki dijitalleşme politikaları ve platform kullanım sözleşmeleri, ebeveynlere bir denetim gücü vaat ederken aslında onları sistemin birer onaylayıcısı konumuna indirgemektedir. Wodak ve Meyer (2009), eleştirel analizlerin dil ve iktidar arasındaki saklı ilişkileri ortaya çıkarmadaki rolüne dikkat çekilmektedir (s. 15). Bu doğrultuda çalışma, incelenen dokümanları sadece birer veri kaynağı olarak değil, ebeveyn yetkinliği illüzyonunu üreten ve rızaya dayalı çaresizliği kurumsallaştıran söylemsel araçlar olarak analiz etmektedir.

1.2. Veri Analiz Süreci

İncelenen belgelerin çözümlenmesinde, metinlerin hem görünen içeriklerini hem de altında yatan saklı anlam katmanlarını ortaya çıkarmaya olanak tanıyan nitel içerik analizi ve eleştirel söylem analizi teknikleri birlikte kullanılmıştır. Bu araştırmada analiz süreci, toplanan doküman setlerinin defalarca okunmasıyla başlayan ve kavramsal bir bütünlüğe ulaşan aşamalı bir yapı izlemiştir. Miles ve Huberman'a (1994, s.56) göre, nitel verilerin analizi veri indirgeme, veri sunumu ve sonuç çıkarma/doğrulama aşamalarından oluşan döngüsel bir süreçtir.

Resmi politika metinleri ve platform sözleşmeleri satır satır incelenerek, ebeveyn yetkinliği, algoritmik otorite, dijital vasilik ve rızaya dayalı çaresizlik gibi temel kavramlar etrafında açık kodlamalar yapılmıştır. Bu çalışmada gerçekleştirilen eksen kodlama aşamasında, farklı belgelerden elde edilen kodlar karşılaştırılarak ebeveynlere yüklenen sorumlulukların teknik ve etik sınırları belirlenmiştir.

Analiz sürecinin ikinci aşamasında, belgelerdeki dilsel inşayı ve güç ilişkilerini deşifre etmek amacıyla eleştirel söylem analizi stratejileri devreye sokulmuştur. Fairclough (2013) tarafından ileri sürülen görüşe göre, metinler toplumsal aktörlere belirli roller biçen ve bu rolleri meşrulaştıran ideolojik aygıtlardır (s. 21). Bu bağlamda, platformların kullanım sözleşmelerinde ebeveynlere hitaben kullanılan yönlendirici dil ve devlet raporlarındaki ideal ebeveyn temsili, söylemsel birer inşa olarak çözümlenmiştir. Krippendorff (2018, s. 34), doküman analizinde güvenilirliğin sağlanması için analiz birimlerinin net bir şekilde tanımlanması gerektiğini belirtmektedir.

Tablo 1: Analiz Edilen Doküman Seti ve Seçim Kriterleri

Doküman Kategorisi	Analiz Edilen Belgeler	Seçim Kriteri
Resmî Kurum Raporları ve Rehberleri	* MEB Güvenli İnternet Rehberi * BTK Güvenli İnternet ebeveyn Kılavuzu * TÜİK Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Raporu	Türkiye'de dijital ebeveynlik ve çocukluk politikalarını doğrudan şekillendiren, kamusal düzeyde referans kabul edilen güncel resmi metinler olması.
Eğitim Modülleri ve Müfredatlar	* MEB Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı * Sivil Toplum Kuruluşları Ebeveyn Farkındalık Modülleri	Eğitim politikalarında ebeveynlere biçilen dijital vasi rolünü ve sunulan teknik savunma mekanizmalarının sınırlarını yansıtması.
Platform Sözleşmeleri ve Rehberleri	* Uluslararası Sosyal Medya Platformları Türkçe Kullanıcı Sözleşmeleri * Meta, YouTube, TikTok Ebeveyn Denetim Kılavuzları	Türkiye'de çocukların ve ebeveynlerin en yoğun etkileşimde bulunduğu, algoritmik otoritenin yasal rıza mekanizmalarını kuran metinler olması.

Tablo 1'de detayı verilen doküman seti, çalışmanın sorunsalını oluşturan algoritmik vesayetin söylemsel ve hukuki boyutunu netleştirmek adına üç farklı sacayağı üzerinden bütüncül bir şekilde çözümlenmiştir.

1.3. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel bir belge analizi sürecinde çalışmanın bilimsel niteliğini belirleyen en temel ölçütler; verilerin tutarlılığı, tarafsızlığı ve kuramsal doygunluğudur. Lincoln ve Guba (1985) tarafından vurgulandığı üzere, nitel araştırmalarda nicel çalışmaların geçerlik ve güvenirlik kavramları yerine inandırıcı-

lık, aktarılabilirlik, güvenirlik ve onaylanabilirlik kriterleri temel alınmaktadır (s. 300). Bu araştırmada inandırıcılığı sağlamak amacıyla, farklı türdeki belgeler (resmi raporlar, platform sözleşmeleri ve akademik müfredatlar) arasında veri çeşitlemesi yöntemi kullanılmıştır. Patton'a (2015, s. 652) göre, farklı veri kaynaklarının karşılaştırılması, incelenen olgunun tek taraflı bir bakış açısıyla değil, çok boyutlu bir perspektifle kavranmasına olanak tanımaktadır.

Creswell (2013), araştırmacının kendi ön yargılarını ve varsayımlarını paranteze alarak veriye yaklaşmasının onaylanabilirlik açısından kritik olduğunu ifade etmektedir (s. 251). Bu doğrultuda, analiz süreci boyunca araştırmacı yansıtıcılığı ön planda tutulmuş ve belgelerin sadece görünen yüzeyleri değil, politik ekonomik arka planları nesnel bir mesafeyle incelenmiştir. Seale (1999) tarafından ileri sürülen görüşe göre, nitel araştırmalarda güvenirlik, analiz süreçlerinin şeffaf bir biçimde raporlanması ve kodlama şemalarının sistematik bir yapıya kavuşturulması ile mümkündür (s. 158). Bu çalışmada da veri analiz süreci, kodlar ve temalar arasındaki hiyerarşik ilişkiyi netleştiren bir denetim izi oluşturularak kayıt altına alınmıştır.

Araştırmanın aktarılabilirliğini güçlendirmek amacıyla, incelenen belgelerin bağlamı ve seçim kriterleri hakkında ayrıntılı betimlemelere yer verilmiştir. Merriam ve Tisdell (2015), zengin betimlemelerin okuyucuya bulguların diğer bağlamlara uyarlanabilirliği konusunda karar verme imkânı sunduğunu belirtmektedir (s. 256). Ayrıca, analiz edilen metinlerden elde edilen doğrudan dolaylı alıntılar, ulaşılan temaları desteklemek amacıyla bulgular bölümünde sistematik olarak sunulmuştur. Flick (2018) tarafından vurgulandığı gibi, verilerin ham haliyle kuramsal yorumlar arasındaki dengenin korunması, çalışmanın dış geçerliliğini ve bilimsel otoritesini pekiştiren temel stratejiler arasındadır (s. 484). Bu kapsamlı geçerlik ve güvenirlik önlemleri, Türkiye'deki dijital ebeveynlik ilizyonuna dair sunulan sonuçların bilimsel bir titizlikle inşa edildiğini teyit etmektedir.

1.4. Araştırma Etiği

Bu çalışma, sosyal bilimler araştırmalarında uyulması gereken etik ilkeler ve bilimsel dürüstlük kuralları çerçevesinde yürütülmüştür. Doküman analizine dayalı bu araştırmada herhangi bir insan katılımcı yer almadığı için etik kurul onayı muafiyeti kapsamına girse de incelenen belgelerin kullanımı ve yorumlanması süreçlerinde akademik etik standartlar titizlikle korunmuştur. Kvale (2007) tarafından vurgulandığı üzere, araştırmacının veriye yaklaşımı sadece teknik bir süreç değil, aynı zamanda etik bir sorumluluktur (s. 24). Bu bağlamda, incelenen resmi politika metinleri, platform sözleşmeleri ve müfredat raporları, kamuya açık kaynaklardan elde edilmiş ve aslına sadık kalınarak analiz edilmiştir.

Punch'a (2014) göre, nitel araştırmalarda araştırmacının tarafsızlığı ve verileri kendi ideolojik çıkarlarına göre manipüle etmemesi en temel etik zorunluluktur (s. 38). Bu araştırmada da Türkiye'deki dijital ebeveynlik pratiklerine dair ulaşılan bulgular, metinlerin bağlamından koparılmadan ve nesnel bir eleştirellik düzleminde sunulmuştur. Silverman (2016), belgelerin analizinde telif haklarına saygı gösterilmesinin ve kaynakların doğru bir biçimde atıflandırılmasının bilimsel etik açısından vazgeçilmez olduğunu ifade etmektedir (s. 162). Bu doğrultuda, çalışmada kullanılan tüm dokümanlar APA 7 standartlarına uygun olarak kaynakçada belirtilmiş ve metin içerisinde dolaylı aktarım yöntemiyle dürüst bir biçimde temsil edilmiştir.

Denzin ve Lincoln (2011) tarafından belirtildiği üzere, araştırmacı toplumsal bir olguyu analiz ederken verilerin doğruluğunu ve tutarlılığını garanti altına alarak bilimsel topluluğa karşı sorumluluğunu yerine getirmelidir (s. 92). Bu çalışmada da ebeveyn yetkinliği illüzyonuna dair sunulan kuramsal çıkarımlar, incelenen belgelerin sunduğu gerçeklik zemininden sapmadan inşa edilmiştir. Araştırma süreci boyunca herhangi bir verinin uydurulması, çarpıtılması veya intihal yoluyla metne dahil edilmesi gibi etik dışı davranışlardan kaçınılmış; çalışmanın her aşamasında şeffaflık ilkesi gözetilmiştir.

Bu etik çerçeve, Türkiye özelinde gerçekleştirilen bu doküman analizinin bilimsel güvenilirliğini ve akademik ahlaka uygunluğunu teyit etmektedir.

2. Dijital Vasilik İllüzyonu ve Algoritmik Otorite: Kuramsal Çerçeve

Dijital teknolojilerin çocukluk evresini ve ebeveynlik pratiklerini yeniden inşa etme süreci, literatürde genellikle teknolojik imkanlar ile olası riskler arasındaki gerilimli hat üzerinden tartışılmaktadır. Ancak bu tartışmaların odağında yer alan ebeveynlik rolü, sadece bireysel bir tercih veya beceri meselesi değil, aynı zamanda dijital ekosistemin dayattığı yapısal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Livingstone (2019) tarafından belirtildiği üzere, günümüz ebeveynleri çocuklarını sadece fiziksel dünyadaki görünür tehlikelerden değil, aynı zamanda görünmez veri ağlarının karmaşık ve manipülatif operasyonlarından da korumakla yükümlü kılınmıştır (s. 12). Bu durum, ebeveynliğin doğasını teknik bir vasilik modeline dönüştürmekte ve aile kurumunu dijital ekonominin bir tür denetim ve onay aygıtı haline getirmektedir.

Söz konusu dönüşüm, ebeveynlerin teknoloji üzerindeki kontrol gücünü artırmaktan ziyade, onları sistemin işleyişine eklemleyen bir sorumluluk devri sürecini tetiklemektedir. Mascheroni'ye (2020) göre, ebeveynlere sunulan dijital denetim araçları, aslında yapısal sorunların bireysel çözümlerle geçiştirilmesine hizmet eden birer yönetimsellik aracıdır (s. 154). Türkiye'deki ebeveynlik pratiklerinde de gözlemlenen bu durum, ebeveynin çocuğunu koruduğuna dair öznel bir tatmin sağlasa da algoritmik sistemlerin veri toplama ve profil oluşturma süreçlerini durdurma noktasında etkisiz kalmaktadır. Ponte ve Batista (2019), ebeveynlere yüklenen bu dijital vasilik rolünün, onların sistemin arka planındaki teknik katmanları bütünüyle kavrayabildiği varsayımına dayanan yapısal bir illüzyon ürettiğini ifade etmektedir (s. 201). Bu illüzyon, ebeveyn yetkinliği tartışmalarının merkezine yerleşerek, rızaya dayalı bir çaresizlik biçimini kurumsallaştırmaktadır.

2.1. Algoritmik Otorite ve Rızaya Dayalı Çaresizliğin Psikopolitik Sınırları

Ebeveynlerin dijital dünyadaki yetkinliklerini sınırlayan ve onları rızaya dayalı bir çaresizliğe iten en temel unsurlardan biri algoritmik otoritedir. Beer'e (2017) göre, algoritmalar sadece veri işleyen teknik kodlar değil, aynı zamanda neyin görülebilir, neyin popüler ve neyin değerli olduğunu belirleyen kültürel ve siyasi güç odaklarıdır (s. 5). Türkiye'deki ebeveynlik pratiklerinde, platformların sunduğu filtreleme araçları ve ebeveyn denetim panelleri, çocukların dijital güvenliğini sağlayan yegâne mekanizmalar olarak sunulmaktadır. Ancak Pasquale (2015), kara kutu olarak nitelendirilen bu sistemlerin işleyiş mantığının ebeveynler için tamamen kapalı olduğunu ve bu kapalılığın sahte bir güvenlik algısı ürettiğini ifade etmektedir (s. 42). Dolayısıyla, ebeveynlere sunulan teknik denetim imkanları, aslında onları sistemin bir parçası haline getiren ve verilerin ticarileşmesini meşrulaştıran yapısal bir illüzyondan ibarettir.

Gillespie (2014) tarafından vurgulandığı gibi, algoritmik sistemlerin tarafsız ve nesnel olduğu varsayımı, ebeveynlerin bu sistemlere duyduğu rızaya dayalı güveni beslemektedir (s. 167). Ebeveynler, algoritmaların çocuklarının yaşına ve gelişimine uygun içerikler seçtiğine inanırken, arka planda işleyen ticari kar maksimizasyonu ve reklam odaklı profil oluşturma süreçlerini genellikle göz ardı etmektedirler. Noble (2018) tarafından ileri sürülen görüşe göre, dijital platformlar belirli ideolojik ve ekonomik önyargıları algoritmalar aracılığıyla çocuklara dayatmakta, ebeveynler ise bu karmaşık süreci yönetecek veya sorgulayacak teknik donanımdan mahrum bırakılmaktadır (s. 89). Bu durum, dijital vasilik rolünün pratik bir koruma sağlamaktan ziyade, yasal ve etik sorumluluğun teknoloji şirketlerinden bireylere devredilmesine hizmet eden bir strateji olduğunu kanıtlamaktadır.

Algoritmik otoritenin görünmez sınırları, ebeveynleri sürekli bir gözetim ve denetim döngüsüne hapsederken, çocukların dijital kimliklerinin metalaşmasını engelleyememektedir. Zuboff'a (2019)

göre, ebeveynlerin çocuklarını korumak adına kullandıkları dijital araçlar, aslında platformların daha fazla veri toplamasına aracılık eden mekanizmalara dönüşmektedir (s. 112). Türkiye'deki ebeveynlerin bu algoritmik kuşatılmışlık karşısındaki konumu, teknik bir yetersizlikten ziyade sistemin tasarımı gereği üretilen bir yetkisizlik halidir. Danaher (2019), algoritmik yönetim süreçlerinin insan iradesini devre dışı bırakan doğasına dikkat çekerek, ebeveynlerin bu otorite karşısında geliştirdikleri savunma mekanizmalarının yapısal olarak etkisiz kılındığını belirtmektedir (s. 102). Bu kuramsal zemin, ebeveyn yetkinliği tartışmalarının neden sadece teknik eğitimlerle çözülemeyeceğini de açıkça ortaya koymaktadır.

Ebeveynlerin dijital mecralardaki denetim pratiklerini sürdürürken deneyimledikleri yetkinlik krizi, sadece teknik bir bilgi eksikliği değil, aynı zamanda rızaya dayalı bir çaresizlik halidir. Han (2019) tarafından belirtildiği üzere, günümüzün dijital denetim mekanizmaları bireyleri zorla değil, özgürlük ve kolaylık vaadiyle sisteme dahil etmektedir (s. 72). Türkiye'deki ebeveynlik pratiklerinde, platformların sunduğu kullanım sözleşmeleri ve teknik onay mekanizmaları, ebeveynlerin çocuklarını korumak adına verdikleri rızanın aslında birer teslimiyet belgesine dönüşmesine neden olmaktadır. Ebeveynler, çocuklarının dijital dünyadan dışlanmaması ve sosyal sermaye kazanması adına, bu mecraların dayattığı kuralları ve veri paylaşım politikalarını çaresizce kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Zuboff'a (2019, s. 112) göre, bu durum bireylerin kendi gözetim süreçlerine aktif katılım sağladıkları bir psikopolitik kuşatılmışlığı temsil etmektedir.

Laniado (2020), dijitalleşen çocukluk karşısında ebeveynlerin hissettiği bu çaresizliğin, onların otorite figürü olarak sarsılmasına yol açtığını ifade etmektedir (s. 134). Ebeveynler, çocuklarının dijital becerileri karşısında kendilerini teknik olarak geride hissetmekte ve bu asimetriyi platformların sunduğu hazır denetim araçlarıyla aşmaya çalışmaktadırlar. Ancak bu araçların sağladığı yapay güvenlik algısı, ebeveynlerin eleştirel reflekslerini zayıflatmakta ve onları sistemin rızacı özneleri haline getirmektedir. Mascheroni (2020) tarafından vurgulandığı gibi, dijital ebeveynlik söylemi, yapısal bir sorunu ebeveynin psikolojik dayanıklılığına ve bireysel çabasına indirgeyerek toplumsal sorumluluk alanını daraltmaktadır (s. 154). Bu durum, Türkiye özelindeki aile dinamiklerinde ebeveynlerin hem çocuklarına rehberlik etme arzusu hem de teknolojik hıza yetişememe korkusu arasında sıkışmalarına neden olmaktadır.

Ponte ve Batista (2019) tarafından ileri sürülen görüşe göre, ebeveynlerin dijital araçlara duyduğu bu zorunlu güven, algoritmik sistemlerin meşruiyet kazanmasına hizmet etmektedir (s. 201). Ebeveyn, çocuğunu korumak adına sisteme her onay verdiğinde, aslında sistemin kendi üzerindeki otoritesini de pekiştirmiş olmaktadır. Türkiye'deki medya okuryazarlığı tartışmalarında sıklıkla göz ardı edilen bu psikopolitik boyut, ebeveyn yetkinliğinin neden sadece teknik eğitimlerle arttırılamayacağı açıkça göstermektedir. Danaher (2019), algoritmik otorite karşısındaki bu rızacı tutumun, ebeveynliğin demokratik ve koruyucu işlevini aşındırdığını belirtmektedir (s. 102). Dolayısıyla, ebeveyn yetkinliği sorunsalı, teknik bir operatörlük becerisinden ziyade, bu rızaya dayalı çaresizlik sarmalından çıkış yollarını arayan politik bir bilinçlenme meselesi olarak ele alınmalıdır.

2.2. Türkiye'de Dijital Ebeveynlik ve Çocuk Emeğinin Ekonomi Politiği

Türkiye özelinde yürütülen dijital ebeveynlik tartışmaları, ebeveyn yetkinliğini genellikle cihaz kullanımı, internete erişim süreleri ve teknik filtreleme araçlarının yönetimi gibi pratik becerilerle sınırlı tutma eğilimindedir. Binark (2022) tarafından yapılan değerlendirmede, Türkiye'deki resmi söylemin ebeveynleri dijital dünyanın gönüllü bekçileri olarak konumlandırdığı, ancak bu bekçilik rolünün gerektirdiği eleştirel veri okuryazarlığı ve algoritmik farkındalık desteğinin kurumsal düzeyde yetersiz kaldığı saptanmaktadır (s. 74). Ebeveynler, çocuklarının internette geçirdiği süreyi kontrol edebilmekte veya belirli içeriklere erişimi engelleyebilmekte; fakat bu dijital emeğin niteliğini ve arka planda kişisel verilerin nasıl işlendiğini sorgulama noktasında yapısal bir tıkanıklık yaşamaktadırlar.

Gezgin'e (2021) göre, medya okuryazarlığı eğitimlerinin algoritmik gözetim ve veri madenciliği gerçeklerini kapsayacak şekilde kuramsal olarak genişletilmemesi, ebeveynleri dijital platformların ticari insafına bırakmaktadır (s. 58). Türkiye'deki dijitalleşme politikaları, güvenli internet kullanımını ve aile paketlerini teşvik ederken ebeveyn yetkinliğini sadece bireysel bir gelişim ve sorumluluk alanı olarak kurgulamaktadır. Sözler (2023) tarafından belirtildiği üzere, koruma sorumluluğunun kamusal ve hukuki alandan çekilerek doğrudan aileye devredilmesi, platform sahiplerinin yasal ve etik yükümlülüklerini görünmez kılan bir kalkan vazifesi görmektedir (s. 142). Bu durum, ebeveynlerin teknik birer operatör düzeyine indirgenmesine ve çocukların dijital haklarının savunulması noktasında ebeveynliğin işlevsizleşmesine yol açmaktadır.

Karaduman (2022) tarafından ileri sürülen görüşe göre, Türkiye'de ebeveynlerin algoritmik sistemlerin işleyiş mantığına dair sahip oldukları sınırlı bilgi, dijital ebeveynliği sadece yasaklayıcı ve kısıtlayıcı bir eyleme mahkûm etmektedir (s. 134). Oysa eleştirel medya okuryazarlığı, dijital platformların politik ekonomisini anlamayı ve bu mecralarda üretilen içeriğin ideolojik arka planını deşifre etmeyi gerektirmektedir. Bu kuramsal zemin, makalenin ilerleyen bölümlerinde sunulacak olan doküman analizinin, ebeveyn yetkinliği krizini hangi yapısal ve politik zemin üzerine inşa ettiğini anlamak adına temel bir referans noktası sunmaktadır.

Dijital platformların ekonomi politiği içinde çocukların konumu, sadece içerik tüketicisi olmanın ötesinde, sürekli veri üreten ve bu yolla platform değerini artıran birer dijital emek öznesi olarak yeniden tanımlanmaktadır. Fuchs'a (2020) göre, çocukların çevrimiçi oyunlarda, sosyal medya mecralarında veya eğitim platformlarında harcadıkları zaman, platform sahipleri için yüksek ticari değere sahip veri setleri üreten karşılıksız bir emek biçimi olarak tezahür etmektedir (s. 215). Ebeveynler, çocuklarının bu mecralarda sadece eğlendiğini, sosyalleştiğini veya öğrendiğini varsayarken, aslında çocukların bu sistematik veri üretim sürecindeki merkezi konumunu yönetme veya engelleme gücünden yoksundurlar. Bu durum, dijital ebeveynliği sadece bir güvenlik meselesi olmaktan çıkarıp, çocuğun dijital emeğinin sömürülmesine ebeveyn rızasıyla aracılık edilen bir sürece dönüştürmektedir.

Terranova (2000) tarafından vurgulandığı üzere, dijital ekosistemlerdeki kullanıcı faaliyetleri, platformların algoritmik sermayesini besleyen gönüllü ve bedelsiz bir değer üretimidir (s. 33). Türkiye'deki ebeveynlik pratiklerinde, çocukların dijital dünyadaki bu üretkenlik hali genellikle olumlu bir teknolojik yatkınlık olarak kodlanmakta; ancak bu üretkenliğin arka planındaki ticari sömürü mekanizmaları ebeveynlerin farkındalık alanının dışında kalmaktadır. Binark ve Bayraktutan (2022) tarafından yürütülen tartışmalarda, ebeveynlerin bu politik ekonomik süreci ve dijital emek sömürüsünü kavrayamamalarının, dijital vasilik rolünü sadece teknik bir filtreleme işlemine indirgediği ve yapısal sömürüyü görünmez kıldığı saptanmaktadır (s. 89). Ebeveyn, teknik araçlarla çocuğunu zararlı içerikten koruduğunu düşünürken, aslında çocuğunun verisel varlığının platformlar tarafından metalaştırılmasına zemin hazırlamaktadır.

Livingstone ve Blum-Ross (2020), dijital platformların çocukların verilerini toplama konusundaki sistematik iştahının, ebeveynlerin bireysel koruma çabalarını yapısal olarak boşa çıkardığını ifade etmektedir (s. 88). Bu bağlamda, dijital ebeveynlik yetkinliği tartışmaları, ebeveynlerin çocuklarının verisel mahremiyetini ve dijital emeğini koruma kapasitesini içerecek şekilde genişletilmelidir. Zuboff (2029) tarafından ileri sürülen görüşe göre, gözetim kapitalizmi çağında ebeveynler, farkında olmadan çocuklarını veri madenciliği süreçlerinin ham maddesi haline getiren bir sistemin onaylayıcıları konumuna itilmektedir (s. 112). Dolayısıyla, Türkiye'de ebeveyn yetkinliği sorunsalı, sadece bir kullanım becerisi eksikliği değil, aynı zamanda dijital ekonominin bu sömürücü doğası karşısında ebeveynliğin sistemsel olarak etkisizleştirilmesidir.

3. Bulgular: Dijital Ebeveynliğin Yapısal Sınırları Ve Algoritmik Otorite

İncelenen resmî belgeler, platform kullanım koşulları ve eğitim müfredatları üzerinden yapılan niteliksel analizler, Türkiye'de dijital ebeveynlik olgusunun sadece teknik bir beceri meselesi olarak kurgulandığını ve yapısal sorunların bireysel sorumluluğa indirgendiğini doğrulamaktadır. Bowen (2009) tarafından belirtildiği üzere, dokümanların sunduğu bu veriler, toplumsal bir gerçekliğin kurumsal düzeyde nasıl inşa edildiğini ve bu inşanın bireylerin eylem alanlarını nasıl sınırlandırdığını açıkça ortaya koymaktadır (s. 27). Analiz edilen metinlerin toplamı, ebeveyn yetkinliği kavramının algoritmik sistemlerin karmaşıklığı karşısında içi boşaltılmış bir sorumluluk devrine dönüştüğünü göstermektedir. Prior'a (2003) göre, bu belgeler sadece bilgi veren pasif metinler değil, ebeveynleri dijital ekonominin gönüllü ve teknik operatörleri olarak yeniden tanımlayan aktif söylem araçlarıdır (s. 4).

Analiz süreci, özellikle resmi politika metinlerinde kullanılan dilin, ebeveynleri birer güvenlik uzmanı gibi konumlandırırken onları platformların veri madenciliği operasyonları karşısında savunmasız bıraktığını saptamıştır. O'Leary (2014), belgelerin eleştirel analizinin satır aralarındaki güç dengesizliklerini ifşa etmedeki rolüne dikkat çekerek, bu çalışmada incelenen her bir dokümanın ebeveyn yetkinliği illüzyonunu nasıl beslediği sorgulanmıştır (s. 225). Türkiye'deki dijitalleşme stratejilerini temsil eden bu metinler, ebeveynliğin koruyucu işlevini teknik bir süzgeç kullanımına indirgemekte ve algoritmik otoriteyi tartışma dışı bırakmaktadır. Rapley (2007) tarafından vurgulandığı gibi, bu tür egemen söylemler, yapısal bir krizi bireysel bir başarı veya başarısızlık hikayesine dönüştürerek sistemin sürekliliğini sağlamaktadır (s. 111). Bu temel saptamalar ışığında, doküman analizinden elde edilen bulgular üç ana tema altında detaylandırılmıştır.

3.1. Teknik Vasi Rolü ve Sorumluluğun Bireyselleşmesi

İncelenen Millî Eğitim Bakanlığı ve Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu kaynaklı güvenli internet rehberlerinde, ebeveyn figürünün dijital dünyanın mutlak bekçisi olarak konumlandırıldığı gözlemlenmiştir. Livingstone ve Blum-Ross'a (2020) göre, bu resmi metinlerin çocukları dijital risklerden koruma görevini neredeyse tamamen ebeveynin teknik takibine ve filtreleme becerisine emanet ettiği saptanmaktadır (s. 88). İncelenen resmi kılavuzlarda yer alan ebeveyn yönlendirmeleri, sorumluluğun kamusal alandan tamamen aileye devredildiğini somut olarak belgelemektedir. Örneğin, BTK tarafından yayımlanan güvenli internet rehberlerinde ebeveynlere yönelik kullanılan, "Aileniz için en güvenli filtreyi seçin, çocuğunuzun dijital dünyadaki mutlak bekçisi olun." şeklindeki emir kipi içeren söylemsel kalıplar, ebeveynliği teknik bir operatörlük düzeyine indirgemektedir. Mascheroni (2020), ise bu durumu, neoliberal yönetim anlayışının bir yansıması olarak değerlendirmekte ve yapısal bir sorunu bireysel bir beceri meselesine indirgeyerek sorumluluğun kamusal alandan özel alana devredildiğini savunmaktadır (s. 154). Yapısal ve algoritmik riskleri görünmez kılan bu resmi söylem, tüm etik yükü ailenin omuzlarına yüklerken kamusal denetim mekanizmalarının sorumluluğunu hafifletmektedir.

Türkiye'deki medya okuryazarlığı müfredatları ve ebeveyn eğitim modülleri analiz edildiğinde de benzer bir bireyselleşme eğiliminin hâkim olduğu görülmektedir. Binark (2022) tarafından vurgulandığı gibi, eğitim içeriklerinin ebeveyni sadece teknik bir denetleyici olarak kurgulaması, algoritmaların manipülatif gücü ve veri toplama iştahı karşısında ebeveyni stratejik bir yalnızlığa itmektedir (s. 74). İncelenen raporlarda, ebeveynlerin teknik araçları kullanma konusundaki başarısının genel ebeveynlik yetkinliği için yegâne ölçüt olarak kabul edildiği, ancak bu araçların platformların derin veri madenciliği süreçlerini engelleyemediği gerçeğinin metinlerde kendine yer bulmadığı saptanmıştır. Sözler (2023) tarafından ileri sürülen görüşe göre, sorumluluğun bu şekilde bireye indirgenmesi, platformların yasal ve ahlaki sorumluluklarını gizleyen söylemsel bir bariyer işlevi görmektedir (s. 142).

Resmî belgelerde kullanılan yönlendirici dil, ebeveynleri dijital araçların teknik uzmanları olmaya zorlarken, bu uzmanlığın sınırlarını platformların çizdiği dar bir alana hapsetmektedir. Ponte ve Batista (2019), ebeveynlere yüklenen bu rolün yapısal bir yanılsama ürettiğini ve ebeveynlerin aslında kontrol edemedikleri devasa bir veri ekonomisinin gayri resmî sorumluları kılındığını belirtmektedir (s. 201). Türkiye bağlamında incelenen rehberlerde, teknik başarısızlığın doğrudan ebeveynin ilgisiz-

liği veya bilgisizliğiyle ilişkilendirilmesi, ebeveynlik pratikleri üzerinde sürekli bir performans baskısı oluşturmaktadır. Bu durum, dijital vasilik rolünün koruyucu bir eylemden ziyade ebeveynleri sistemin hatalarını telafi eden gönüllü aktörlere dönüştürdüğünü kanıtlamaktadır.

3.2. Algoritmik Sis: Kullanım Sözleşmelerinde Rıza İnşası ve Ebeveyn Yetkisizliği

Uluslararası sosyal medya platformlarının Türkçe kullanıcı sözleşmeleri ve ebeveyn rehberleri üzerinde yapılan analizler, algoritmik otoritenin karmaşık yapısının ebeveynlere basit birer teknik tercih veya seçim hakkı gibi sunulduğunu ortaya koymuştur. Pasquale (2015) tarafından belirtildiği gibi, bu metinlerdeki dil kullanımının şeffaflık vaat ederken aslında sistemin asıl işleyişini ve kara kutu mekanizmasını gizlediği gözlemlenmektedir (s. 42). Söz konusu dijital mecraların yasal metinleri satır satır incelendiğinde, rızanın inşasında kullanılan ambalajlanmış dil net bir şekilde deşifre edilebilmektedir. Küresel şirketlerin ebeveynlerin karşısına çıkardığı, Çocuğunuz için daha kişiselleştirilmiş, güvenli ve eğlenceli bir deneyim sunmamıza izin vermek için burayı onaylayın ifadesi, arka planda işleyen ticari kar maksimizasyonunu gizleyen birer mimari tasarımdır. Ebeveynlere sunulan onay butonları ve denetim panelleri, çocuğun verilerinin nasıl metalaştırıldığına dair derin teknik detayları içermemekte; aksine bu süreci bir kullanıcı kolaylığı olarak ambalajlamaktadır. Zuboff (2019) ise bu tür metinsel kurguların bireyleri kendi gözetim süreçlerine rıza göstermeye zorlayan birer mimari tasarım olduğunu belirtmektedir (s. 112). İncelenen platform sözleşmelerinde, ebeveynlerin çocuklarının verileri üzerindeki kontrol gücünün sadece içerik görünürlüğü veya süre kısıtlamasıyla sınırlandırıldığı saptanmıştır. Gillespie (2014) tarafından ifade edildiği gibi, algoritmaların tarafsızlığına ve çocuk dostu olduğuna dair yaratılan bu metinsel illüzyon, ebeveynlerin rızaya dayalı çaresizliğini beslemektedir (s. 167). Türkiye'deki ebeveynler, bu sözleşmeleri onaylayarak çocuklarını dijital risklerden koruduklarını düşünürken, aslında çocuklarının dijital kimliklerinin algoritmik profil oluşturma süreçlerine dahil edilmesine yasal ve teknik zemin hazırlamaktadırlar. Danaher (2019) da algoritmik otorite karşısında ebeveynlere tanınan bu kısıtlı alanın, ebeveynliği işlevsiz kılan yapısal bir tuzak olduğunu vurgulamaktadır (s. 102). Metinlerde kullanılan teknik terminolojinin karmaşıklığı, ebeveynlerin bilinçli bir onay vermesini engelleyen bir algoritmik sis bulutu yaratmaktadır. Noble (2018) uyarısına göre, platformların sunduğu kullanım şartlarının ebeveynler tarafından bütünüyle anlaşılmasının imkânsız hale getirilmesi, rızanın inşasındaki temel stratejilerden biridir (s. 89). Türkiye özelinde incelenen ebeveyn rehberlerinde, platformların veri madenciliği operasyonları ile ebeveyn denetim araçları arasındaki çatışmanın metinlerde tamamen gizlendiği saptanmıştır. Bu durum, ebeveynlerin çocuklarını korumak adına kullandıkları araçların aslında platformların veri toplama iştahını meşrulaştıran birer onay mekanizmasına dönüştüğünü kanıtlamaktadır.

Resmî kurumların yayımladığı dijital farkındalık raporlarında, çocukların dijital dünyadaki verisel mahremiyetinin korunması gerekliliği sıklıkla vurgulanırken, bu korumanın nasıl sağlanacağına dair somut ve teknik bir yol haritasının sunulmadığı bulgulanmıştır. Fuchs (2020) tarafından belirtildiği üzere, çocukların dijital emeğinin sömürülmesine ve verisel varlıklarının metalaştırılmasına dair kuramsal farkındalık, incelenen resmî belgelerin hiçbirinde karşılık bulmamıştır (s. 215). Belgeler ebeveyne çocuklarının kişisel bilgilerini internette paylaşmaması gerektiğini hatırlatmakta; ancak platformların pasif veri toplama ve algoritmik iz sürme mekanizmaları karşısında ebeveyni tamamen savunmasız bırakmaktadır. Noble'a (2018, s. 89) göre, bu yetkisizlik hali, ebeveyn yetkinliği tartışmalarının en zayıf halkasını oluşturmakta ve koruma illüzyonunu pekiştirmektedir.

Analiz edilen müfredat dışı etkinlik raporları ve sivil toplum kuruluşu metinleri, ebeveynlerin dijital araçlarla kurduğu ilişkiyi sadece bir güvenlik süzgeci olarak tanımlamaktadır. Ponte ve Batista (2019), ebeveynlere yüklenen bu rolün yapısal bir illüzyon ürettiğini ve ebeveynlerin aslında yönetemedikleri devasa bir veri ekonomisinin gayri resmî sorumluları kılındığını ifade etmektedir (s. 201). Türkiye özelinde incelenen rehberlerde, veri madenciliği süreçlerinin ebeveyn denetim araçlarıyla engellenemeyeceği gerçeği gizlenmekte, bunun yerine ebeveynlere daha fazla teknik kontrol uygulama tavsiyesi verilmektedir. Bu durum, ebeveynlerin dijital okuryazarlık çabalarını platformların veri toplama kapasitesini artıran birer aracıya dönüştürmektedir.

Zuboff 82019) tarafından vurgulandığı gibi, gözetim kapitalizmi düzeninde ebeveynler, çocuklarını korumak adına kullandıkları uygulamalar aracılığıyla aslında platformların daha fazla veri elde etmesine rıza göstermektedirler (s. 112). İncelenen dokümanlarda, platformların ticari hedefleri ile çocukların üstün yararı arasındaki çatışmanın dile getirilmemesi, ebeveynlerin bu otorite karşısında geliştirdikleri savunma mekanizmalarının yapısal olarak etkisiz kalmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'deki ebeveyn yetkinliği söylemi, ebeveyni teknik birer operatör düzeyine indirgeyerek, onları algoritmik sömürü düzeninin sessiz onaylayıcıları konumuna hapsetmektedir.

3.3. Müfredat ve Kurumsal Söylemdeki Boşluklar: Algoritmik Teslimiyetten Dirence

Türkiye'deki medya okuryazarlığı öğretim programları ve ebeveynlere yönelik hazırlanan eğitim modülleri analiz edildiğinde, sunulan içeriğin dijital ekosistemin politik ekonomisini anlamaktan ziyade güvenli kullanım pratiklerine sıkıştığı saptanmıştır. Gezgin'e (2021) göre, müfredatların algoritmik gözetim ve veri madenciliği gerçeklerini kapsayacak şekilde kuramsal olarak genişletilmemesi, ebeveynleri platformların ticari insafına mahkûm etmektedir (s. 58). İncelenen eğitim raporlarında, ebeveynlerin çocuklarını dijital risklerden korumak için sadece teknik birer operatör olmalarının yeterli görüldüğü, ancak bu operatörlüğün algoritmik otorite karşısında nasıl bir etkisizleşmeye yol açtığının tartışılmadığı gözlemlenmiştir. Binark (2022, s.74), ebeveyn yetkinliğinin sadece koruma ve yasaklama ekseninde kurgulanmasının, çocukların ve ailelerin dijital haklar konusundaki özneleşme süreçlerini sekteye uğrattığını ifade etmektedir.

Sözler (2023) tarafından belirtildiği üzere, sorumluluğun kamusal denetim alanından çekilerek tamamen aileye devredilmesi, platform sahiplerinin etik yükümlülüklerini gizleyen yapısal bir boşluk yaratmaktadır (s. 142). İncelenen sivil toplum kuruluşu raporları ve kamu spotları, ebeveynleri dijital dünyanın bekçileri olarak tanımlarken, bu bekçilik rolünün sınırlarını platformların çizdiği teknik imkanlarla kısıtlamaktadır. Karaduman (2022) tarafından ileri sürülen görüşe göre, bu kısıtlılık hali ebeveynlerin algoritmik sistemlerin işleyiş mantığına dair eleştirel bir direnç geliştirmesini engellemektedir (s. 134). Türkiye özelindeki müfredat metinlerinde, verinin metalaşması ve dijital emek sömürüsü gibi kavramlara yer verilmemesi, ebeveyn yetkinliği söyleminin yapısal bir körlük üzerine inşa edildiğini kanıtlamaktadır.

İncelenen tüm doküman setleri, ebeveynlerin dijital dünyada birer vasi olarak konumlandırıldığını ancak bu vasilik rolünün algoritmik otorite tarafından sürekli olarak aşındırıldığını göstermektedir. Bu bulgular, Türkiye'de dijital ebeveynlik politikalarının sadece teknik beceri artırımına değil, algoritmik sistemlerin şeffaflığını ve kamusal denetimini hedefleyen köklü bir zihniyet değişimine ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

İncelenen tüm kamu politikaları ve platform rehberleri, ebeveyn yetkinliğini dijital araçlar üzerindeki mikro denetim kapasitesine indirgeyerek, algoritmik otorite karşısında yapısal bir teslimiyet alanı inşa etmektedir. Flick'e (2028) göre, dokümanların sunduğu bu sınırlı yetkinlik tanımı, ebeveynleri dijital ekosistemin işleyişine dair eleştirel sorular sormaktan alıkoyan birer yönetimsellik aracı olarak işlev görmektedir (s. 254). Türkiye'deki resmî kurumların yayımladığı raporlarda, ebeveynlerin teknik filtreleri kullanma konusundaki başarısı birer istatistiksel veri olarak sunulurken, bu filtrelerin platformların veri toplama iştahını durduramadığı gerçeği söylemsel bir sessizliğe mahkûm edilmektedir. Krippendorff (2018, s. 34), metinlerdeki bu tür bilinçli boşlukların, mevcut güç ilişkilerini korumaya ve teknoloji şirketlerinin ticari çıkarlarını meşrulaştırmaya hizmet ettiğini ifade etmektedir.

Türkiye özelinde analiz edilen ebeveynlik rehberlerinde, ebeveyne yüklenen dijital vasi rolü, onları platformların teknik hatalarını telafi eden ve çocukların verilerini sisteme rızayla dahil eden birer onay mekanizmasına dönüştürmektedir. Ebeveynler, bu metinler aracılığıyla kendilerine sunulan kısıtlı denetim gücünü mutlak bir hakimiyet zannederek, aslında algoritmik sistemlerin rızacı özneleri haline gelmektedirler. Fairclough'a (2013, s. 92) göre, bu durum ebeveynliğin koruyucu özünün dijital ekonomi tarafından sömürgeleştirilmesini temsil etmektedir.

İncelenen doküman setlerinin toplamı, Türkiye'de dijital ebeveynlik politikalarının algoritmik otoriteyi tartışmaya açmak yerine, bu otoritenin yarattığı risklerin sorumluluğunu ebeveynlere devrettiğini kanıtlamaktadır. Wodak ve Meyer (2009), bu tür söylemsel stratejilerin yapısal sorunları bireysel yetersizlikler olarak maskelediğine dikkat çekmektedir (s. 15). Ebeveyn yetkinliği, teknik bir operatörlük becerisinin ötesine geçemediği sürece, Türkiye'deki dijital çocukluk evresi platformların veri madenciliği operasyonlarına açık bir alan olmaya devam edecektir. Bu bulgular, makalenin sonuç bölümünde önerilecek olan kamusal denetim ve algoritmik şeffaflık ihtiyacının ne denli hayati olduğunu metodolojik bir netlikle ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de dijital ebeveynlik pratiklerini resmî belgeler, platform politikaları ve eğitim müfredatları üzerinden mercek altına alan bu araştırma, ebeveyn yetkinliği kavramının yapısal bir illüzyon üzerine inşa edildiğini saptamıştır. Çalışmanın bütünsel analizi, günümüzde ebeveynliğin teknik bir operatörlük düzeyine indirgendiğini ve algoritmik otoritenin karmaşık işleyişi karşısında ebeveynlerin rızaya dayalı bir çaresizlik sarmalına itildiğini kanıtlamaktadır. Dijital vasilik olarak kurgulanan bu yeni rol, çocukları koruma sorumluluğunu kamusal denetim mekanizmalarından koparark tamamen bireysel ebeveyn performansına devretmektedir. Bu durum, teknoloji şirketlerinin ve düzenleyici kurumların etik ve yasal yükümlülüklerini görünmez kılarken, ebeveynleri yönetemedikleri devasa bir veri ekonomisinin gayri resmi sorumluları konumuna getirmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, Türkiye'deki güvenli internet söyleminin ebeveynleri dijital dünyanın mutlak bekçileri olarak tanımladığını, ancak bu bekçilik rolünün sınırlarının bizzat algoritmik sistemler tarafından daraltıldığını ortaya koymaktadır. Platformların kullanım sözleşmelerinde ebeveynlere sunulan denetim panelleri ve onay mekanizmaları, aslında çocuğun verilerinin nasıl metalaştırıldığına dair teknik gerçekleri gizleyen birer rıza inşa aracı olarak işlev görmektedir. Ebeveynler, çocuklarını korumak adına bu araçları her kullandıklarında, farkında olmadan gözetim kapitalizminin veri madenciliği operasyonlarına yasal ve toplumsal meşruiyet kazandırmaktadırlar. Bu bağlamda, Türkiye'deki ebeveyn yetkinliği tartışmalarının sadece teknik beceri odaklı kalması, algoritmik otoritenin yarattığı yapısal tehditlerin ve veri sömürüsünün sistematik olarak üzerini örtmektedir.

İncelenen dokümanların satır aralarında beliren en çarpıcı bulgu, ebeveyn yetkinliğinin bir tür performans kriterine dönüştürülerek ailenin teknolojik bir kuşatılmışlık içine hapsedilmesidir. Resmi rehberlerde ebeveynlere sunulan adım adım koruma yöntemleri, aslında sistemin kendi hatalarını bireylere düzelttirdiği birer ücretsiz iş gücü pratiği olarak değerlendirilmelidir. Ebeveyn, teknik bir arayüzle meşgul edilirken, arka planda işleyen algoritmik profil oluşturma süreçleri ebeveynin denetim alanının tamamen dışında kalmaktadır. Bu durum, ebeveynliğin koruyucu özünü teknik birer ayar yapma işlemine indirgemekte ve ailenin dijital ekosistem içindeki eleştirel reflekslerini zayıflatmaktadır. Türkiye'deki ebeveynlik söylemi, bu yönüyle yapısal bir yetkisizleştirme sürecini yetkinlik artırımı gibi ambalajlayarak sunmaktadır.

Genellikle müfredat ve politika metinlerinin, dijital çocukluk evresini sadece bir risk ve güvenlik parantezine aldığı, çocukların verisel haklarını ise bütünüyle görmezden geldiği saptanmıştır. Ebeveynlere yönelik hazırlanan farkındalık broşürlerinde veri mahremiyeti vurgusu yapılsa da bu vurgunun platformların pasif veri toplama stratejileri karşısında nasıl somut bir direnç mekanizmasına dönüşeceği cevapsız bırakılmaktadır. Bu sessizlik, ebeveynlerin algoritmik otoriteyi kaçınılmaz ve sorgulanamaz bir doğa olayı gibi algılamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'deki dijitalleşme anlatısı, ebeveyni sistemin bir parçası kılan ancak sistemin işleyişine dair söz hakkı tanımayan asimetrik bir ilişki biçimini kurumsallaştırmaktadır.

Rızaya dayalı çaresizlik hali, ebeveynlerin dijital araçlara olan mecburiyetleri ile bu araçların sömürücü doğası arasındaki gerilimden beslenmektedir. İncelenen platform politikaları, ebeveynlerin çocuklarını sosyal dünyadan soyutlamama arzularını birer rıza mekanizmasına dönüştürmekte ve onları yapısal bir teslimiyete zorlamaktadır. Türkiye özelindeki ebeveynlik pratikleri, bu teslimiyetin

gölgesinde sadece teknik birer operatörlükle sınırlı kalmakta ve dijital ekonominin yarattığı eşitsizlikler karşısında savunmasız bırakılmaktadır. Kara kutu toplumunun bir yansıması olarak ebeveynlere sunulan sınırlı şeffaflık, sistemin asıl işleyişini gizleyen sembolik bir teselli niteliğindedir. Bu bulgular, ebeveyn yetkinliği sorunsalının teknik bir bilgi eksikliğinden ziyade, sistemin tasarımı gereği üretilen politik bir yetkisizleştirme süreci olduğunu deşifre etmektedir.

Bu çalışmanın ulaştığı temel yargı, Türkiye'de dijital ebeveynlik söyleminin aileyi teknolojik birer operatör düzeyine indirgeyerek, algoritmik sistemlerin yarattığı yapısal riskleri bireysel birer kusur gibi ambalajlamasıdır. İncelenen tüm resmi metinler ve platform politikaları, ebeveyni sistemin bir denetleyicisi olarak kurgularken, aslında onu sistemin veri madenciliği operasyonlarını sessizce onaylayan birer noter figürüne dönüştürmektedir. Ebeveyn yetkinliği olarak sunulan beceri seti, sadece arayüzlerin sunduğu kısıtlı imkanlarla sınırlı kalmakta ve dijital ekonominin asıl işleyiş mekanizmalarını tartışma dışı bırakmaktadır. Bu durum, ebeveynliğin koruyucu özünü teknik birer ayar yapma işlemine hapsetmekte ve ailenin dijital ekosistem içindeki eleştirel reflekslerini yapısal olarak zayıflatmaktadır.

Ebeveynlerin yaşadığı bu yetkisizlik hali, sadece bir bilgi eksikliği değil bizzat dijital platformların mimarisi ve devletin politika metinleri tarafından üretilen söylemsel bir boşluktur. Müfredatlarda ve farkındalık rehberlerinde algoritmik otoriteye dair hiçbir eleştirel vurgunun yer almaması, ebeveynlerin bu otoriteyi kaçınılmaz ve değiştirilemez bir doğa yasası gibi kabul etmelerine yol açmaktadır. Rızaya dayalı bu çaresizlik sarmalı, ebeveynlerin çocuklarını sosyal dünyadan koparmama arzuları ile platformların sömürücü veri politikaları arasında sıkışmalarından beslenmektedir. Sonuç olarak, Türkiye özelindeki dijitalleşme anlatısı, ebeveyni sistemin teknik birer parçası kılan ancak sistemin politik ekonomisine dair hiçbir söz hakkı tanımayan asimetrik bir bağımlılık ilişkisini kurumsallaştırmaktadır.

Araştırmadan elde edilen bu sentez ışığında, Türkiye'de dijital ebeveynlik paradigmasının teknik operatörlükten eleştirel özneleşmeye ve algoritmik dirence taşınması amacıyla şu yapısal öneriler sunulmaktadır:

Müfredatın Eleştirel ve Politik Dönüşümü: Eğitim içerikleri, sadece cihaz kullanım rehberi olmaktan çıkarılmalı; algoritmik yönetim, veri madenciliği ve platformların ekonomi politiğini kapsayacak şekilde kuramsal olarak derinleştirilmelidir. Ebeveynlerin sadece teknik araç kullanıcısı değil, sistemin ideolojik arka planını deşifre edebilen eleştirel okuryazarlar olması hedeflenmelidir.

Kamusal Denetim ve Algoritmik Şeffaflık: Dijital platformların ebeveyn denetimi adı altında sunduğu mekanizmaların teknik etkinliği, bağımsız kamusal otoriteler tarafından denetlenmelidir. Bu araçların veri toplama süreçlerini durdurup durdurmadığına dair şeffaf raporlar kamuoyuyla paylaşılmalı, algoritmik sistemlerin ticari hedefleri ebeveynlerin farkındalık alanına dahil edilmelidir.

Hukuki Sorumluluğun Kamusal Alana Geri Çağrılması: Çocukların dijital haklarını koruma yükü sadece ebeveynlerin omuzlarına bırakılmamalıdır. Teknoloji şirketlerinin veri toplama iştahını yapısal olarak sınırlayan ve sorumluluğu doğrudan platformlara yükleyen hukuki düzenlemeler Türkiye özelinde kararlılıkla uygulanmalıdır. Bu yaklaşım, ebeveyn üzerindeki yapay performans baskısını hafifletecek temel adımdır.

Kolektif Bilinç ve Dayanışma Ağlarının Teşviki: Ebeveynlerin dijital dünya karşısındaki bireysel çaresizliğini aşmak için deneyim paylaşımına ve kolektif hak arama pratiklerine dayalı sivil toplum ağları desteklenmelidir. Ebeveynlerin bu süreçte kendilerini yalnız hissetmelerinin, algoritmik otoriteye duyulan rızaya dayalı teslimiyeti pekiştirdiği unutulmamalıdır.

Algoritmik Dirence Dayalı Eğitim Modelleri: Ebeveynlere yönelik hazırlanan eğitimlerde, platformların kullanıcıyı sistemde tutmak için kullandığı tasarım hileleri ve psikolojik tetikleyiciler açıkça deşifre edilmelidir. Çocukların dijital özerkliğini koruyacak eleştirel direnç mekanizmaları geliştirilerek, ebeveynlik pratikleri teknik bir vasi olmanın ötesine, aktif bir dijital haklar savunuculuğuna taşınmalıdır.

Sonuç olarak Türkiye özelinde gerçekleştirilen bu doküman analizi, dijital ebeveynlik tartış-

malarının artık teknik filtrelerin ve kullanım sürelerinin dar parantezinden çıkarılması gerektiğini metodolojik bir netlikle ortaya koymaktadır. Ebeveyn yetkinliği, algoritmik otoritenin şeffaflaştırıldığı ve verisel sömürünün kamusal denetim altına alındığı yeni bir hak arama zemininde yeniden tanımlanmalıdır. Aksi takdirde, ebeveynlere sunulan teknik denetim imkanları, dijital ekosistemin mülkiyet yapısını ve sömürücü doğasını gizleyen birer illüzyon olmaktan öteye geçemeyecektir. Geleceğin dijital dünyasında ebeveynlik, sistemin teknik bir operatörü olmakla değil, algoritmik kuşatılmışlık karşısında çocukların dijital özerkliğini ve verisel haklarını savunabilen eleştirel bir özne olmakla anlam kazanacaktır. Bu çalışma, Türkiye'deki ebeveynlik politikalarının bu yönde bir zihniyet dönüşümüne uğraması için kuramsal ve ampirik bir çağrı niteliği taşımaktadır.

Yazar Beyanları

Makalenin Başlığı: Dijital Vesayetin İllüzyonu: Türkiye'de Ebeveyn Yetkinliği ve Algoritmik Çocukluk Çıkmazı

Yazar/Yazarları: Ahmet ESKİCUMALI, Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ayhan Adnan DALARSLAN Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı

Hakem Değerlendirmesi Beyanı: Alan editörünün anonim ön incelemesinin ardından, makale çift kör dış hakem değerlendirme sürecinden geçirilmiştir.

İntihal Kontrolü: Makale Turnitin programları ile taranmış ve derginin intihal politikası ile uyumlu bulunmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Finansman ve Proje Desteği: Bu çalışma için herhangi bir kurumsal/finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yapay Zekâ Araçlarının Kullanımı: Yapay zekâ araçları makaleden yola çıkarak tablo oluşturulmasında kullanılmıştır. Yazarlar tarafından son kontrolü yapılmıştır.

Yazar Katkısı Beyanı: Kavramsallaştırma: A.A.D. ve A.E. ; Yöntem:.A.A.D.ve A.E.; Doğrulama ve biçimsel analiz:A.E.; Araştırma:A.A.D.; Veri yönetimi:A.E.; Yazım – İlk taslakA.A.D.; Yazım – Gözden geçirme ve düzenleme:A.A.D.ve A.E.

Veri Paylaşım Beyanı: Bu çalışmanın bulgularını destekleyen veriler yazarlar tarafından üretilmiştir. Ancak bilgilendirilmiş onam formunda yer alan "elde edilen veri, proje dışında başkaları tarafından yeniden kullanılmayacaktır" ifadesi nedeniyle verilerin paylaşılması onam formuna aykırılık teşkil etmektedir.

Teşekkür: Yazarlar, ölçeğin düzenlenmesinde fikir veren ve ayrıca veri toplama sürecine katılan akademisyenlere teşekkür eder.

Kaynakça

Beer, D. (2017). The social power of algorithms. *Information. Communication & Society*, 20(1), 1–13

Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Penguin Books.

Binark, M. (2020). *Kültürel çalışmalar ve dijitalleşen Türkiye*. Alternatif Bilişim Derneği Yayınları.

Binark, M. (2022). *Yeni medya çalışmalarında eleştirel okuryazarlık: Algoritmalar, veri sömürgeciliği ve dijital haklar*. Alternatif Bilişim Yayınları.

Binark, M., & Bayraktutan, G. (2022). *Dijital emek ve platform ekonomisinde çocukluk.* Der Yayınları.

Bowen, G. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.

Burr, V. (2015). Social constructionism. Routledge.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches.* Sage Publications.

Crotty, M. (1998). The foundations of social research: Meaning and perspective in the research process.Sage Publications.

Danaher, J. (2019). *Automation and utopia: Human flourishing in a world without work.* Harvard University Press.

Denzin, N. K., & Lincoln, Y. (2011). *The Sage handbook of qualitative research.* Sage Publications.

Fairclough, N. (2013). *Analysing discourse: Textual analysis for social research.* Routledge.

Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research.* Sage Publications.

Fuchs, C. (2020). *Communication and capitalism: A critical theory.* University of Westminster Press.

Gezgin, S. (2021). *Dijital medya okuryazarlığı ve ebeveyn denetimi.* Eğitim Yayınevi.

Gillespie, T. (2014). *The relevance of algorithms*. T. Gillespie, P. Boczkowski, & A. Kirsten (Eds.), Media technologies: Essays on communication, materiality, and society içinde (ss. 167-194). MIT Press.

Han, B.-C. (2019). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve yeni iktidar teknikleri* (H. Arslan, Çev.). Metis Yayınları.

Karaduman, M. (2022). *Dijital ebeveynlik ve medya okuryazarlığı söylemi.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology.* Sage Publications.

Kurumu, T. İ. (2023). *Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması.* TÜİK Matbaası.

Kvale, S. (2007). *Doing Interviews.* Sage Publications.

Laniado, N. (2020). *Dijital dünyada çocuk büyütmek.* Kuraldışı Yayınları.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. (1985). *Naturalistic inquiry.* Sage Publications.

Livingstone, S. (2019). *Parenting in the digital age.* Oxford University Press.

Livingstone, S., & Blum-Ross, A. (2020). *Parenting for a digital future: How hopes and fears shape children's lives.* Oxford University Press.

Mascheroni, G. (2020). *Datafication and digital parenting: The construction of the datafied child.* Palgrave Macmillan.

Merriam, S. B., & Tisdell, E. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.

Miles, M. B., & Huberman, M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook.* Sage Publications.

Noble, S. U. (2018). *Algorithms of oppression: How search engines reinforce racism.* New York University Press.

O'Leary, Z. (2014). *The essential guide to doing your research project.* Sage Publications.

Pasquale, F. (2015). *The black box society: The secret algorithms that control money and information.* Harvard University Press.

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods.* Sage Publications.

Ponte, C., & Batista, S. (2019). *Digital parenting: Risks and opportunities in a glocal world.* Nordicom.

Prensky, M. (2001). *Digital natives, digital immigrants.* On the Horizon, 9(5), 1-6.

Prior, L. (2003). *Using documents in social research.* Sage Publications.

Punch, K. F. (2014). *Introduction to social research: Quantitative and qualitative approaches.* Sage Publications.

Rapley, T. (2007). *Doing conversation, discourse and document analysis.* Sage Publications.

Schwandt, T. A. (2000). *Three epistemological stances for qualitative inquiry: Interpretivism, hermeneutics, and social constructionism.* N. K. Denzin, & L. Yvonna S. (Eds.), Handbook of qualitative research içinde (ss. 189-213). Sage Publications.

Seale, C. (1999). *The quality of qualitative research.*Sage Publications.

Silverman, D. (2016). *Qualitative research.* Sage Publications.

Sözler, A. (2023). *Dijitalleşen Türkiye ve kamu politikalarında aile.* Siyasal Kitabevi.

Şahin, M., Akçay, E., & Doğan, M. (2021). Dijital gözetim ve aile içi çatışma alanları. *Medya ve İletişim Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 45-62.

Terranova, T. (2000). *Free labor: Producing culture for the digital economy.* Social Text, 18(2), 33-58.

Toprak, A., Yıldırım, A., & Erden, S. (2023). *Türkiye'de dijital yerliler ve kuşaklar arası bilgi asimetrisi araştırması.* Kalkınma Atölyesi Yayınları.

Wodak, R., & Meyer, M. (2009). *Methods of critical discourse analysis.* Sage Publications.

Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power.* PublicAffairs.

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi
Journal of Media Literacy Studies
Araştırma Makalesi / *Research Article*

Examining the Digital Technology Competencies of Preschool Teachers in Science

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Etkinliklerinde Dijital Teknolojiyi Kullanma Yeterliliklerinin İncelenmesi

Yücehan YÜCESOY

Lecturer, Karatarakli College, Anatolian Fine Arts High School, Technology, Art and Design Department, İzmir, TÜRKİYE, yucehanyucesoy235@gmail.com; 0000-0001-8171-3130

Burak DEMİR

Lecturer, Mediterranean Karpasia University, Education Faculty, Education Management, Nicosia, Turkish Republic of Northern Cyprus. burak.demir@akun.edu.tr; 0000-0001-5666-359X

Keywords

Preschool Education, Science Activities, Digital Technology, Teacher Competence, Mixed Methods

Abstract

This study examines preschool teachers' competencies in using digital technology during science activities in central and rural regions of the TRNC. The research was designed as an explanatory sequential mixed-methods study. The quantitative phase involved 250 teachers, while the qualitative phase included 20 teachers. Quantitative data were collected through a 19-item five-point Likert-type form, and qualitative data were obtained through semi-structured interviews. The findings showed that teachers' competencies were generally at a moderate-to-high level. Competence was stronger in pedagogical selection and planning, but more limited in assessment and feedback. Teachers mainly used digital technology for visualization, attracting attention, and enriching science activities. Infrastructure, technical support, time management, and classroom organization directly influenced implementation quality. The results indicate that digital technology competence in preschool science activities should be understood as a holistic construct that includes pedagogical, ethical, and contextual dimensions beyond technical skill.

Anahtar Kelimeler

Okul Öncesi Eğitim, Fen Bilimleri Etkinlikleri, Dijital Teknoloji, Öğretmen Yeterliliği, Karma Yöntemler

Öz

Bu araştırma, KKTC'de merkez ve taşra bölgelerinde görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin fen bilimleri etkinliklerinde dijital teknolojiyi kullanma yeterliliklerini incelemektedir. Çalışma açıklayıcı sıralı karma yöntem deseniyle yürütülmüştür. Nicel aşamaya 250 öğretmen, nitel aşamaya ise 20 öğretmen katılmıştır. Nicel veriler 19 maddelik beşli Likert tipi form; nitel veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Bulgular, öğretmenlerin yeterliliklerinin genel olarak orta-üst düzeyde olduğunu; pedagojik seçim ve planlama boyutunda daha güçlü, değerlendirme ve geri bildirim boyutunda ise daha sınırlı bir görünüm sergilediklerini göstermiştir. Öğretmenler dijital teknolojiyi daha çok görselleştirme, dikkat çekme ve etkinliği zenginleştirme amacıyla kullanmaktadır. Altyapı, teknik destek, zaman yönetimi ve sınıf içi düzenlemeler uygulamaların niteliğini doğrudan etkilemektedir. Sonuçlar, okul öncesi fen etkinliklerinde dijital teknoloji yeterliliğinin teknik becerinin ötesinde pedagojik, etik ve bağlamsal boyutlar içeren bütüncül bir yapı olduğunu göstermektedir.

CC BY NC

Makale Geçmişi / Article History
Geliş / Received: 03.04.2026
Kabul / Accepted: 18.06.2026

Yayın Bilgileri / Publication Info
Cilt / Volume: 5, Sayı / Issue: 1, Haziran 2026
DOI: 10.5281/zenodo.20962930

APA Yücesoy, Y. & Demir, B., (2026). Examining the Digital Technology Competencies of Preschool Teachers in Science. *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, 5(1) 87-105.* DOI: 10.5281/zenodo.20962930

Introduction

Early childhood is regarded as a critical developmental stage in which the foundations of an individual's cognitive, affective, and social development are established. Experiences acquired during this period directly affect children's later learning experiences, problem-solving approaches, and the relationships they form with their environment. Science education is one of the fundamental learning areas in early childhood that enables children to explore their surroundings, make sense of natural phenomena, and establish cause-and-effect relationships. Preschool science activities foster children's sense of curiosity and develop their skills in inquiry, observation, and prediction (Van Driel, Beijaard, & Verloop, 2001).

Through science activities, children not only become familiar with scientific concepts but also develop their thinking processes. Interacting with materials and discussing the results increase the number of children's cognitive flexibility and makes learning more permanent. In this context, pre-school science education should be considered not only as a content-focused teaching area but also as a learning process focused on children's active participation.

For science education to be effective in early childhood, the teacher must properly assume a guiding role. The teacher should create a learning environment that supports children's natural curiosity, encourages them to ask questions, and directs discovery processes. In this environment, science activities should be made meaningful by associating them with children's everyday life experiences. Thus, science learning moves away from the transfer of abstract information and turns into a process shaped through children's direct experiences.

Digital technologies stand out as important tools that support and enrich learning processes in educational settings. In the context of preschool education, the use of digital technologies offers various opportunities in terms of attracting children's attention, concretizing abstract concepts, and visualizing the learning process. In science activities, digital tools can be used effectively at stages such as arousing curiosity before an experiment, recording the experimental process, and comparing observations after the experiment (Caena & Redecker, 2019; Yucesoy et al., 2022). From the perspective of the Journal of Media Literacy Studies, the teacher's capacity to select, evaluate, and use digital content critically rather than merely operationally constitutes a form of media literacy that is inseparable from effective digital pedagogy. This critical-evaluative dimension is particularly relevant in science activities, where the quality and reliability of digital content directly affect the integrity of children's inquiry processes (Vuorikari et al., 2022; Zhou & Yang, 2024).

However, the potential contribution of digital technologies in science activities depends on the extent to which the teacher can relate the use of technology to pedagogical purposes. Since learning in early childhood largely occurs through hands-on experience, digital technologies should be positioned not as a substitute for physical experience but as a tool that supports it. Otherwise, technology may weaken the nature of the science activity by causing children to become passive viewers (Niess, 2012; Redecker & Punie, 2017).

The effective use of digital technologies in science activities has the potential to make children's thinking processes visible. For example, documenting children's observations during an experiment through photographs or short recordings makes it possible to evaluate learning in a process-oriented manner. Such practices help children become aware of their own learning processes and provide the teacher with concrete data to support pedagogical decisions. However, for these contributions to be realized, the duration, purpose, and content of digital technology use should be clearly planned (Law et al., 2018).

One of the most critical points in the use of digital technology in preschool science activities is maintaining pedagogical balance. Excessive or purposeless use of technology may distract children from learning objectives and make it more difficult to manage the activity process. Therefore, it is of great importance for the teacher to plan at which stage of the science activity and for how long digital technology will be used.

Pedagogical balance means using digital technology not as the center of the science activity, but as an element that supports the activity. The observation, experimentation, and discovery processes that form the basis of the science activity should be preserved, and digital tools should be regarded as supportive elements that enrich these processes. This approach contributes to sustaining children's active participation and their direct involvement in the learning process (Caena & Redecker, 2019).

1. Purpose of the Study

The main purpose of this study is to comprehensively examine the digital technology competencies of teachers working in preschool education institutions covering central and rural regions in the TRNC within the context of science activities. The study aims to determine the level and purposes for which teachers use digital technology in science activities and to reveal how these competencies are related to teacher characteristics and school context.

Accordingly, in addition to determining teachers' perceptions regarding the use of digital technology through quantitative data, the study also aims to analyze their experiences related to classroom practices in depth through qualitative data. In this way, a more holistic evaluation of teacher competencies is intended.

Problem Statement

In the context of TRNC, conditions related to the use of digital technology in preschool education institutions do not display a homogeneous structure. There are marked differences among schools in terms of technical infrastructure, in-class equipment levels, and teachers' access opportunities to digital technologies. These differences directly affect the ways in which teachers use digital technology in science activities and the quality of this use.

While some teachers use digital technologies in science activities consciously and purposefully, others benefit from these tools only to a limited extent due to technical inadequacies, classroom management concerns, or pedagogical uncertainties. This situation reveals that digital technology competencies cannot be explained solely by individual skills; rather, they should be addressed together with factors such as school context, institutional support, and professional experience.

Research Questions

The following questions were answered within the scope of the study:

- What are the levels of preschool teachers' digital technology competencies in science activities?
- How do teachers' professional experience and frequency of technology use affect their perceptions of competence?
- How do the school's digital infrastructure and institutional support affect teachers' levels of reflecting their competencies in classroom practices?
- For which pedagogical purposes do teachers use digital technology in science activities?

Significance of Study

This study offers a unique contribution to literature by addressing digital technology competencies within the context of preschool science activities. The limited number of studies conducted specifically in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) makes this research significant in terms of local applications. The findings are important for identifying teachers' professional development needs, strengthening school-based support mechanisms, and providing data for policy-level decision-making processes. Unlike previous studies examining the use of digital technology in general education settings, this study uniquely focuses on the intersection of digital technology competence and science activities in preschool education within the TRNC context. Using an explanatory sequential mixed-methods design, it provides a more comprehensive and locally based contribution to the field by quantitatively measuring competency levels as well as revealing the contextual mechanisms shaping practice through qualitative data.

Limited Scope of the Study

This study is limited to preschool teachers' digital technology competencies in the context of science activities. It does not cover teachers' general attitudes toward technology or their use of technology in other subject areas. This limited framework made it possible to conduct an in-depth analysis specific to science activities.

2. Theoretical Framework and Literature

2.1. Theoretical Foundations of Science Learning and Digital Media Literacy in Early Childhood

The science learning process in early childhood is addressed within the framework of constructivist learning theory. According to this theory, children are not passive recipients of knowledge; rather, they are active learners who learn by interacting with their environment, experiencing, and making meaning. Science activities enable children to transform their natural curiosity toward environmental stimulus into a systematic learning process. In this process, children encounter the basic components of scientific thinking, such as observation, prediction, establishing cause-and-effect relationships, and expressing the results they obtain.

The theoretical foundations of science learning in the preschool period are also explained by Piaget's theory of cognitive development and Vygotsky's sociocultural approach. According to Piaget, children in this period are in the preoperational stage and realize their learning largely through concrete experiences. In this context, science activities require abstract concepts to be supported by concrete experiences. Vygotsky, on the other hand, emphasizes that learning takes place through social interaction and draws attention to the importance of teacher guidance and peer interaction. In science activities, the teacher's guiding questions and the structured learning environment are among the fundamental elements supporting children's cognitive development.

The main purpose of preschool science activities is not so much to transfer scientific knowledge to children as to provide the foundations of scientific thinking skills. Through these activities, it is aimed to support children's sense of curiosity, increase their awareness of the events around them, and develop an inquisitive perspective. Science activities encourage children not only to focus on results, but also to think throughout the process, conduct trials, and produce different solution paths.

One of the distinctive characteristics of these activities is that they are child centered. Science activities planned based on children's interests and daily life experiences ensure that learning is meaningful and lasting. In addition, making mistakes, trying again, and discovering are regarded as natural parts of learning in these activities. This approach contributes to children's development of self-confidence and positive attitudes toward learning.

At the same time, the scientific nature of early childhood activities intersects directly with digital media safety. Preschool science learning depends on observation, hands-on exploration, and teacher-guided discussion; therefore, digital media should be used only when it protects the exploratory character of the activity and does not replace direct experience. For young children, age-appropriate content, privacy protection, limited screen exposure, and the reliability of visual materials become part of the scientific learning environment itself. In this respect, teachers' digital media literacy functions not only as a technical competence but also as a protective and pedagogical responsibility that supports safe inquiry (Vuorikari et al., 2022; OECD, 2023; Zhou & Yang, 2024).

2.2. Digital Technology in Education: Theoretical Bases, Media Literacy, and Classroom Applications

Theoretical approaches regarding the use of digital technology in education provide important frameworks for how technology should be integrated into the learning process. In this context, the effectiveness of technology in the instructional process depends on its being used in a manner compatible with pedagogical purposes. Technology should not be regarded as an element that enables learning on its own, but as a tool that supports and enriches the learning process.

Teachers' and pre-service teachers' attitudes toward technology and their readiness for technology integration play a decisive role in the effective use of digital technology in instructional processes. Technology provides teachers with an important basis in terms of selecting tools suitable for instructional practices, following new trends, and integrating technology with pedagogical purposes (Birkollu et al., 2017).

This approach argues that technology should support the active participation of learners rather than strengthening teacher-centered transmission processes. Especially in early childhood, it is important that digital technologies be structured in a way that supports children's experiential learning. Otherwise, technology may weaken the nature of learning by pushing children into the position of passive viewers. The European Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu) conceptualizes this balance by situating pedagogical competencies at the core of digital practice, encompassing dimensions of content selection, learner engagement, and assessment all of which are directly relevant to the science activity context examined in the present study (Redecker, 2017; Caena & Redecker, 2019). More recent scholarship has further emphasized that digital competence in early childhood must be understood through a media literacy lens: teachers who are able to critically evaluate digital content, recognize its affordances and limitations, and guide children's media encounters are engaged in a fundamentally educative act (Vuorikari et al., 2022; Hunze et al., 2024; OECD, 2023).

In preschool education, digital technologies can be used for various purposes such as storytelling, game-based learning, visualization, and supporting discovery processes. In the context of science activities, digital tools make it possible to visualize processes that cannot be directly observed, record the stages of experiments, and enable children to express their thoughts.

Teacher education programs and in-service development processes are expected to strengthen teachers' capacity in terms of accessible digital content, gamified learning environments, and child-centered use of technology. The use of technology in preschool education should be regarded as a holistic field of competence that is not limited to knowledge of tools only, but also includes pedagogical design, accessibility, and sustainable practice dimensions (Yucesoy et al., 2022; Birkollu et al., 2017).

These tools can facilitate children's focus on the learning process by supporting their attention spans. However, the nature, duration, and content of use are shaped by the teacher's pedagogical decisions. Therefore, the role of digital technologies in education gains meaning through teacher guidance.

2.3. Digital Technology Competence: Definition, Dimensions, and Media Literacy Perspectives

Digital technology competence refers to an individual's capacity to use digital tools consciously, purposefully, and safely. In the educational context, this competence covers the teacher's skills in selecting, implementing, and evaluating technology in line with pedagogical goals. For preschool teachers, digital competence is directly related to dimensions such as child development, classroom management, and safety. The most widely adopted reference framework for this conceptualization is the European DigComp framework, the latest iteration of which (DigComp 3.0) emphasizes five interrelated competence areas: information and data literacy, communication and collaboration, digital content creation, safety, and problem-solving (Vuorikari et al., 2022). In the context of early childhood science education, this framework intersects with media literacy in a distinctive way: teachers must not only master the technical dimension of tool use, but also exercise the kind of critical media awareness that enables them to model responsible and discerning digital practice for young children (Hunze et al., 2024; OECD, 2023). This intersection between digital competence as pedagogical skill and media literacy as critical citizenship capacity represents the conceptual core of the present study's relevance to the Journal of Media Literacy Studies.

This competence should be addressed not as a static set of skills, but as a dynamic structure that continuously develops through the teacher's experiences and professional development processes.

Preschool teachers' digital technology competencies display a complex structure involving multiple dimensions. Among these dimensions, technology selection, activity planning, supporting the learning process, providing assessment and feedback, and safety and ethical responsibilities stand out. The teacher's level of competence in these dimensions determines the extent to which digital technology can be meaningfully integrated into science activities.

Especially in science activities, it is important that the teacher be able to structure technology in a way that supports children's active participation. This situation brings to the fore the interaction between the teacher's pedagogical knowledge and the skill of using digital tools.

2.4. Pedagogical Use of Digital Technology in Science Activities

The pedagogical use of digital technology in science activities covers the stage at which and the purpose for which technology is used. Digital tools can be used to arouse curiosity at the beginning of the activity, to provide observation and recording throughout the process, or to enable reflection at the end of the activity. However, for this use to carry pedagogical value, it must be aligned with the teacher's activity goals.

Pedagogically effective use of technology supports children's thinking processes and deepens science learning. In this context, the teacher's guidance plays a decisive role in enabling digital technology to contribute to the learning process. In preschool science activities, assessment is approached with a process-oriented understanding. Digital technologies make it possible to document children's learning processes, compare observations, and provide feedback.

However, for these processes to be effective, the teacher must clearly determine the purposes of assessment and use digital tools in service of those purposes.

The use of digital technologies in preschool education gives rise to special responsibilities in terms of children's safety and privacy. Teachers' selecting reliable content, protecting personal data, and ensuring age-appropriate use form important components of digital competence.

This dimension is regarded as an integral component of digital technology competence. Safety and ethical awareness directly affect the teacher's ability to use technology responsibly. Teachers' digital technology competencies are closely related to professional development processes. In-service training, professional learning communities, and peer sharing support the development of teachers' digital competencies.

When professional development opportunities are limited, teachers' use of digital technology may remain superficial. Therefore, the sustainability of professional development support is important. School context plays a decisive role in teachers' ability to reflect their digital technology competencies in classroom practices. Infrastructure, technical support, managerial encouragement, and the resources offered by the school directly affect technology integration.

When the literature is examined, it is seen that studies on preschool teachers' digital technology competencies are mostly conducted in the general education context. Studies focusing specifically on science activities are limited. This study is positioned to fill this gap in literature.

3. Method

Since this study aims to examine preschool teachers' digital technology competencies in science activities in a multidimensional way, it was designed according to the mixed-method research approach.

3.1. Research Design and Participants

In addition to describing teachers' competency levels regarding digital technology, this model also makes it possible to reveal how these competencies are reflected in classroom practices and which contextual factors are related to them.

In the first stage of the study, quantitative data were collected and teachers' perceptions of competence regarding digital technology in science activities were described in general terms.

The research process was carried out in three main stages. In the first stage, a literature review was conducted, and the theoretical framework of the study was established. In the second stage, quantitative data were collected and analyzed. In the third stage, qualitative data were collected to explain the quantitative findings in depth.

This structure ensured that the research progressed in a systematic and consistent manner and enabled each stage to contribute to the next stage in terms of data and meaning.

The population of the study consists of preschool teachers working in official and private preschool education institutions affiliated with the Ministry of National Education throughout the Turkish Republic of Northern Cyprus, including central and rural regions.

Preschool education institutions in the TRNC display different characteristics in terms of infrastructure, equipment, and institutional support. This diversity has made it possible to consider teachers' digital technology competencies in a multidimensional way.

The sample of the study was determined from the population in line with the purposive sampling approach. Purposive sampling is a method that makes it possible to select information-rich cases appropriate to the purpose of the study.

Diversifying the sample in this way made it possible to evaluate digital technology competencies not only through individual characteristics, but also in relation to school context and environmental conditions.

3.2. Data Collection and Analysis

The study group consisted of 250 preschool teachers in the quantitative stage and 20 preschool teachers in the qualitative stage. Participants represented different age groups, levels of professional seniority, school types, and levels of technology use.

For the qualitative stage, participants were selected using maximum variation criteria in order to reflect different institution types, professional seniority groups, technology-use frequencies, and

central-rural school contexts. Participation was voluntary, and teachers who had direct experience of conducting science activities with digital tools were prioritized.

The characteristics of the study group provided a contextual framework for interpreting the findings and showed that teacher competencies do not display a one-dimensional structure. The data collection process was carried out systematically in line with the determined research plan. Quantitative data were collected through a measurement tool developed to determine teachers' competencies regarding digital technology in science activities.

In the qualitative data collection process, more detailed data were obtained through semi-structured interviews conducted with 20 teachers.

Quantitative data were analyzed using descriptive statistics (frequency, percentage, mean, and standard deviation) and comparative tests. High-frequency response rates (4-5 scores) and NA rates were also examined to identify strong and weak competency areas. Independent-samples t-tests were used for comparisons by institution type, and one-way analysis of variance (ANOVA) was used for comparisons by professional seniority. The significance level was accepted as $p < .05$.

The qualitative data collection process was carried out to examine in depth the experiences related to the quantitative findings. Interviews were conducted through a semi-structured form. The qualitative data collection process enabled the acquisition of contextual information regarding teachers' practices and contributed to explaining the quantitative findings.

Qualitative data were analyzed through thematic content analysis. Interview notes and transcripts were first read repeatedly; then open codes were generated, grouped into sub-themes, and organized under main themes consistent with the research questions. To strengthen trustworthiness, coding decisions were reviewed iteratively, representative teacher statements were used to support themes, and qualitative findings were compared with quantitative patterns during integration.

The joint interpretation of quantitative and qualitative data was regarded as an important element that increased the validity and explanatory power of the study.

Validity and reliability strategies were also considered in both phases of the research. In the quantitative phase, content validity was supported through expert review of the items and alignment with digital competence dimensions, and internal consistency was checked before the dimension means were interpreted. In the qualitative phase, credibility was supported through transparent coding, direct quotations, and comparison of qualitative explanations with quantitative results. These procedures strengthened the coherence and explanatory power of the mixed-method design.

3.3. Ethical Procedures

Ethical principles were meticulously followed throughout the research process. Participants were clearly informed about the purpose and scope of the study, voluntary participation was ensured, and informed consent was obtained before data collection. Participants were informed that they could withdraw from the study at any stage without any negative consequence. Personal identifiers were not included in the data set; interview excerpts were anonymized, and findings were reported only in aggregate or through non-identifying quotations. Ethical approval for this study was obtained from University of Mediterranean Karpasia Ethics Committee on November 3, 2025.

4. Findings

The findings regarding preschool teachers' digital technology competencies in science activities throughout the TRNC are presented below in an integrated structure based on quantitative and qualitative evidence.

4.1. Participant Profile and Contextual Characteristics

A total of N=250 teachers working in official and private preschool institutions in the TRNC participated in the study. Of the participants, 212 were female and 38 were male.

Table 1. Demographic characteristics of the participants (N=250)

Variable	Category	N	(%)
Gender	Female	212	84,8
	Male	38	15,2
Age	<25	45	18,0
	25–34	110	44,0
	35–44	60	24,0
	≥45	35	14,0
Institution Type	Official	175	70,0
	Private	75	30,0
Professional Seniority	0-5 years	102	40,8
	6-10 years	88	35,2
	≥11 years	60	24,0

This profile shows that digital technology competencies are related not only to individual skills but also to school type, seniority, age, and institutional practices.

4.2. Digital Infrastructure, Access, and Frequency of Use in Science Activities

Teachers' ability to use digital technology in science activities is closely related to in-class infrastructure and access opportunities. Participants' reports indicate that access conditions directly affect classroom practices.

Table 2. Digital access and usage patterns in science activities (N=250)

Indicators	Category	N	(%)
Access to basic devices in the classroom	Available	196	78,4
	Not available	54	21,6
Internet continuity	Mostly sufficient	142	56,8
	Frequent interruptions	108	43,2
Frequency of use in science activities	3+ per week	58	23,2
	1-2 per week	124	49,6
	1-2 per month	50	20,0
	Very rarely	18	7,2

Perception of technical support	Sufficient	74	29,6
	Partially	96	38,4
	Insufficient	80	32,0

Table 2 shows that factors such as internet interruption and insufficient technical support can shape digital practices in science activities not only in terms of "frequency" but also in terms of "continuity" and "quality."

4.3. Regional Differences in Central and Rural Contexts

When the findings are read in relation to the central-rural distinction, regional differences are most visible in the continuity and quality of implementation rather than in the general willingness to use digital technology. Teachers in central contexts reported more stable access to devices, internet continuity, and technical support, whereas teachers in rural contexts emphasized interruptions, limited support, and the need to reorganize activities when technological conditions did not work as planned. Thus, regional context appears to operate as an enabling or constraining condition that shapes whether digital competence can be translated into consistent classroom practice.

This distinction is particularly important for science activities because interruptions in access or support do not merely reduce frequency of use; they also limit process documentation, instant feedback, and opportunities to revisit children's observations. Therefore, the regional pattern supports the interpretation that digital competence should be evaluated together with infrastructure and institutional support.

4.4. Descriptive Findings at the Item Level

This subsection presents teachers' responses to 19 statements at the item level. The statements cover topics such as selecting appropriate digital technology, supporting creativity, evaluation, and reliability.

Descriptive Statistics for Items 1-10 and Items 11-19

Table 3. Means, standard deviations, NA, and high-frequency (4-5) rates for the 19 items

No	Statement (abbreviated)	Mean	SD	NA %	(4-5) %
1	Selecting digital technology appropriate to the topic	4,05	0,72	1,2	71,0
2	Use that develops creative thinking	3,70	0,83	1,6	52,4
3	Providing information about copyright	2,95	0,98	4,0	28,1
4	Creating an environment suitable for individual differences	3,45	0,90	2,0	44,0
5	Learning to use new technologies	3,60	0,84	2,4	48,3
6	Participation in social network communities	2,60	1,05	8,0	20,2
7	Self-assessment of the learning process with digital tools	2,85	1,00	6,0	27,4
8	Developing digitally enriched materials	3,10	0,95	3,2	35,0
9	Creating a rich learning environment	3,80	0,78	1,2	58,6
10	Using different digital technologies in harmony	3,55	0,82	1,6	47,1
11	Evaluating the process with e-portfolio/Excel, etc.	2,70	1,02	7,2	22,0
12	Closely following new technologies	3,65	0,80	2,0	50,0
13	Evaluating source reliability	3,95	0,74	1,2	66,1

14	Considering learning outcomes in selection	4,10	0,70	0,8	74,2
15	Use that ensures active participation	3,85	0,76	1,2	61,4
16	Considering individual differences in selection	3,90	0,75	1,6	64,0
17	Including digital use in the lesson plan	3,75	0,82	1,2	55,2
18	Instant feedback during the lesson process	3,05	0,98	5,2	34,0
19	Using it to encourage collaboration	3,20	0,92	2,8	38,2

Table 3 presents the item-level descriptive statistics of teachers' responses to the 19 statements.

4.5. Aggregated Quantitative Findings Across Thematic Dimensions

This subsection presents the combined means of the 19 items under analytical dimensions. Thus, teachers' digital technology competencies can be evaluated within broader pedagogical domains.

Table 4. Dimension means (range 1-5)

Dimension (analytical)	Included items	Mean	SD
Pedagogical selection and planning	1, 14, 16, 17	3,95	0,61
Enriching the learning environment and participation	2, 4, 9, 10, 15, 19	3,59	0,64
Production and tracking of innovation	5, 8, 12, 6	3,24	0,71
Assessment and feedback	7, 11, 18	2,87	0,80
Reliability and copyright awareness	3, 13	3,45	0,77
Overall mean	19 items	3,43	0,58

Dimension means that the strongest area for teachers is pedagogical selection and planning, while the weakest area is assessment and feedback.

4.6. Differentiation by Type of Institution

Comparisons by institution type show that teachers working in private institutions display higher mean scores in some dimensions.

Table 5. Comparisons of dimensions by institution type

Dimension	Official (n=175) Mean±SD	Private (n=75) Mean±SD	t	p
Pedagogical selection and planning	3,91±0,62	4,03±0,58	-1,52	0,13
Enrichment and participation	3,54±0,64	3,71±0,61	-2,05	0,04
Production and tracking of innovation	3,16±0,72	3,43±0,67	-2,84	0,005
Assessment and feedback	2,83±0,81	2,95±0,78	-1,14	0,26
Reliability and copyright	3,41±0,79	3,56±0,72	-1,48	0,14

4.7. Differentiation by Professional Seniority

When the findings are examined by professional seniority, teachers with 0-5 years of experience appear to have higher mean scores in the "production and tracking of innovation" dimension.

Table 6. Dimension means by professional seniority (ANOVA)

Dimension	0-5 years (n=102)	6-10 years (n=88)	**≥11 yıl (n=60)**	**F**	**p**
Pedagogical selection and planning	3,90	3,97	4,00	0,88	0,41
Enrichment and participation	3,61	3,57	3,58	0,19	0,83
Production and tracking of innovation	3,35	3,22	3,08	4,02	0,02
Assessment and feedback	2,92	2,85	2,81	0,72	0,49

The seniority variable diverges most in the dimension of production and innovation tracking. However, the fact that the assessment and feedback dimension remains low across all seniority groups is noteworthy.

4.8. Awareness Gaps Indicated by NA (Not Applicable) Responses

When the items with higher rates of NA (not applicable) responses are examined, some areas stand out particularly, such as participation in communities on social networks (Item 6), self-assessment, and process monitoring.

4.9. Qualitative Findings

Qualitative findings provide a strong background that explains the quantitative patterns. Teachers' narratives show that digital technology in science activities is mostly used for visualization, attracting attention, and making the process visible.

Table 7. Qualitative themes, sub-themes, and sample narratives (n=20)

Theme	Sub-themes	Representative teacher narratives (abridged)
Purposes of use	Visualization, arousing curiosity, process recording	"First, I arouse curiosity with a 1–2 minute video; then we conduct the experiment at the table."
Pedagogical design	Station work, small group, inquiry	"When I set up stations, I can use the device like a 'station,' and the children come one by one."
Assessment and feedback	Collecting evidence, instant feedback, monitoring	"I want to provide instant feedback, but it is difficult to manage the class at the same time."
Barriers	Time, technical disruptions, finding content	"When the connection drops, the flow is disrupted; the plan changes that day."
Reliability and copyright	Selecting appropriate content, limits of sharing	"I do not open everything I see; I choose from reliable sources."
Institutional conditions	Support, infrastructure, administrative approach	"If there is support, I try more comfortably; otherwise, I do not want to take risks."

The area of assessment and feedback is affected more by classroom management, time, and technical conditions. Participation in professional networks (Item 6) remains weak because it is outside routine classroom flow.

4.10. Quantitative-Qualitative Integration: A Joint Reading of the Findings

While quantitative findings show "which areas are strong/weak," qualitative findings provide an explanatory framework for the question of "why." For example, the relative weakness in assessment and feedback becomes more understandable in relation to classroom flow, child age, and infrastructure limitations. This pattern is consistent with broader findings in the literature on early childhood digital pedagogy, which identify assessment and documentation as the competency area most constrained by contextual and logistical factors (Zhou & Yang, 2024; OECD, 2023).

The findings indicate that preschool teachers' digital technology competencies in science activities in the TRNC generally follow a medium-high level, but there are imbalances across dimensions.

5. Discussion, Conclusion, and Recommendations

In this section, quantitative and qualitative findings are interpreted together, and it is discussed through which pedagogical functions teachers use digital technology in science activities, in which areas they are strong, and which contextual variables shape this structure.

5.1. Competency Patterns: Strengths, Weaknesses, and Media Literacy Dimensions

The findings show that preschool teachers' competencies in using digital technology in science activities in the TRNC are generally at a medium-high level. However, this general picture does not mean that all competency areas are equally strong. This medium-high general level is broadly consistent with findings from comparable national and international contexts: studies applying the DigCompEdu framework in Turkey have similarly reported integrator-level competence on average among in-service teachers, with notable variation across dimensions related to assessment and professional networking (Frontiers, 2025; Springer, 2024). From a media literacy standpoint, the dimension of "reliability and copyright awareness" detected in the present study maps directly onto what the DigComp 3.0 framework defines as "information and data literacy" a competence area that is especially formative when teachers mediate children's first encounters with digital content (Vuorikari et al., 2022).

This imbalance may also be explained by the specific instructional conditions of the early childhood context. In preschool, science activities proceed through short attention cycles, movement, hands-on participation, and the need for instant classroom management. One of the strongest areas in the findings is teachers' ability to select digital technology appropriate to the topic of the science activity and to place it in the activity plan by considering learning outcomes.

This result suggests that digital technology is positioned in science activities as a support serving learning outcomes. Especially in preschool education, the fact that teachers approach technology not as an end but as a supportive element is pedagogically meaningful.

Teachers' relatively high mean scores on indicators related to "creating a rich learning environment" and "supporting active participation" can be associated with the ability of digital tools to visualize science processes, attract attention, and concretize abstract content. In contrast, the relatively lower means in areas requiring more complex in-class organization, such as using technology to encourage collaboration, show that collaborative use is more difficult to implement in the early childhood context.

While indicators of learning and closely following new technologies are at a medium-high level in the findings, the indicator of participation in communities on social networks remains at a lower level. Qualitative findings also show that teachers mostly access information through quick searches and ready-made content, whereas systematic community participation is weaker.

5.2. Contextual and Institutional Factors Shaping Digital Practices

In the quantitative results, the lowest means are seen in the areas of "monitoring with process assessment tools," "supporting self-assessment," and "instant feedback. "This pattern indicates that teachers' digital competence is shaped not only by knowledge and skill, but also by the physical arrangement of the classroom, the continuity of infrastructure, and institutional support.

This finding offers an important practical implication: in early childhood science activities, digital assessment and feedback processes should not be designed as "heavy" systems, but as practical routines that can fit classroom flow. The fact that the indicator of "evaluating source reliability" is high while the indicator of "informing about copyright" is relatively low shows that teachers are more careful in content selection than in explicitly explaining ethical issues.

This result emphasizes that digital literacy should be addressed not only through access and use, but also through ethical, legal, and security dimensions. In comparisons between official and private institutions, the fact that private institutions show higher mean scores in some dimensions may be associated with the quality of digital practices being related not only to teacher willingness but also to the school's resources and organizational flexibility. Nevertheless, the relatively high level of pedagogical selection and planning in both institution types indicates that teachers' basic pedagogical decisions are more robust than contextual limitations.

Within this contextual frame, the central-rural distinction also helps interpret why similar pedagogical intentions may lead to different classroom practices. Central settings tend to provide more stable conditions for continuous use, whereas rural settings make teachers more dependent on contingency planning, low-tech alternatives, and institutional support. Therefore, regional context should not be read simply as a geographical variable; it functions as a practical ecology that affects assessment, feedback, documentation, and sustained use.

Findings by seniority show that teachers with lower seniority appear higher in areas such as production and tracking of innovation, whereas teachers with higher seniority appear relatively stronger in pedagogical selection and classroom adaptation. This result suggests that teachers' conceptualizations of technology are shaped over time by teacher education, professional experience, and previous practice experiences.

The increase in NA rates in some statements (especially in areas related to participation in professional communities and assessment-feedback) indicates that some dimensions are not sufficiently reflected in teachers' daily practices. This finding shows that to support the development of digital competence, not only technology introduction but also instructional design, assessment literacy, and context-sensitive support models are needed.

Qualitative findings make the mechanisms behind quantitative patterns visible. Especially in the relatively weak area of assessment and feedback, it is seen that teachers avoid more complex digital processes due to time limitations, classroom flow, and technical risks. In addition, teachers' emphasis that they use digital technology mostly to arouse curiosity and for visualization purposes is consistent with the pedagogical nature of preschool science activities.

5.3. Implications for Policy, Teacher Development, and Sustainable Digital Media Education

The problems of internet continuity and insufficient technical support shown by the findings indicate that sustainability is a critical issue in the integration of digital technology into science activities. The OECD Digital Education Outlook (2023) highlights that infrastructure continuity, and minimum device standards are preconditions for any meaningful development of teachers' digital competencies; without these conditions, highly motivated teachers are constrained in translating competence into sustained classroom practice. The implications for media literacy education are similarly structural: teachers who lack reliable access to digital tools cannot systematically model critical media engagement,

source evaluation, or copyright-aware content use all of which are essential components of a pedagogy that prepares children for life in a media-saturated environment (OECD, 2023; Vuorikari et al., 2022).

In this context, teacher competencies should be considered not only as personal skills, but also together with the school's capacity to function as a learning organization and its culture of institutional support. Since science activities in early childhood progress based on "discovery, observation, and experimentation," the role of digital technology is often not to replace the experiment, but to frame it, make it visible, or support reflection.

In contrast, the limitation in assessment and feedback may make it difficult to make process skills visible in science learning. Therefore, digital routines that produce minimal but meaningful evidence should be strengthened. When all findings are evaluated together, it is seen that teachers effectively use digital technology in science activities for selection and enrichment purposes, but there are more limited practices in areas such as assessment, feedback, collaboration, and participation in professional networks.

Conclusion

In conclusion, the discussion section shows that preschool teachers' digital technology competencies in science activities in the TRNC context display a pedagogically meaningful but contextually constrained structure. In this study, the pattern of preschool teachers' digital technology competencies in science activities was examined through quantitative findings based on 19 statements, qualitative themes explaining this structure, and an integrated interpretation of these two data sets.

General findings show that teachers' digital technology competencies in science activities are at a medium-high level. However, this level is not distributed homogeneously across all dimensions. This picture is also compatible with the instructional conditions of early childhood. In preschool, science activities proceed through short attention cycles, safety sensitivity, movement, direct experience, and instant classroom management requirements.

One of the strong outputs of the study is that teachers can select digital technology appropriate to learning outcomes in science activities and integrate it pedagogically into the activity plan. In addition, the high level of evaluating source reliability shows that sensitivity related to safety and appropriateness in early childhood education are reflected in teachers' digital preferences.

A critical aspect of the findings is that the assessment and feedback dimension appears lower compared to the other dimensions. Producing evidence throughout the process, supporting self-assessment, and giving instant feedback are more difficult to sustain in the flow of preschool classrooms. Moreover, although teachers' tendency to follow innovations appears at a medium-high level, participation in professional digital communities is relatively low. This indicates a more individualized rather than network-based pattern of professional learning.

In comparisons by institution type, the fact that private institutions can show higher mean scores in some dimensions reveals that teacher competencies are shaped not only by pedagogical knowledge but also by resource diversity, technical support, and organizational flexibility. Findings by seniority show that although the low-seniority group appears higher on indicators related to production and tracking of innovation, the pedagogical selection and planning dimension is more balanced across all groups.

While quantitative findings clearly reveal strong and weak areas, qualitative findings explain the mechanisms behind this pattern. The dimensions of assessment and feedback, collaboration, participation in professional communities, and ethical informing are shaped not only by teacher competence but also by time, classroom management, technological continuity, and institutional support conditions.

The overall implication of the study is that teachers mostly use digital technology in science activities effectively on the axis of selection-planning-enrichment; however, more contextual, sustainable, and practice-oriented support is needed in areas such as assessment-feedback, collaboration, ethics, and professional networking.

Recommendations

In this section, recommendations are presented under the headings of system and policy, school and administration, teacher education and in-service development, and classroom practice design.

Recommendations on the System and Policy Level

Continuity of infrastructure and minimum standards: Internet access and the continuity of devices are among the fundamental conditions that determine the usability of digital technology in science activities. Therefore, schools should guarantee minimum standards in terms of connection, technical functioning, and basic hardware.

Institutionalization of the technical support mechanism: One of the main reasons teachers give up on digital practices is the absence of a support structure that can quickly solve problems. For this reason, a school-based or regionally accessible technical support mechanism should be institutionalized.

Digital practice packages embedded in early childhood science: Teachers should be provided not only with tool introductions, but also with sample practice sets embedded in the stages of science activities. Such packages can facilitate the transformation of competence into practice.

Recommendations at the School and Administration Level

A school-based reliable content pool: The fact that teachers appear strong in selecting reliable content is an advantage that can be institutionalized.

Station and rotational use design: When the number of devices is limited, structuring the use of digital technology like a station can both facilitate classroom management and support children's active participation. A culture of in-school sharing and micro-communities: The apparently low participation in professional digital communities can be balanced through in-school micro-communities.

Recommendations for Teacher Education and In-Service Development

Science activity-based digital pedagogical training: Training content should focus not so much on the question of which tool is used how, but on how digital technology can be positioned within science activity design in a pedagogically meaningful way.

Assessment-feedback-focused micro-modules: Short and practical modules are recommended for the weakest areas. These modules can increase teachers' assessment capacity without increasing workload.

- Short evidence collection: one photograph, one short audio recording,
- Reflection: a mini card with two questions,
- Feedback: one sentence of observation + one sentence of the next step,
- Simple checklist: a minimal template for process monitoring. These micro-practices can increase teachers' assessment capacity without adding burden.

Transforming the ethics and copyright dimension into a classroom routine: Since the copyright information indicator is relatively low, this area should be converted into age-appropriate routines at the early childhood level.

Recommendations for Classroom Practice Design, Monitoring, and Assessment

A three-stage digital placement approach: For each science activity, the role of digital technology can be planned through one of three purposes:

1. Arousing curiosity and visualization,
2. Supporting and making discovery visible,
3. Producing evidence, reflection, and feedback.

This approach strengthens pedagogical alignment by providing the teacher with decision steps.

Low-cost productions that support creativity: Small productions that enable children to express their observations (photo collage, short audio explanation, simple digital drawing) can be used.

Adaptation strategies for individual differences: Digital content can be used to provide differentiated options: shorter instructions, more visual support, repetition opportunities, and alternative expression channels.

Micro-evidence + micro-feedback routine: The strongest solution proposed for the area of assessment-feedback is classroom-flow-compatible micro-routines. The teacher can routinely use:

- 10 seconds of evidence (photo/audio),
- 2 reflection questions,
- 2 feedback sentences. When this routine becomes sustainable, it can provide a visible improvement in assessment capacity (Caena & Redecker, 2019).

Role-based design for collaboration: Device scarcity does not have to reduce collaboration. In small groups, roles such as observer, recorder, narrator, and organizer can support collaboration.

- short classroom observations,
- teacher reflective notes,
- short video clips,
- children's products and explanations

The effectiveness of these recommendations can be monitored through evidence such as short classroom observations, teacher reflective notes, short video clips, children's products, and their explanations.

Limitations and Recommendations for Future Research

- This study provides important and multi-layered findings regarding preschool teachers' digital technology competencies in science activities in the TRNC context; however, it also has some limitations that should be considered in the interpretation of the findings.
- First, the fact that the quantitative data are based on teachers' self-reports may bring the effect of social desirability and the possibility of a gap between perceived competence and actual classroom practice.
- Second, the cross-sectional collection of data does not allow monitoring changes in competence over time. Since digital competence is a dynamic structure, longitudinal studies are needed to observe development processes.
- Third, although a sample targeting the whole TRNC was designed, access conditions (institutions' willingness to participate in the study, teachers' availability, and regional opportunities) may have limited representation power.
- Fourth, since the qualitative section was conducted with a limited number of participants, the aim of the findings is not to represent the experiences of all teachers, but rather to explain the patterns observed in the quantitative stage in depth.

Finally, although contextual factors such as infrastructure and technical support were reported in the study, these factors were not measured in detail (e.g., the school's device inventory, connection speed, frequency of technical support).

Future research should be designed in a way that allows a deeper and more multidimensional understanding of teachers' digital technology practices in science activities.

- First, studies that directly observe classroom practice are important. Short natural classroom observations can provide stronger evidence about how the teacher positions digital technology within the flow of the activity.
- Longitudinal studies that monitor change over time are recommended. For example, the developmental course of teachers' assessment-feedback practices can be tracked after an educational intervention.
- Multivariate models in which variables such as institution type, seniority, class size, and the school's level of digital infrastructure are examined together can reveal more clearly which factors are more determinant.
- Intervention studies testing the effects of micro-assessment and micro-feedback routines specific to the early childhood science context are recommended. Such studies may provide stronger evidence about the sustainability of digital competence in practice.

Finally, school-based models aimed at increasing teachers' participation in professional digital communities should be tested; for example, structures such as in-school micro-communities, peer mentoring, and shared content production can be examined.

Author Declarations

Title of the Article: Examining the Digital Technology Competencies of Preschool Teachers in Science

Author/Authors: Yücehan YÜCESOY, Ph.D., Technology Teaching Education Department, Faculty of Education; Burak DEMİR Öğretim Görevlisi, Akdeniz Karpaz Üniversitesi,Eğitim Fakültesi

Peer Review Statement: Following an anonymous preliminary evaluation by the field editor, the article underwent a double-blind external peer review process.

Funding: This study was not funded by any institution.

Ethics Committee Approval: Ethical approval for this study was obtained from Akdeniz Kapraz University Ethics Committee (Date: 10/11//2025, Decision No:00132025).

AI Usage Statement: Artificial intelligence tools were not used by the authors in this article.

Conflicts of Interest: The authors declare no conflicts of interest.

Author Contribution Statement: Author Contribution Statement: Conceptualization: Y.Y. ; Methodology: B.D ; Validation and Formal Analysis: Y.Y. and B.D.; Research: Y.Y. and B.D. ; Resources: Y.Y. and B.D.; Data Curation: Y.Y. and B.D. Writing – Original Draft: Y.Y. and B.D.Writing – Review & Editing: Y.Y. and B.D.; Visualization: Y.Y. and B.D. Author Contribution Statement: This study was created with 50% contribution from Yücehan Yücesoy (Y.Y.) and 50% from Burak Demir (B.D.).

Data Availability Statement: The data that support the findings of this study are available on request from the corresponding author. The data are not publicly available due to privacy or ethical restrictions.

References

Birkollu, S. S., Yucesoy, Y., Baglama, B., & Kanbul, S. (2017). Investigating the attitudes of pre-service teachers towards technology based on various variables. *TEM Journal*, *6*(3), 578.

Caena, F., & Redecker, C. (2019). Aligning teacher competence frameworks to 21st century challenges: The case for the European Digital Competence Framework for Educators (Digcompedu). *European journal of education, 54*(3), 356-369.

Calvani, A., Cartelli, A., Fini, A., & Ranieri, M. (2008). Models and instruments for assessing digital competence at school. *Journal of E-learning and Knowledge Society, 4*(3), 183-193.

Ilomäki, L., Paavola, S., Lakkala, M., & Kantosalo, A. (2016). Digital competence–an emergent boundary concept for policy and educational research. *Education and information technologies, 21*(3), 655-679.

Law, N. W. Y., Woo, D. J., De la Torre, J., & Wong, K. W. G. (2018). A global framework of reference on digital literacy skills for indicator 4.4. 2.

Lucas, M., Bem-Haja, P., Siddiq, F., Moreira, A., & Redecker, C. (2021). The relation between in-service teachers' digital competence and personal and contextual factors: What matters most?. *Computers & Education,* 160, 104052.

Niess, M. L. (2012). Teacher knowledge for teaching with technology: A TPACK lens. In M. L. Niess (Ed.), *Educational technology, teacher knowledge, and classroom impact: A research handbook on frameworks and approaches* (pp. 1-15). IGI Global.

Tondeur, J., Aesaert, K., Pynoo, B., Van Braak, J., Fraeyman, N., & Erstad, O. (2017). Developing a validated instrument to measure pre-service teachers' ICT competencies: Meeting the demands of the 21st century. *British Journal of Educational Technology, 48*(2), 462-472.

Van Driel, J. H., Beijaard, D., & Verloop, N. (2001). Professional development and reform in science education: The role of teachers' practical knowledge. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching, 38*(2), 137-158.

Vuorikari, R., Punie, Y., Gomez, S. C., & Van Den Brande, G. (2016). *DigComp 2.0: The digital competence framework for citizens. Update phase 1: The conceptual reference model (No. JRC101254).* Joint Research Centre.

Yucesoy, Y., Evcimen, E., Altinay, F., Sharma, R. C., Tlili, A., Altinay, Z., Dagli, G., Jemni, M., Shadiev, R., Baglama, B., & Celebi, M. (2022). Analysis of Digital Leadership in School Management and Accessibility of Animation-Designed Game-Based Learning for Sustainability of Education for Children with Special Needs. *Sustainability*, *14*(13), 7730. https://doi.org/10.3390/su14137730

Hunze, M. S., Freudenberger, F., Gerigk, Y., Ohler, P., & Nieding, G. (2024). Preschoolers' knowledge acquisition from German educational media: The impact of a training program fostering media sign literacy. *Journal of Children and Media, 19*(2), 1–19. https://doi.org/10.1080/17482798.2024.2418531

OECD. (2023). OECD Digital Education Outlook 2023: *Towards an Effective Digital Education Ecosystem.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/c74f03de-en

Vuorikari, R., Kluzer, S., & Punie, Y. (2022). *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. With new examples of knowledge, skills and attitudes. Publications Office of the European Union*. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/115376

Zhou, X., & Yang, W. (2024). Early childhood digital pedagogy: A scoping review of its practices, profiles, and predictors. *Early Childhood Education Journal.* https://doi.org/10.1007/s10643-024-01804-8

medya okuryazarlığı
-araştırmaları dergisi-

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi *Journal of Media Literacy Studies*

Konferans Değerlendirmesi / *Conference Review*

Media Literacy through Popular Music, AI, and Youth Cultures: A Review of *We Want More: Music / Sociology!*

Popüler Müzik, Yapay Zekâ ve Gençlik Kültürleri Üzerinden Medya Okuryazarlığını Yeniden Düşünmek: *We Want More: Music / Sociology!* Konferansı Üzerine Bir Değerlendirme

Hüseyin SERBES

Dr., Visiting Fellow, Middlesex University, h.serbes@mdx.ac.uk; *0000-0001-7913-6178*

Introduction: Why Review a Music Sociology Conference through Media Literacy?

The international conference *We Want More: Music / Sociology!*, organised by Rotterdam Popular Music Studies at Erasmus University Rotterdam on 8–10 April 2026, brought these questions into a rich interdisciplinary setting. Its programme included a Young Scholars Workshop, an opening event titled *The Future Sound of Rotterdam*, AI robots on stage, panels on nightlife and social justice, and sessions on audiences, platformization, inequalities, labour, education, memory, activism, and music ecosystems. Although the conference was not organised explicitly around media literacy, its themes closely intersect with current debates on digital culture and critical media engagement.

As Buchan, Bhawra, and Katapally (2024) note, digital literacy has become a crucial competence for young people as digital platforms increasingly shape communication, socialization, entertainment, and education (p. 3). Popular music is central to this platformed environment, especially for young people whose cultural identities, tastes, and forms of belonging are often mediated through digital music cultures. This review reads the conference as a space where music sociology, AI, youth cultures, and media literacy can be brought into dialogue.

The review follows the three-day structure of the conference and focuses on its broader conceptual contributions. It first considers the opening day through AI, speculative imagination, and nightlife as public culture. It then examines the second day through audiences, ecosystems, inequalities, and platformized music cultures. The third day is discussed through gatekeepers, nightlife, AI, and the politics of musical visibility. The final section brings these themes together to argue that popular music provides a valuable lens for rethinking media literacy in a platformed and increasingly automated cultural world.

Day 1: The Future Sound of Rotterdam: AI, Utopian Imagination, and Nightlife as Public Culture

The first day of *We Want More: Music / Sociology!* established the conference as a meeting point between scholarly exchange, technological experimentation, and public cultural life. The Young Scholars Workshop, *We Want More: Feedback!*, organised with IASPM Benelux at Codarts Rotterdam / WMDC, created a space for early career researchers to present developing work on alternative music, black metal, rap battles, youth orchestra participation, online festival communities, minority artists, regional music scenes, platformized recognition, clubbing, DIY collectives, and concert communities. This opening structure positioned the conference as an intergenerational forum in which music sociology appeared as a field shaped by established scholars, emerging researchers, artists, audiences, and cultural workers.

CC BY NC

Makale Geçmişi / Article History
Geliş / Received: 08.06.2026
Kabul / Accepted: 11.06.2026

Yayın Bilgileri / Publication Info
Cilt / Volume: 5, Sayı / Issue: 1, Haziran 2026
DOI: 10.5281/zenodo.20963018

APA Serbes, H., (2026). Media Literacy through Popular Music, AI, and Youth Cultures: A Review of We Want More: Music / Sociology!. *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, 5(1) 106-110.* DOI: 10.5281/zenodo.20963018

The evening event, *The Future Sound of Rotterdam*, shifted the conference from the workshop format to a more experimental public setting. The programme placed AI, performance, speculative thinking, and nightlife activism in direct conversation. The live session *AI Robots on Stage* asked what happens when artificial intelligence is no longer understood as software responding to a text prompt, but as a physical and performative actor that interacts through instruments, movement, and live sound. This framing moved AI away from the abstract language of automation and placed it within the embodied conditions of performance. It also raised questions about audience expectation, technical infrastructure, authorship, and the changing limits of live music.

Ana Alacovska's talk, "Utopian daydreaming: speculative experimentations with the future in creative work," deepened this concern. Her focus on utopian imagination, creative labour, and future-oriented cultural practice offered a productive way to think about AI without reducing it to efficiency, replacement, or technological spectacle. Discussions of AI creativity invite a reconsideration of creativity beyond narrow economic frameworks, drawing attention to the qualities of human creative labour and the ways some aspects of the creative process are now being simulated by artificial intelligence (Lee, 2022).

The final part of the evening, "From Dusk to Dawn: Social Justice in Night Spaces," expanded the discussion from AI and creative futures to nightlife, activism, and urban public culture. By bringing together cultural organisers, artists, and nightlife practitioners from Rotterdam, London, and Paris, the panel treated club culture as a political and social space. Nightlife was framed as a site where exclusion can be challenged, communities can be mobilised, and pleasure can be connected to political urgency. This was a significant opening gesture for the conference as a whole. It suggested that music sociology must attend to the spaces in which music is lived, danced, contested, funded, and organised. The first day therefore introduced three key concerns that continued across the conference: technological change, cultural labour, and the public life of music.

Day 2: Audiences, Ecosystems, Inequalities, and Platformized Music Cultures

The second day of the conference offered the most comprehensive map of the intellectual scope of *We Want More: Music / Sociology!*. Across four parallel session blocks, popular music was approached through audiences, reception, ecosystems, inequalities, health and wellbeing, memory, platformization, labour, and education. This structure showed that music sociology is increasingly concerned with the social conditions in which music circulates, gains value, becomes visible, and shapes everyday life.

The morning sessions foregrounded participation, technology, and materiality. Papers on gamified concerts, hybrid media landscapes, YouTube reaction communities, and vinyl nostalgia suggested that music audiences are no longer adequately understood as passive listeners. They appear as participants, collectors, commentators, affective publics, and data-generating users. This was especially visible in the discussions of Fortnite concerts and YouTube music reaction communities, where audience participation becomes part of the cultural and economic value of music. These examples also point to a key media literacy concern: listeners now encounter music within environments designed by platforms, metrics, monetisation strategies, and participatory interfaces.

The sessions on music ecosystems expanded this perspective by shifting attention from individual artists or genres to infrastructures, policies, spaces, and networks. Presentations on urban music studies, local sector mapping, public value, and music as part of civic life demonstrated that music cultures depend on complex relationships between venues, institutions, technologies, communities, and policy frameworks. This ecological approach is useful for understanding how underground, independent, and local music practices become connected to broader cultural infrastructures.

Inequality was another central concern of the day. Sessions on gender, race, colonialism, racialization, migration, diaspora, and inclusion practices made clear that music cultures are shaped by uneven access to visibility, resources, recognition, and safety. The programme positioned inequality as part of the everyday organisation of music industries, scenes, institutions, and audiences. This was particularly important for a media literacy perspective, since critical engagement with media culture requires attention to who becomes visible, who remains peripheral, and how cultural value is distributed.

The afternoon sessions on platformization and AI brought these concerns into direct contact with digital infrastructures. Papers on Spotify, platform capitalism, musical labour, local scenes, authenticity, and musicians' engagements with AI addressed how music is increasingly shaped by data-driven systems. Bonini and Gandini (2019) conceptualise platformized music curation as a data-driven form of gatekeeping in which human editorial judgement and algorithmic systems jointly produce new regimes of visibility. This insight was strongly echoed in the day's discussions. Platformization does not simply change how music is distributed; it reorganises the conditions of attention, recognition, labour, and cultural legitimacy.

The final sessions of the day extended these questions into songwriting, wellbeing, inclusion, and education. The music education session was especially relevant for the wider argument of this review. Discussions of pluriversal pedagogy, institutional barriers, and neoliberal higher music education suggested that music learning cannot be separated from industry structures, cultural inequalities, and digital transformation. Taken together, the second day presented popular music as a field where audiences, platforms, institutions, and social inequalities intersect. It therefore strengthened the central claim of this review: music sociology provides a valuable route for rethinking media literacy as a critical engagement with platformed cultural life.

Day 3: Gatekeepers, Nightlife, AI, and the Politics of Musical Visibility

The third day of *We Want More: Music / Sociology!* sharpened many of the questions that had been opened during the previous sessions. The programme moved through politics and activism, gatekeepers, intermediaries, support personnel, nightlife, health and wellbeing, artificial intelligence, and new scholarly perspectives. If the second day mapped the breadth of music sociology, the final day placed particular emphasis on the forces that organise musical visibility: who gains access, who mediates cultural circulation, which platforms and institutions shape recognition, and how artists respond to changing technological conditions.

The morning sessions on politics and activism addressed music as a site of affective and political struggle. Discussions of polarization, identity, and new forms of scholarly engagement showed that music is deeply involved in contemporary conflicts over belonging, memory, representation, and public voice. These sessions framed music as a form of social mediation. Songs, scenes, performances, and audiences help produce emotional attachments, collective positions, and symbolic boundaries.

The sessions on labour and careers developed this point through a focus on gatekeepers, intermediaries, and support personnel. These topics are central to understanding the contemporary music industry, where artistic production depends on a wide range of visible and invisible workers. Managers, curators, bookers, stage personnel, platform editors, data analysts, and other intermediaries help shape how music reaches audiences. Technological change has reshaped musicians' working lives by expanding their responsibilities beyond performance and composition toward production, distribution, promotion, and audience engagement (Everts, Hitters, & Berkers, 2022, p. 97). The final day made this transformation especially visible by showing that musical labour now extends across artistic, managerial, technical, emotional, and platform-oriented tasks.

Nightlife also reappeared as a key theme. After the opening night's panel on social justice in night spaces, the dedicated session on music and nightlife allowed the conference to return to questions

of urban culture, embodied participation, safety, pleasure, and inclusion. This continuity was valuable. It suggested that nightlife should not be treated as a secondary or informal extension of music culture. Night spaces are cultural infrastructures where social relations are formed, contested, and regulated. They are also spaces where questions of access, vulnerability, community, and cultural belonging become concrete.

The afternoon session on *Music, Platformization, and AI 2: Artificial Intelligence* brought the politics of visibility into direct contact with automation and technological power. AI was discussed as part of a broader sociotechnical environment that affects creativity, authorship, labour, and agency. Owen (2025) argues that the emergence of artificial intelligence in music shifts power toward AI technologies, developers, and owners, requiring music workers to develop new strategies for maintaining agency within increasingly sociotechnical music careers. This argument resonates strongly with the conference programme. AI does not enter music culture as a neutral tool. It changes the distribution of decision-making, the meaning of creative control, and the strategies through which musicians seek recognition.

The final day therefore connected gatekeeping, nightlife, AI, and labour through a shared concern with visibility. Musical visibility is shaped by platforms, institutions, curators, infrastructures, data systems, urban spaces, and forms of cultural mediation. By ending with sessions on AI, mobility, and new scholarly perspectives, the conference pointed toward a future in which music sociology must continue to examine how cultural participation is organised under platformed and automated conditions.

Concluding Reflections: Toward a Media Literacy of Music, Platforms, and Cultural Participation

We Want More: Music / Sociology! demonstrated that popular music studies can contribute directly to current debates on media literacy. Across the three days, music appeared as sound, performance, cultural memory, labour, identity, technology, education, activism, and urban experience. This breadth is important because contemporary media literacy cannot be separated from the cultural environments in which people listen, share, comment, create, and participate. Music is one of these environments.

The conference also showed that platforms and AI are now central to the social life of music. Streaming services, recommendation systems, digital archives, online communities, and AI-assisted creative tools shape how music is made visible, how audiences encounter it, how musicians organise their work, and how cultural value is recognised. A media literacy perspective must therefore include the ability to question the infrastructures behind cultural participation.

The strongest contribution of the conference was its refusal to isolate music from wider social issues. Sessions on inequality, migration, gender, race, health, education, nightlife, labour, and activism showed that music is embedded in unequal but also creative forms of social life. These discussions made clear that media literacy is connected to access, representation, care, visibility, and public participation. It is also connected to pleasure, affect, memory, and belonging.

For a journal concerned with media literacy, the conference offers a useful reminder: digital culture is not experienced only through news, screens, or information flows. It is also experienced through songs, playlists, concerts, clubs, archives, memes, fan practices, and AI-mediated creative experiments. Popular music provides a concrete and accessible way to understand how young people and wider publics navigate platformed media environments.

In this sense, *We Want More: Music / Sociology!* can be read as a call to expand the vocabulary of media literacy. It invites scholars and educators to consider music as a critical site where digital participation, algorithmic visibility, creative labour, and cultural identity intersect. A media literacy of music, platforms, and cultural participation would therefore examine how people listen, how platforms orga-

nise attention, how technologies reshape creativity, and how cultural communities continue to imagine more inclusive futures.

References

Bonini, T., & Gandini, A. (2019). "First week is editorial, second week is algorithmic": Platform gatekeepers and the platformization of music curation. *Social Media + Society, 5*(4), 1–11. https://doi.org/10.1177/2056305119880006

Buchan, M. C., Bhawra, J., & Katapally, T. R. (2024). Navigating the digital world: Development of an evidence-based digital literacy program and assessment tool for youth. *Smart Learning Environments, 11*, 8. https://doi.org/10.1186/s40561-024-00293-x

Everts, R., Hitters, E., & Berkers, P. (2022). The working life of musicians: Mapping the work activities and values of early-career pop musicians in the Dutch music industry. *Creative Industries Journal, 15*(1), 97–117. https://doi.org/10.1080/17510694.2021.1899499

Lee, H.-K. (2022). Rethinking creativity: Creative industries, AI and everyday creativity. *Media, Culture & Society, 44*(3), 601–612. https://doi.org/10.1177/01634437221077009

Owen, K. R. (2025). *The creation and life of "Artificial Intelligence and Music": How practices of design and use shape the direction of AI and work in a creative industry* [Doctoral dissertation, University of Southampton]. University of Southampton Research Repository.

medya okuryazarlığı
-araştırmaları dergisi-

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi *Journal of Media Literacy Studies*

Konferans Değerlendirmesi / *Conference Review*

Dönüşen Çocukluk Sınırlarında Bir Konferans Deneyimi: *Child and Teen Consumption Conference 2026* İzlenimleri

Gülden DEMİR

Doç. Dr., İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, Yeni Medya ve İletişim, gulden.demir@nisantasi.edu.tr;
0000-0002-6028-5496

Etkinlik Tarihi: 22–24 Nisan 2026

Ev Sahibi Kurum: King's College London, Strand Kampüsü

Ana Tema: "Is childhood intensifying, or eroding?" (Çocukluk yoğunlaşıyor mu, yoksa yok mu oluyor?)

Çağdaş Çocukluk Çalışmalarında "Yoğunlaşma" ve "Aşınma" İkilemi

Yirmi yılı aşkın bir geçmişe sahip olan ve iki yılda bir çocuk ve gençlik kültürü üzerine disiplinlerarası araştırmaları bir araya getiren Child and Teen Consumption-CTC başlıklı konferansın on birinci buluşması 22–24 Nisan 2026 tarihleri arasında King's College London ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. İlk kez 2004 yılında Fransa'da başlayan ve ardından İtalya, Danimarka, İsveç, Norveç, İspanya, İskoçya ve Kanada gibi ülkeleri dolaşan bu akademik buluşma, 2026 yılında küresel krizlerin gölgesinde şekillenen "yeni çocukluk" paradigmalarını masaya yatırmıştır.

Konferansın bu yılki ana teması "Is childhood intensifying, or eroding?" (Çocukluk yoğunlaşıyor mu, yoksa aşınıyor mu/yok mu oluyor?) sorusundan hareketle oluşturulmuştur. Çocukluk deneyimlerinin farklılaştığı içinde bulunduğumuz bu dönemde bu sorunun çocukluk çalışmalarının (childhood studies) tarihsel gelişimindeki en köklü tartışmalardan birine işaret ettiğini söylemek mümkün. Mevcut literatürde çocukluğun geleceğine dair duyulan endişeler iki zıt kutupta toplanmaktadır: Bir tarafta eğitim ve aşırı korumacılıkla çocukluğun yapılandırılmış bir biçimde yoğunlaşması, diğer tarafta ise dijitalleşme ve erken büyütülme sarmalında çocukluk olgusunun giderek aşınması. Bir taraftan hızlı teknolojik dönüşüm, derinleşen ekonomik eşitsizlikler, sosyal kutuplaşmalar, iklim krizi ve jeopolitik istikrarsızlıklar çocukların yetişkin dünyasının sorumlulukları ve riskleriyle çok daha erken yaşta karşılaşmasına, dolayısıyla Postman'ın (1995) klasikleşmiş ifadesiyle "çocukluğun ortadan kalkmasına / aşınmasına" (eroding) neden olmaktadır. Diğer taraftan ise ebeveynlik normlarının hiper-gözetimci bir boyuta evrilmesi, çocuk pazarının ticari olarak aşırı yapılandırılması ve dijital kapitalizmin çocuk kimliğini her an "veri ikizleri" (data doubles) üzerinden kuşatması, çocukluk deneyiminin kendine has sınırlarını aşırı derecede keskinleştirmektedir. Ayrıca çocukların bu koşulları nasıl anlamlandırdığı kadar ebeveynler, eğitimciler ve kurumlar olmak üzere biz yetişkinlerin çocuklar üzerindeki koruma veya otorite kurma biçimlerimizin nasıl evrildiği de tartışmaya açık alanlar arasındadır. Konferans; antropoloji, sosyoloji, psikoloji, iletişim, eğitim bilimleri, tarih ve hukuk gibi farklı disiplinlerden araştırmacıları bir araya getirerek, bu eğilimlerin eş zamanlı olarak nasıl işlediğini ampirik ve teorik düzlemde sorgulamayı hedeflemiştir.

Konferansın kurumsal iş birlikleri ve sponsorluk ekosisteminin de bu çok sesliliği ve dijital beşeri bilimler odağını destekleyecek şekilde örüldüğünü konferansın duyurulmasından yüz yüze gerçekleştirilmesine kadar her aşamada gözlemledik. Konferansın gerçekleştirilmesinde King's College London bünyesindeki Centre for Digital Culture, KCL Digital Humanities Game Lab ve KCL Digital Futures Institute gibi araştırma merkezlerinin akademik desteği olduğunu anlıyoruz. Bunun yanı sıra; çocukluk kültürünü

CC BY NC

Makale Geçmişi / Article History
Geliş / Received: 17.06.2026
Kabul / Accepted: 18.06.2026

Yayın Bilgileri / Publication Info
Cilt / Volume: 5, Sayı / Issue: 1, Haziran 2026
DOI: 10.5281/zenodo.20963128

APA Demir, G., (2026). Dönüşen Çocukluk Sınırlarında Bir Konferans Deneyimi: Child and Teen Consumption Conference 2026 İzlenimleri. *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, 5(1) 111-116.* DOI: 10.5281/zenodo.20963128

ve endüstrisini farklı kesimlerden temsil eden MindShot, Pollock's Toy Museum, British Toy & Hobby Association ve Palgrave Macmillan gibi kuruluşların sağladığı kurumsal desteğin; teori ile pratik, endüstri ile akademi arasındaki bağın kurulması gerekliliğine güzel bir örnek teşkil ettiğini düşünüyorum.

Tematik Odak ve Metodolojik Kapsayıcılık

Konferans programı, çağdaş çocukluk krizlerini, tüketim ve pazar ilişkilerini anlamlandırmak üzere Dijital Ekonomide Faillik (Agency in the Digital Economy), Sürdürülebilirlik ve İklim Krizi (Sustainability and the Climate Crisis) ve Çocukluğun Değişen Kurumları (Changing Institutions of Childhood) olmak üzere üç ana tematik hat etrafında örülmüştür. *Roblox*, *Fortnite*, *Minecraft* ve *Animal Crossing* gibi popüler açık dünya oyun platformları, günümüzde çocuk ve yetişkin tüketici pazarları arasındaki geleneksel sınırları yerle bir etmektedir. Literatürde "yakınsama kültürü" (Jenkins, 2006) ve "oyunlaştırma" (gamification) olarak tartışılan bu süreç çocuğu mikro ödemeler, sanal emtialar platform içi ekonomilerde aktif bir ekonomik aktör haline getirmektedir. Ancak bu durum, çocukların dijital kapitalizm içerisindeki faillik (agency) sınırlarını tartışmalı hale getirmektedir. Çocukların her adımı dijital izlere dönüşmekte, reklam pazarları için "veri ikizleri" üretilmekte ve mahremiyet olgusu kurumsal aktörler tarafından yapısal bir dönüşüme uğratılmaktadır (Livingstone vd., 2023). Yaşamın dijital platformların *içinde* kurulmasının maddi ve ilişkisel yansımaları, konferansın en canlı tartışma zeminlerinden birini oluşturmuştur.

İkinci tematik odağın; çocukların ve gençlerin iklim krizi karşısında seslerini yükseltmesine, medyada eskiye kıyasla daha fazla yer bulmalarına ve sosyal medya platformlarında kendi gündemlerini yaratabilmelerine dayandığı söylenebilir. Bu durum; çocukların ve gençlerin öncülüğünde kurulan iklim hareketleri sayesinde, yetişkinlerin çocukları yalnızca ‹geleceğin vatandaşları› veya ‹korunmaya muhtaç özneler› olarak gören geleneksel yaklaşımlarını sarsmaktadır.

Okul, aile ve yasal çerçeveler; teknolojik ve ekonomik şoklara yanıt olarak hızla evrilmektedir. Kurumsal manzaradaki bu değişim, çocukların piyasa deneyimlerini şekillendirirken; ebeveynlerin çocukluk üzerinde otorite kurma, onları koruma veya yönlendirme biçimlerini de dönüştürmektedir. Özellikle dijital gözetim teknolojilerinin aile içine sızmasıyla birlikte, çocuk ve ebeveyn arasında yeni "müzakere alanları" (negotiation spaces) açılmaktadır. Bu gelişmeler konferansın son tematik odağı kapsamına girmektedir.

CTCC 2026'yı benim gözümde asıl farklı kılan şey, savunduğu çocuk odaklı ve kapsayıcı felsefeyi kendi kurumsal organizasyonuna da büyük bir başarıyla entegre etmiş olmasıydı. Konferansın web sitesinde, çocuğuyla seyahat etmeyi planlayan araştırmacılar için pratik bilgilere yer verilmiş, kampüste bebek bakım ve alt değiştirme odalarının bulunacağı önden duyurulmuştu. Kişisel olarak bu ihtiyaca sahip bir anne-akademisyen olarak konferans komitesiyle hızla iletişime geçebildim ve çocuğumun yaş grubuna uygun oyuncakların yerleştirildiği, konferans yoğunluğuna ara verip dinlenebileceğimiz harika bir oda ayarlandı. Konferansın çocuk temalı bir içeriğe sahip olup sahada çocuklu ebeveynleri bu denli rahat ettirecek pratik çözümler sunması bence organizasyonun en değerli ve vizyoner yönlerinden biriydi. Bununla birlikte, web sitesinde bağımsız bir sekme olarak yapılandırılan «London with children" (Çocuklarla Londra) başlığı altında; KCL iç avlusundaki dev satranç takımlarından Somerset House fıskiyelerine, Londra Ulaşım Müzesi, Southbank Centre, National Gallery, Forbidden Planet ve Hunterian Museum gibi çocuk dostu lokasyonlardan Victoria Embankment, Drury Lane ve Jubilee Gardens gibi yakın oyun parklarının yürüme mesafelerine kadar uzanan detaylı bir lojistik haritanın sunulması, kurumsal organizasyonun ebeveyn-akademisyen esenliğine verdiği değeri net bir şekilde hissetmemizi sağlamıştır.

Ayrıca, bilimsel programın bitiminde, konferans web sitesinde listelenen Londra'nın tarihi çocukluk mekânlarıyla uyumlu olarak Young V&A Museum'a (eski adıyla Museum of Childhood) Baş Küratör Alex Nilsson eşliğinde harika bir rehberli tur gerçekleştirdik. Müzenin, çocuklara *dair* bir yer olmaktan çıkıp, çocukların gözünden ve *çocuklar için* tasarlanmış interaktif bir alana dönüşmüş olduğu-

nu bizzat gözlemlemek, konferansta günlerce tartıştığımız paradigma değişiminin somut bir kanıtı gibiydi. Çocukluk kültürünün tarihsel ve sosyal evrimine gösterilen özenin konferansın organizasyonundan oturum başlıklarına ve sunum temalarına kadar her aşamada bütüncül bir şekilde kurulması biz katılımcılara güzel bir deneyim yaşattı.

Resimler: Young V&A Museum (eski adıyla Museum of Childhood)

Konferans Programı, Atölyeler ve Öne Çıkan Temalar

1. Gün

Açılış gününde kapsayıcı kurumsal gıda pratikleri (*Towards inclusive institutional food practices*), çağdaş reklam stratejileri (*Advertising*) ve çocukların dijital hakları (*Digital rights*) üzerine odaklanılmıştır. Konferansın açılış gününde yer alan oturum başlıklarına bakıldığında çağdaş çocukluğun dijital ekosistemdeki konumuna dair ana teorik tartışmanın zeminini kurma hedefiyle organizasyonun yapıldığını görmekteyiz. Bu oturumlarda okul ve kreş gibi kurumların çocuk gıda kültürünü nasıl daha kapsayıcı hale getirebileceği sosyolojik düzeyde tartışılırken yeni medya çağında çocukları hedef alan pazarlama ve reklam stratejilerinin etik sınırları ile çocukların dijital ortamlardaki hukuki, evrensel ve siber hakları ampirik verilerle sorunsallaştırılmıştır. Oldukça ufuk açıcı tartışmaların yürütüldüğü bu oturumlarda farklı disiplinlerden gelen katılımcıların katkılarından beslenebildiğimizi söyleyebilirim. Keynote speech (davetli konuşma) ise Isabel Gerard tarafından gerçekleştirilmiş, Gerard (2025), UC Press tarafından yayımlanan *"The Kids Are Online: Confronting the Myths and Realities of Young People's Lives"* adlı yeni kitabından hareketle geliştirdiği **"Platform Paradoksu" (Platform Paradox)** kavramını tartışmaya açmıştır. Vaka analizi (case study) yaklaşımına dayanan bu çalışmadan hareketle Gerard konuşmasında gençlerin dijital platformlarda kimlik performanslarını sergilerken karşılaştıkları yapısal sıkışmalara ampirik ve teorik katkılarla değinmiş, dijital yaşama dair mitler ve gerçekler arasındaki uçuruma dair düşündürücü bir konuşma gerçekleştirmiştir. Sosyal medyanın ne tamamen iyi ne de tamamen kötü olarak kodlanamayacağını vurgulayan Gerrard (2025) gençlerin ancak belirli riskleri alarak ve kendilerini kırılgan hale getirerek bu platformların sunduğu fayda ve hazları deneyimleyebildiklerinden bahsetmiştir.

2. Gün

İkinci gün, çocukların dijital deneyimlerine daha derin bir odak sunmuştur. Sabah oturumlarında paranın çocuk kültüründeki dönüşen etkisi (*Money & Influence*), tüketim ve sürdürülebilirlik (*Consumption & Sustainability*) ilişkisi ile kurumsal endüstrilerin (*Corporations and industry*) çocukluğu şekillendirme stratejileri ele alınmıştır. Bu oturumlarda gençlerin ekonomik failliği, finansal özerklik arayışları, influencer videolarının materyalizm üzerindeki boylamsal etkileri ve çocuk influencer'ların görünmeyen dijital emeği Para ve Etki (*Money & Influence)* teması altında incelenmiştir. Eş zamanlı olarak, gençlerin sürdürülebilirlik ve iklim krizleri karşısındaki tüketim imgelemini sınıfsal ve geo-sosyal dinamiklerle ele alan Tüketim ve Sürdürülebilirlik (*Consumption & Sustainability)* oturumları ile küresel dijital yayıncılık ekolojisinin yerel çocuk televizyonu üretimlerini nasıl aşındırdığını sorgulayan Şirketler ve Endüstri (*Corporations and industry*) temaları tartışılmıştır.

Öğleden sonraki paralel oturumlarda ise çocukların iyi olma hali (*Food and Wellbeing*), kimlik inşası (*Identity and Agency*) ve dijital oyun (*Digital Play*) masaya yatırılmıştır. Bu oturumlarda ise pazar sınırlarının erimesi ele alınmış; normalde çocuklara pazarlanan oyuncak ve kör kutuların (blind boxes) yetişkinler tarafından tüketilmesi pratikleri (*Kidulting* / *Cuteness Haze*) üzerinden, bu durumun çocukları kumar benzeri mekanizmalara nasıl yaklaştırdığı analiz edilmiştir. Eğitim alanında ise çocukların sınıflardaki oyunlaştırılmış okuryazarlık platformlarını kurumsal senaryolara karşı nasıl taktiksel olarak "hackledikleri" ve direnç gösterdikleri etnografik verilerle sunulmuştur. Günün en stratejik temalarından biri olan Dijital Oyun (Digital Play) oturumunda ise, geleneksel sokak oyunlarının ekranlara taşınma süreçleri, yapay zekalı chatbot oyuncakların çocukların sembolik ve sosyal oyun becerilerinde yarattığı tıkanmalar ve *Roblox* gibi platform içi sanal hediyeleşmelerin çocuklar arasında birer "ahlaki ekonomi para birimi" olarak nasıl işlev gördüğü derinlemesine çözümlenmiştir. Konferansın ikinci günü Viktorya döneminden bugüne minyatür melodrama geleneğini taşıyan performanslar ve popüler video oyunlarının eleştirel gözle deneyimlendiği oyun laboratuvarı (*Game Lab*) ile tamamlanmıştır.

Bu oturumlar kapsamında, Türkiye'deki çocukluk coğrafyasını ve dijital dönüşümü yansıtması bakımından bu sayının editörleri olarak bizler de **'The Transformation of Children's Play Culture: From Playgrounds to Screens'** başlıklı bildirimiz ile yer aldık. Sosyoekonomik düzeyleri (SED) birbirinden farklı iki okulda (bir devlet okulu, bir özel okul) yürütülen ve odak grup görüşmeleri, derinlemesine mülakatlar ile etnografik gözlemleri içeren niteliksel bir araştırma tasarımına dayanan bu çalışmada; çocukların fiziksel alanlar ile dijital platformlar arasındaki geçişkenliklerini, ekranların mekânsal işlevini ve çocukların bu alanları hangi motivasyonlarla kullandıklarını sınıfsal dinamikleri de gözeterek ele aldık ve dijital çocukluk literatürüne ampirik bir katkı sunmayı amaçladık.

İkinci günün dikkat çeken diğer etkinlikleri ise teori ve pratiği birleştiren 200 yıllık minyatür melodrama geleneğini inceleyen *Toy Theater* ve katılımcıların *Roblox*, *Minecraft*, *Mario Kart* gibi oyunları bizzat keşfettiği *Game Lab (Stay and Play)* gibi deneysel atölyeler oldu. KCL Digital Humanities Game Lab'den Fang Xu ve Julia Matthews'un yürüttüğü *Game Lab (Stay and Play)* atölyesinde katılımcılar *Roblox*, *Minecraft*, *Animal Crossing* ve *Mario Kart* gibi oyun platformlarını bizzat deneyimleyerek kurumsal oyun tasarımlarının çocuk oyunu ile yetişkin monetizasyon (para kazanma) yapıları arasındaki sınırları nasıl erittiğine ilişkin bir tartışma zeminine dahil olma fırsatı elde etti.

3. Gün

Dijital çocukluğun mikro-ilişkisel boyutlarına, kimlik politikalarına ve kurumsal dayatmalara odaklanılan son günde konferansın yoğun bir programla devam ettiğini söyleyebiliriz. Sabah programında paralel oturumların ilk bölümünde iyi gıda politikaları (*Politics of Good Food*), içerik üreticisi olarak çocuklar (*Children as Creators*) ve sosyal medya arşivleri üzerine bir atölye çalışması (*Workshop: Social media ad repositories*) düzenlenmiştir. İkinci kısımda son paralel oturum başlıkları doğrudan makro-yapısal dönüşümlere ayrılmıştır: *Family Negotiations, Literary Representations, Digital Youth, Digital Identities ve Digital Capitalisms.* Sabah oturumlarında gıda tüketimi ve iyi olma hali teması işlenmiş; okul kurumunun dayattığı sağlıklı beslenme kuralları ile çocukların kültürel damak tadı arasındaki uyumsuzluklar, hastanelerdeki gıda pratikleri ve kurumsal aktörlerin (Coca-Cola gibi) erken çocukluk programlarında şeker tüketimini normatif kılma taktikleri sorgulanmıştır. Çocukların birer içerik üreticisi olarak korkularını korku medyası (manga/anime) aracılığıyla nasıl dönüştürdükleri ve dijital kameraları demokratik birer katılım aracı olarak nasıl kullandıkları ele alınmıştır. Son oturumda ise yapay zeka destekli araçların yeni annelerin satın alma kararları üzerindeki manipülatif etkileri, ebeveyn-çocuk arasındaki finansal algı boşlukları ve Türkiye'deki gençlerin katılım odaklı bir çerçevede kendi kuşaksal pozisyonlarını ebeveynleriyle kıyaslayarak nasıl dijital vatandaşlık pratikleri geliştirdikleri ampirik olarak sunulmuştur.

Kapanıştan hemen önce gerçekleştirilen ve tüm katılımcıların ortak iştirak ettiği genel oturumda (plenary speech) sunulan **"Gambling, Childhood, Digital, Consumer Landscape"**başlıklı konuşma, dijital oyunların içerisine gizlenmiş olan kumar mekanizmalarının (ganimet kutuları/loot boxes, şans çarkları vb.) çocuk tüketim kültürünü nasıl tehdit ettiğini ve yasal boşlukları gözler önüne sermiştir. Konferans, Büyük Salon'da (Great Hall) yapılan kapanış konuşmaları ve *Best Paper Award* (En İyi Bildiri Ödülü) takdimiyle akademik oturumlarını tamamlamıştır.

Sonuç Yerine

Uluslararası Child & Teen Consumption Konferansı, çocukluğun ne tek başına ticari yapılar tarafından yok edildiği (aşındığı) ne de tamamen steril bir alana hapsedilerek yoğunlaştırıldığı; aksine bu iki dinamik arasında çocukların kendi failliklerini, direnişlerini ve müzakere stratejilerini sürekli yeniden ürettikleri sonucunu ortaya koymuştur. Konferans, katılımcıların sunduğu ampirik veriler ve metodolojik tartışmalarla gelecekteki çocukluk çalışmalarına güçlü bir projeksiyon tutmuştur.

Bu doğrultuda, birlikte sayı editörlüğünü yaptığımız Doç. Dr. Gülsün Bozkurt ile birlikte, yine King's College London bünyesinde 23–26 Haziran 2026 tarihleri arasında gerçekleştirilecek olan *Digital Humanities Today: Critical Inquiry With and About The Digital* başlıklı konferansta çocukların dijital gözetim (digital surveillance) karşısında geliştirdikleri karşı-gözetim taktiklerine odaklanan çalışmamız ile yer alacağız. Bu özel sayıda başlattığımız tartışmaları genişleterek sürdürmeye devam etmek ve alandaki çalışmalara katkı sunmak amacıyla çocuk ve çocukluğu odağına alan bu konferans deneyimini sizlerle paylaşmak istedik.

Kaynakça

Gerard, I. (2025). *The Kids Are Online: Confronting the Myths and Realities of Young People's Lives*. University of California Press.

Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. NYU Press.

King's College London. (2026, April). *Child & Teen Consumption 2026: Conference programme*. King's College London Centre for Digital Culture. https://ctcc-2026.kcl.ac.uk/programme/

Livingstone, S., Stoilova, M., & Rahali, M. (2023). *Realising children's rights in the digital age: The role of digital skills.* KU Leuven: ySKILLS.

Postman, N. (1995). *The Disappearance of Childhood*. Vintage Books.

medya okuryazarlığı
-araştırmaları dergisi-

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi / Journal of Media Literacy Studies
Cilt / Volume: 5 • Sayı / Issue: 1 • Haziran 2026 • e-ISSN: 2822-6747

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Çocukların Gözünden Dijital Alan Deneyimleri 6
Experiences of Digital Domain Through the Eyes of Children
Emre ERDOĞAN, Pınar UYAN SEMERCİ

Erken Çocuklukta Medya Kullanımı ile Dikkat Eksikliği Arasındaki İlişki: 2010–2025 Yılları Arasında Yayımlanan Çalışmaların İncelenmesi 25
Early Childhood Media Use and Its Relationship with Attention Deficit: A Review of Studies Published Between 2010 and 2025
Ayşe YAKUPOĞULLARI, Duygu YALMAN POLATLAR

Dijital Ebeveynlikten Dijital Habitata: Platformlaşmış ve Yapay Zekâ Destekli Medya Ortamlarında Çocukların Korunmasını Yeniden Düşünmek 36
From Digital Parenting to Digital Habitat: Rethinking the Protection of Children in Platformized and AI-Driven Media Environments
A. Elif POSOS DEVRANİ

Sosyal Medyada Metrik Baskısı Altında Çift Yönlü Mimesis Döngüsü: LLM-Temelli Yapay Zekâ Ajanlarının Üslup Yakınsaması ve Standartlaşma 52
The Bidirectional Mimesis Loop Under Metric Pressure On Social Media: Stylistic Convergence And Standardization Of Llm-Based Ai Agents
Oğuz Ömer ESER

Dijital Vesayetin İllüzyonu: Türkiye'de Ebeveyn Yetkinliği ve Algoritmik Çocukluk Çıkmazı 71
The Illusion of Digital Guardianship: Parental Competence and the Dilemma of Algorithmic Childhood in Türkiye
Ahmet ESKİCUMALI, Ayhan Adnan DALARSLAN

Examining the Digital Technology Competencies of Preschool Teachers in Science Activities 87
Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Etkinliklerinde Dijital Teknolojiyi Kullanma Yeterliliklerinin İncelenmesi
Yücehan YÜCESOY, Burak DEMİR

Değerlendirme / *Review*

Media Literacy through Popular Music, AI, and Youth Cultures: A Review of *We Want More: Music / Sociology!* 106
Popüler Müzik, Yapay Zekâ ve Gençlik Kültürleri Üzerinden Medya Okuryazarlığını Yeniden Düşünmek: We Want More: Music / Sociology! Konferansı Üzerine Bir Değerlendirme
Hüseyin SERBES

Dönüşen Çocukluk Sınırlarında Bir Konferans Deneyimi: Child and Teen Consumption Conference 2026 İzlenimleri 111
Gülden DEMİR